

**GENETISCH GEWIJZIGD
VOEDSEL IN VLAANDEREN.**

RETROSPECTIEVE TRENDANALYSE
VAN HET MAATSCHAPPELIJK DEBAT.

RAPPORT NR. 1

VOORWOORD

Technologische ontwikkelingen gaan steeds sneller en grijpen ook steeds dieper in op het dagelijks leven. Het maatschappelijk debat over wetenschap en technologie dient zich steeds dringender aan. Vooral de vraag hoe in te spelen op de verwachtingen en bedenkingen die gemaakt worden bij nieuwe technologische ontwikkelingen is een complexe en gevoelige materie.

De argumenten voor en tegen zijn niet steeds even duidelijk. Dit zorgt voor een gebrek aan overzicht bij de bevolking en de besluitvorming en maakt dat het debat stroef verloopt. viWTA wil de kwaliteit van het maatschappelijk debat verhogen door het op een systematische en transparante wijze te organiseren. Studie en analyse maar ook publieksparticipatie leiden tot advies aan het Vlaams parlement en tot een beter geïnformeerde en onderbouwde besluitvorming.

Weinig onderwerpen zijn zo ingrijpend en actueel als genetisch gewijzigd voedsel. De discussie is omgeven met heel wat onzekerheden en bijgevolg de oorzaak van maatschappelijke controverses. Internationale regelgeving, handelsdisputen, grote investeringen van de biotechnologie-bedrijven, de transformatie van de landbouw hangen in grote mate af van de vraag of de burger wel genetisch gewijzigd voedsel op zijn bord wil.

Een even prangende kwestie is hoe op een intelligente en genuanceerde manier de verwachtingen, opinies en onzekerheden te achterhalen. Het is deze discussie niet steeds duidelijk wie welke standpunten inneemt en waarom. Zijn de gebruikte argumenten valabel en heeft men een overzicht over alle alternatieven ?

Met dit rapport brengt viWTA klaarheid in het brede spectrum van betrokkenen in het debat over genetisch gewijzigd voedsel en de evolutie van hun standpunten. Zowel onderzoekers, ontwikkelaars, gebruikers en opiniemakers komen aan bod. Naast een uitgebreide sociale kaart die u kunt vinden op de bijgevoegde cd-rom, biedt het onderzoek ook een analyse van de verschillende standpunten. Verder onderzochten we of de meningen die bij de actoren leven wel overeenkomen met de houding van de burgers. Een laatste aspect dat aan bod kwam waren de relevante beleidsgebieden waarop de interactie tussen burger en overheid zal spelen.

Dit rapport is het eerste in een reeks, waarmee we het Vlaams Parlement en de wereld van wetenschap en technologie willen inlichten over de verwachtingen en vragen die leven over nieuwe technologische en wetenschappelijke ontwikkelingen. Het is een eerste stap naar een beter overzicht van de betrokkenen en de problematiek en op die manier een nieuwe impuls voor het maatschappelijk debat over genetisch gewijzigd voedsel.

Robby Berloznik

directeur

INHOUDSTAFEL

DEEL 1

1. KWANTITATIEF ONDERZOEK

1.1. Biotechnologie en andere technologieën

1.2. Perceptie van GGO- toepassingen in voedsel en planten

Consistent patroon in percepties

Perceptie van morele aanvaardbaarheid werkt als veto

1.3. Verband tussen engagement en percepties

1.4. Verband tussen 'vertrouwen' en percepties

1.5 'Blauwe' en 'groene' oppositie tegen biotechnologie

2. KWALITATIEF ONDERZOEK

2.1. PABE onderzoek

Ambivalentie

Kennis die participanten mobiliseren

Perceptie van landbouw en medische toepassingen

Perceptie van GGO gewassen voor de Derde Wereld

Perceptie van onzekerheid

Perceptie van wetenschap

Perceptie van andere actoren

Perceptie van het gebrek aan informatie

Perceptie van de natuur

Perceptie van de relatie gezondheid en milieu impacten

Perceptie van sociale en technologische verandering

2.2. Focusgroepen : Nature in disorder

Twee types van argumentaties

Beeld van trein die niet te stoppen is

Als men knoeit met de natuur zal de natuur wraak nemen

Perceptie van voedsel

Participatie

2.3. Zeven Waalse focusgroepen over GGO-voedsel

Burgers en GGO-voeding

Centrale bekommernissen

De kwestie vertrouwen

Procedures en Expertise

Suggesties en Innovaties

DEEL 2

1. ONDERZOEKERS EN ONTWIKKELAARS

1.1. Draagvlak om met burgers in discussie te gaan

Kijk op vragen en bekommernissen van burgers

Mogelijke inbreng van burgers

1.2. Draagvlak voor een methodische aanpak van het debat

Debatlogica

Kwaliteitscriteria

Representativiteit van burgerpanel

1.3. Eigen opstelling als actor in het debat

Perceptie door het publiek

Eigen bijdrage, bijdrage van anderen

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat

1.4. Besluit

Mythevorming

Beoordeling inbreng van burgers

Het thema van het debat

Opstelling van de deelnemers aan het debat

Interactiepatroon tussen de deelnemers

Beoogde resultaat

Pluraliteit van de argumenten in het debat

Legitimiteit van het debat

Selectie van het burgerpanel

Perceptie van de organisatie door het publiek en door andere actoren

Eigen bijdrage aan het debat

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat

2. TECHNOLOGIE REGULATOREN

2.1. Draagvlak om met burgers in discussie te gaan

Kijk op vragen en bekommernissen van burgers

Mogelijke inbreng van burgers

2.2. Draagvlak voor een bepaalde methodische aanpak van het debat

Debatlogica

Kwaliteitscriteria

Representativiteit van burgerpanel

2.3. Eigen opstelling als actor in het debat

Perceptie door het publiek

Eigen bijdrage, bijdrage van anderen

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat

2.4. Besluit

Mythevorming

Inbreng van burgers

Thema's voor het debat

Opstelling deelnemers

Interactiepatroon

Beoogde resultaat

Pluraliteit

Legitimiteit

Representativiteit van burgerpanel

Opstelling van overheid in het debat

3. TECHNOLOGIE COMMENTATOREN

3.1. Draagvlak om met burgers in discussie te gaan

Kijk op vragen en bekommernissen van burgers

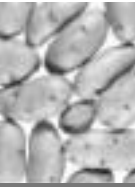
Mogelijke inbreng van burgers

3.2. Draagvlak voor een bepaalde methodische aanpak van het debat

Debatlogica

Kwaliteitscriteria

Representativiteit van burgerpanel

3.3. Eigen opstelling als actor in het debat

Perceptie door het publiek

Eigen bijdrage, bijdrage van anderen

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat

3.4. Besluit

Mythevorming

Inbreng van burgers

Thema's van debat

Opstelling deelnemers en interactiepatroon

Beoogde resultaat

Pluraliteit

Legitimiteit

Representativiteit van burgerpanel

Opstelling in het debat

4. GEBRUIKERS VAN DE TECHNOLOGIE

4.1. Draagvlak om met burgers in discussie te gaan

Kijk op vragen en bekommernissen van burgers

Mogelijke inbreng van burgers

4.2. Draagvlak voor een methodische aanpak van het debat

Debatlogica

Kwaliteitscriteria

Representativiteit van burgerpanel

4.3. Eigen opstelling als actor in het debat

Perceptie door het publiek

Eigen bijdrage, bijdrage van anderen

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat

4.4. Besluit

Mythevorming

Inbreng van burgers

Thema's voor debat

Opstelling deelnemers

Interactiepatroon

Beoogde resultaat

Kwaliteitscriteria

Representativiteit burgerpanel

Perceptie van organisatie door het publiek

Eigen bijdrage in het debat

Bereidheid rekening te houden met het resultaat

BIJLAGE 1: INTERVIEW LEIDRAAD

BIJLAGE 2: RESPONDENTEN

DEEL 3

1. VISIEVORMING

1.1. Internationaal niveau

Europese Commissie: White paper on Food Safety (12 januari 2000)

OESO: Genetically Modified Foods. Widening the Debate on Health and Safety. The OECD Edinburgh

Conference on the Scientific and Health Aspects of Genetically Modified Foods (28 februari-1 maart 2000).

The EU-US Biotechnology Consultative Forum: Final Report, (December 2000).

Mededeling van de Commissie: Naar een strategische visie op biowetenschappen en biotechnologie: consultatiedocument (september 2001)

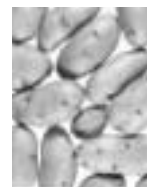
1.2. België

Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling 2000 – 2004

1.3. Vlaanderen

Ontwerp Vlaams Milieubeleidsplan 2003 – 2007

Adviezen inzake GGO's van Vlaamse Adviesraden

2. ONDERZOEK EN ONTWIKKELING

2.1. België

De interministeriële Conferentie voor Wetenschapsbeleid (IMCWB)

De Commissies "Internationale Samenwerking" (CIS) en "Federale Samenwerking" (CFS)

De Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO)

Raadplegingen van het brede publiek door federale ministers

2.2. Vlaanderen

Vlaams Parlement

Vlaamse Raad voor Wetenschapsbeleid

3. REGULERING

3.1. Internationaal niveau

De Conventie van Aarhus

EU Directieven

3.2. België

De Aarhus Conventie

EU Directieven

Een Voorstel van Resolutie betreffende de verspreiding van genetisch gemodificeerde organismen van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers (16 mei 2002)

3.3. Vlaanderen

De Aarhus Conventie

EU Directieven

4. PUBLIEKSDEBATTEN

4.1. Denemarken

4.2. Groot-Brittannië

4.3. Frankrijk

4.4. Nederland

BESLUIT

Inleiding

Naar welke thema's zal de belangstelling van burgers uitgaan?

DE EUROBAROMETER

De groep supporters wordt snel kleiner

Nog een belangrijke groep 'onbeslisten'

Nut en moraal houden mensen bezig

Relatief meer optimisme en vertrouwen?

ONDERZOEK MET FOCUSGROEPEN

Wat is het draagvlak bij stakeholders om met burgers in debat te gaan?

WELKE MYTHES LEVEN ER BIJ STAKEHOLDERS OVER HOE BURGERS DENKEN?

WAAROM BURGERS BIJ EEN DEBAT OVER GGO'S BETREKKEN EN WELKE INBRENG KUNNEN ZE LEVEREN?

WANNEER IS VOLGENS DE STAKEHOLDERS EEN PUBLIEK DEBAT OVER GGO'S GESLAAGD?

Vraagstelling

Beoogd resultaat

Kwaliteit van het proces

Beleidsrelevantie van een publieksforum over GGO's in Vlaanderen

VERGUNNINGENBELEID GGO'S

Een grotere publieksbetrokkenheid

Een breder beoordelingskader

DE PROMOTIE VAN BIOTECHNOLOGIE

Bibliografie

DEEL 1: PUBLIEKSPERCEPTIES

HET MAATSCHAPPELIJK DEBAT OVER
GGO'S IN VLAANDEREN:
VERWACHTINGEN VAN DE ACTOREN

INHOUDSTAFEL

1. KWANTITATIEF ONDERZOEK

1.1. *Biotechnologie en andere technologieën*

1.2. *Perceptie van GGO- toepassingen in voedsel en planten*

Consistent patroon in percepties

Perceptie van morele aanvaardbaarheid werkt als veto

1.3. *Verband tussen engagement en percepties*

1.4. *Verband tussen 'vertrouwen' en percepties*

1.5 *'Blauwe' en 'groene' oppositie tegen biotechnologie*

2. KWALITATIEF ONDERZOEK

2.1. *PABE onderzoek*

Ambivalentie

Kennis die participanten mobiliseren

Perceptie van landbouw en medische toepassingen

Perceptie van GGO gewassen voor de Derde Wereld

Perceptie van onzekerheid

Perceptie van wetenschap

Perceptie van andere actoren

Perceptie van het gebrek aan informatie

Perceptie van de natuur

Perceptie van de relatie gezondheid en milieu impacten

Perceptie van sociale en technologische verandering

2.2. Focusgroepen : Nature in disorder

Twee types van argumentaties

Beeld van trein die niet te stoppen is

Als men knoeit met de natuur zal de natuur wraak nemen

Perceptie van voedsel

Participatie

2.3. Zeven Waalse focusgroepen over GGO-voedsel

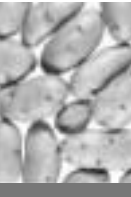
Burgers en GGO-voeding

Centrale bekommernissen

De kwestie vertrouwen

Procedures en Expertise

Suggesties en Innovaties

DEEL 1: PUBLIEKSPERCEPTIES

Naar aanleiding van de resultaten van de derde Eurobarometer over publiekspercepties inzake biotechnologie (Eurobarometer 46.1) concludeerden de onderzoekers in 1997: er bestaat een brede basis voor medische toepassingen van gentechnologie, oppositie tegen het gebruik van transgene dieren in medische research, en tekenen van bezorgdheid over landbouw en voedselbiotechnologie.

Sinds dan zijn landbouw en voedsel biotechnologie voorwerp van hevige controverse: explosie van media-aandacht, protesten tegen veldproeven, boycot van supermarkten, moratorium op commerciële toepassingen.

Terwijl overheden en belangengroepen hun standpunten legitimeerden door te stellen dat zij de publieke opinie representeerden, waren er aanvankelijk weinig pogingen om uit te vinden wat het Europese publiek echt dacht.

Kwantitatief onderzoek (vooral de resultaten van de Eurobarometer 52.1, 2000) en kwalitatief onderzoek (onderzoek met focusgroepen in diverse Europese landen, publieksdebatten) hebben sedertdien een kern van gemeenschappelijke bezorgdheden die bij het publiek in Europa leven, naar voor gehaald.

1. KWANTITATIEF ONDERZOEK

1.1. *Biotechnologie en andere technologieën*

De opeenvolgende Eurobarometers en de verdere bewerkingen die op die cijfers gebeurd zijn (Gaskell, Bauer, (ed), 2001) geven volgende tendensen weer.

Het is interessant om na te gaan in hoeverre Europeanen meer bezorgd zijn om biotechnologie dan om andere technologieën.

Zo wordt in de Eurobarometer met betrekking tot diverse nieuwe technologieën volgende vraag gesteld: 'Denkt u dat de betreffende technologie onze levenswijze de komende 20 jaar zal verbeteren, verslechteren of er geen effect op zal hebben?'

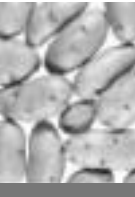
Voor volgende drie technologieën geeft dit volgende vergelijking in 1999:

	Optimisten	Pessimisten
Computers	79%	5%
Biotechnologie	41%	23%
Nucleaire energie	28%	40%
Eurobarometer, 2000		

Het is opmerkelijk dat, niettegenstaande de commotie rond biotechnologie in de voorbije periode, nog steeds 26% van de Europeanen 'weet niet' op deze vraag antwoordt (voor computers is dit 8%, voor nucleaire energie 17%).

In België gaat het om 25% 'weet niet' antwoorden. Zelfs in landen met een lange geschiedenis van debat over biotechnologie, zoals Nederland, Duitsland, Denemarken en het UK, is nog zowat 20% van de respondenten niet in staat of onwillig om een duidelijke opinie uit te drukken.

Dat impliceert dat het aandeel 'onbeslist' in deze discussie dus nog aanzienlijk is.

Als men de evolutie tussen 1991 en 1999 nagaat wat betreft 'optimisten' en 'pessimisten' (geen rekening houdend met de 'weet niet' antwoorden), dan ziet men voor de andere nieuwe technologieën (computers, telecommunicatie, zonne-energie, nieuwe materialen, ruimte-exploratie) een stabiele evolutie (nucleaire technologie is pas in laatste Eurobarometer meegenomen). Voor biotechnologie daarentegen wordt de groep pessimisten groter en de groep optimisten kleiner:

	Optimisten		Pessimisten	
	1991	1999	1991	1999
EU	50%	40%	11%	25%

De meerderheid van de Europese landen volgt deze trend van dalend optimisme.

Bij de meeste Europese landen blijft de balans in het voordeel van de optimisten. België bevindt zich in de lijst van de 5 meest optimistische landen (na Spanje, Zwitserland, Portugal en Nederland). Enkel in de landen Denemarken, Noorwegen en Griekenland slaat de balans om naar een meerderheid van pessimisten.

Het lijkt erop dat, nu biotechnologie meer zichtbaar wordt, meer Europeanen er bezorgd over worden.

1.2. Perceptie van GGO- toepassingen in voedsel en planten

In de Eurobarometer worden verschillende toepassingen van biotechnologie (genetisch testen, medicijnen of vaccins, milieutoepassingen, klonen van menselijke cellen, planten, klonen van dieren, voedselproductie) beoordeeld op de perceptie van het nut, de risico's, de morele aanvaardbaarheid en de bereidheid om verdere toepassingen aan te moedigen. In wat volgt gaan we enkel in op de toepassingen GGO's in voedsel en GGO's in planten.

CONSISTENT PATROON IN PERCEPTIES

Er blijkt een consistent patroon in de structuur van die publiekspercepties te zitten: naarmate het gepercipieerde nut van toepassingen afneemt, schat men het risico hoger in, vindt men de toepassing minder moreel aanvaardbaar en wil men minder steun betuigen aan deze toepassing.

Waar men een duidelijk nut ziet is men meer bereid om risico's erbij te nemen.

Het niet zien van het nut van GGO's in voedsel, accentueert het gepercipieerde risico en de morele bekommernissen met betrekking tot deze toepassing. Dit gaat samen met geen steun voor maar oppositie tegen deze toepassing.

Dit geeft voor de meeste landen een meerderheid van opposanten met in zes landen een sterke oppositie (Zweden, Denemarken, Noorwegen, Frankrijk, Oostenrijk, Griekenland).

Volgende cijfers hebben betrekking op antwoorden van respondenten die een duidelijke mening hebben.

De 'ik weet niet' antwoorden zijn niet meegenomen en men antwoordt volgens een duidelijke logica op de attitude vragen:

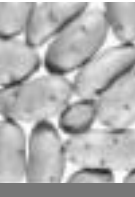
Supporters van een toepassing antwoorden:

- het is nuttig;
- het is moreel acceptabel;
- de toepassing dient verder aangemoedigd;
- er is geen risico of het risico is onbelangrijk;

Opposanten van een toepassing antwoorden:

- het is niet nuttig
- het is risicovol
- het is niet moreel acceptabel
- dit moet niet verder aangemoedigd worden

Supporters en opposanten is samen 100%. Deze groep kan men ook de 'besliste' Europeanen noemen.

GEBRUIK VAN BIOTECHNOLOGIE IN VOEDSELPRODUCTIE

Supporters			
	1996	1999	
EU	59%	46%	-13%
België	72%	47%	-25%

Opposanten			
	1996	1999	
EU	41%	54%	
België	28%	53%	

Men ziet weinig nut in de toepassing GGO's in gewassen en de risico's worden als minder ernstig ingeschat dan bij voedsel. Dit gaat gepaard met geen duidelijke ondersteuning: in de EU ziet men een gemengde attitude van niet eenduidige ondersteuning in een aantal landen (waaronder België) tot oppositie in andere landen.

GGO'S IN GEWASSEN

Supporters			
	1996	1999	
EU	77%	64%	-13%
België	90%	74%	-16%

Opposanten

	1996	1999
EU	23%	36%
België	10%	26%

De algemene trend is een kleinere groep supporters voor beide toepassingen in de EU tussen 1996 en 1999. Die afname in steun is groot in het geval van GGO's in voedsel, minder uitgesproken in het geval van GGO's in gewassen.

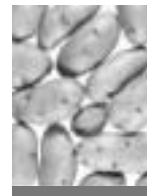
Wat betreft GGO's in voedsel, behoort België tot de groep landen waar die daling substantieel is en rond de 25 % schommelt (samen met Frankrijk, Griekenland, Luxemburg, UK). In landen zoals Duitsland, Nederland, Oostenrijk, Zweden en Zwitserland is daarentegen in die periode een kleinere afname van supporters merkbaar (met minder dan 5%).

Misschien is dit te wijten aan het feit dat er in Duitsland en Nederland weinig controverse in de voorbije periode was, in tegenstelling tot bv. Frankrijk.

De afname van supporters voor GGO's in gewassen in België schommelt rond het Europees gemiddelde, waarbij het aandeel supporters nog relatief groot blijft in vergelijking tot het Europese gemiddelde.

PERCEPTIE VAN MORELE AANVAARDBAARHEID WERKT ALS VETO

De steun voor een toepassing is afhankelijk van de combinatie van gepercipieerd risico, nut en morele aanvaardbaarheid. Als men de vraag stelt naar het relatieve belang van elk van deze attributen, m.a.w. welk attribuut heeft de meest voorspellende kracht, dan blijkt (uit multiple regressie modellering) dat percepties van morele aanvaardbaarheid als veto werken. Het willen steunen van een toepassing is in de eerste plaats afhankelijk van de morele aanvaardbaarheid, vervolgens van het gepercipieerde nut en pas in laatste instantie van het gepercipieerde risico.

Volgende percentages staan voor de groep van respondenten die 'ja' zeggen op de vraag: nuttige toepassing? moreel aanvaardbare toepassing?, aanmoedigen van deze toepassing? 'risicovolle toepassing? Tekenend is de sterke afname van de groep die GGO's in voedsel en in planten een moreel aanvaardbare toepassing vindt in de periode 1996 – 1999.

GEBRUIK VAN MODERNE BIOTECHNOLOGIE IN DE PRODUCTIE VAN VOEDSEL

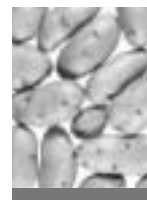
Nuttige toepassing?			
	1996	1999	
EU	54%	43%	-11%
België	53%	42%	-11%

Risicovolle toepassing?			
	1996	1999	
EU	61%	59%	-2%
België	49%	60%	+11%

Moreel acceptabele toepassing?			
	1996	1999	
EU	50%	37%	-13%
België	54%	37%	-17%

Aanmoedigen van deze toepassing?			
	1996	1999	
EU	44%	31%	-13%
België	47%	33%	-14%

PLANTEN MEER RESISTENT MAKEN TEGEN INSECTENPLAGEN

Nuttige toepassing?

	1996	1999	
EU	69%	55%	-14%
België	71%	57%	-14%

Risicovolle toepassing?

	1996	1999	
EU	48%	49%	+1
België	39%	53%	+14%

Moreel acceptabele toepassing?

	1996	1999	
EU	62%	47%	-15%
België	68%	53%	-15%

Aanmoedigen van deze toepassing?

	1996	1999	
EU	58%	42%	-16%
België	62%	45%	-17%

1.3. Verband tussen engagement en percepties

Dat deel van het publiek wordt in het onderzoek als 'betrokken' beschouwd, als uit de cijfers blijkt dat het gedragsmatig meer betrokken is bij de GGO-problematiek: erover praten, een publieke bijeenkomst bijwonen, een artikel lezen of een TV-programma bekijken.

Die groep van mensen in een land die in het hoogste kwartiel van de verdeling van 'betrokkenheid'-scores valt, wordt in het onderzoek beschouwd als 'geëngageerd publiek'.

Hoe meer 'geëngageerd' Europeanen zijn, des te minder gemakkelijk zullen ze het antwoord 'weet niet' geven in het onderzoek.

Terwijl het gemiddelde van de Europese landen wat betreft de groep 'geëngageerden' 25% van de bevolking bedraagt, omvat die groep in België maar 16%. Daarmee bengelt België onderaan, in het gezelschap van Spanje, Griekenland, Portugal.

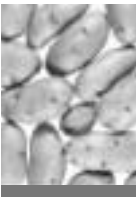
Niveaus van engagement kunnen verwijzen naar twee zaken: enerzijds kunnen ze een onderliggende lange-termijn culturele belangstelling voor biotechnologie reflecteren, anderzijds kan het gaan om een momentopname waarbij biotechnologie op verschillende momenten in de verschillende landen naar voor komt als een controversiële kwestie in de publieke sfeer.

Als het gaat om wetenschappelijke kwesties zoals biotechnologie, dan veronderstelt men dat naarmate iemand meer geëngageerd is (in de definitie van hierboven), de kans groter is dat die persoon wetenschap en technologie zal steunen.

Men heeft die veronderstelling ook onderzocht op basis van de Eurobarometergegevens.

Om het verband tussen engagement en attitude te meten, heeft men de attitudes van die Europeanen die zich in het hoogste kwartiel van 'engagement' bevinden, vergeleken met de attitudes van de groep in het laagste kwartiel. Dan heeft men de oordelen vergeleken van beide groepen wat betreft nut, risico, morele aanvaardbaarheid en steun voor diverse toepassingen (de 'weet niet' antwoorden worden hier buiten beschouwing gelaten).

Er is een consistent patroon dat in alle 17 landen van Europa terug komt:

-
- Vergeleken met de groep 'minder geëngageerden' is de groep 'meer geëngageerden' eerder geneigd om een toepassing nuttig, moreel aanvaardbaar, en als te ondersteunen, te beschouwen.
 - De grootste verschillen tussen beide groepen vindt men in de medische toepassingen, de kleinste verschillen bij GGO's in voedsel en gewassen.
 - Als het gaat om de beoordeling van risico's is er weinig verschil tussen beide groepen: de groep geëngageerden zal deze toepassingen niet minder risicovol inschatten dan de groep niet-geëngageerden. In het geval van voedsel en gewassen is er helemaal geen verschil tussen beide groepen.
 - Hoewel de groep geëngageerden eerder geneigd is de toepassingen als positief te beoordelen dan de groep niet-geëngageerden, is er toch een substantieel percentage van het geëngageerde publiek dat deze toepassingen negatief beoordeelt.

Dit geldt vooral voor toepassingen op voedsel en gewassen, minder voor medische toepassingen:

- Voedsel: een meerderheid van het geëngageerde publiek (55%) is niet bereid om deze toepassing te ondersteunen.
- Gewassen: 44% van het geëngageerde publiek is niet bereid deze toepassing te ondersteunen.

Conclusie: het is te simplistisch om oppositie tegen wetenschap simpelweg toe te schrijven aan een gebrek aan kennis (cfr. Deficit-model). Geëngageerd zijn voor wetenschap helpt om een duidelijkere visie te ontwikkelen. Dat kan ertoe leiden dat men bepaalde ontwikkelingen/toepassingen wel zal ondersteunen en andere toepassingen niet.

1.4. Verband tussen 'vertrouwen' en percepties

Uit de cijfers blijkt een sterk vermoeden dat er een verband bestaat tussen vertrouwen in de GGO-voedselketen (regulatoren, producenten, verkoop), risicoperceptie en steun voor GGO-voedsel.

Hoog vertrouwen gaat samen met een lage 'dread risk' perceptie (= de toepassing kan leiden tot een globale catastrofe als er iets misloopt, is fundamenteel onnatuurlijk, is gevaarlijk voor toekomstige generaties, bedreigt de natuurlijke orde).

Bekijken we de cijfers voor 'vertrouwen' in de industrie die nieuwe producten met GGO's ontwikkelt en in de regulerende overheid inzake biotechnologie, dan scoort België boven het Europees gemiddelde:

- 30% van de Europeanen geloven dat de industrie die nieuwe GGO-producten ontwikkelt, goed werk doet voor de maatschappij, tegen 38% van de Belgen.
- 45% van de Europeanen vinden dat hun regeringen goed werk verrichten voor de maatschappij als het de regulering van biotechnologie betreft, tegen 51% van de Belgen.

1.5 'Blauwe' en 'groene' oppositie tegen biotechnologie

In de meeste landen vinden de auteurs min of meer duidelijk te onderscheiden clusters van 'blauwe' (oppositie vooral op basis van morele en religieuze argumenten) en 'groene' (oppositie vooral op basis van argumenten inzake onzekerheid en risico's) opposanten.

Terwijl in 1996 de groep 'groene' opposanten groter was in Noord Europa en de groep 'blauwe' opposanten groter in de landen van Zuid-Europa, is dat verschil tussen noord en zuid in 1999 minder geprononceerd. De structuur van het verweer tegen biotechnologie is hierdoor meer complex geworden.

In twee landen is de oppositie minder te herleiden tot deze segmentatie 'blauw' en 'groen': namelijk in België en de UK. In beide landen is er tegenstand gemobiliseerd die een andere logica volgt dan 'blauw' en 'groen'. Voor België verklaren de auteurs dit door de turbulentie die is ontstaan in de voorbije periode rond voedselschandalen en voor de UK door het verhevigde debat na de Pusztai-casus. Deze kwesties hebben tegenstand gemobiliseerd die een logica volgt buiten de 'blauwe' of 'groene' argumenten.

2. KWALITATIEF ONDERZOEK

2.1. PABE onderzoek

In het PABE onderzoek (Marris, Wynne, et al, 2001) is gewerkt met focusgroepen in 5 Europese landen: UK, Italië, Frankrijk, Duitsland, Spanje.

Voordien had Brian Wynne deze onderzoeksmethode en vraagstelling reeds uitgeprobeerd in het UK: *Uncertain World: GMO's, Food and Public Attitudes in Britain*, 1997.

Er is een grote overeenkomst in het repertoire aan argumenten dat in deze focusgroepen werd gebruikt, zowel tussen landen, als binnen landen tussen groepen met een heel diverse samenstelling.

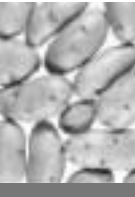
In het PABE onderzoek stelt men vast dat de onderliggende factoren die vorm geven aan de visie van het publiek op landbouw, biotechnologie en gerelateerde producten verrassend vergelijkbaar zijn. We kunnen spreken van een Europeanisering van het publieke discours terzake.

Hierna bespreken we de belangrijkste vaststellingen.

Ambivalentie

Men stelt ambivalente attitudes vast bij de deelnemers:

- Een individu gebruikt zowel argumenten pro als contra; er is geen opdeling te maken tussen een groep die pro is en een groep die contra is.
- Zelden reproduceert men voorgekauwde standpunten; men formuleert vooral vragen die niet noodzakelijk op negatieve antwoorden uitlopen; pas wanneer men geen voldoening gevende antwoorden vindt, ontwikkelt men een meer vijandige houding.
- Men discrimineert tussen verschillende toepassingen, niet zozeer enkel tussen medische en landbouwtoepassingen.
- De vragen die men formuleert focussen niet zozeer op GGO's als technisch artefact, dan wel op de institutionele context waarin GGO's worden ontwikkeld, geëvalueerd en gepromoot.
- Daarbij maakt men geen scheiding tussen 'wetenschap' en 'gebruik van wetenschap' (wat stakeholders wel doen). Wel ziet men allerlei sociale keuzes reeds plaatsgrijpen binnen de muren van wetenschappelijke laboratoria.

Kennis die participanten mobiliseren

Er is weinig kennis over DNA technieken, GM-research, reguleringen, bestaande toepassingen. Men beseft dit, geeft dit toe.

Echter, de belangrijkste bekommernissen inzake GGO's die mensen uiten, zijn niet gebaseerd op diepgewortelde misverstanden over GGO's wegens gebrek aan wetenschappelijke informatie.

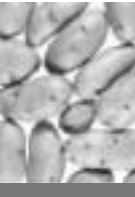
LEKENKENNIS OVER HET MENSELIJK FALEN EN HET GEDRAG VAN INSTITUTIES

- Leken mobiliseren kennis over gedrag van instituties in het verleden, gerelateerd aan andere voedsel schandalen, maar ook buiten de voedselsector en ook betrekking hebbend op lokale ervaringen (bv. met milieuproblemen).
- Men vermeldt noemt de BSE-crisis en vindt dit exemplarisch voor hoe instituties zich gedragen met betrekking tot risico-kwesties, dit is geen toevallig accident.
- Men gelooft niet dat beslissers iets uit de BSE-crisis geleerd hebben.

Mensen trekken zelf volgende lessen uit de BSE-crisis en andere affaires:

- Men kan niet anticiperen op alle impacten van een nieuwe technologie of product.
- Deze onzekerheid wordt niet in rekening gebracht in de besluitvorming.
- Beslissers handelen pas wanneer ze geen andere keuze meer hebben, meestal wanneer de media of NGO's de kwestie aan de orde stellen; er zijn weinig of geen preventieve acties.
- Reguleringen om risico's te reduceren werken dikwijls niet wegens incompetentie, gebrek aan middelen, fraude, en zijn dikwijls ook onrealistisch wat betreft de condities waarin operatoren die regels moeten implementeren moeten opereren.
- Men vindt het normaal dat beslissers moeilijke keuzes moeten maken (tussen verschillende belangen) en de knoop moeten doorhakken; dat is normaal, maar het probleem is dat overheden hen niet uit leggen hoe ze tot een bepaalde keuze komen.
- Belangrijke beslissingen die ieders leven beïnvloeden, worden zonder ons genomen.
- Men vermoedt dat economische belangen primeren op milieu en gezondheid als er beslissingen over risico's worden genomen.

- Nieuwe innovaties in landbouw en voeding vertonen de tendens om een meer intensief geïndustrialiseerd systeem aan te moedigen.

LEKENKENNIS OVER NIET-MENSELIJKE LEVENDE ORGANISMEN

Er bestaat zo iets als het gezonde verstand van leken, gebaseerd op alledaagse kennis van de complexiteit en interdependentie van ecologische systemen, bijvoorbeeld:

- Kennis dat levende organismen deel uitmaken van een complexe keten, waardoor ze van elkaar afhankelijk zijn;
- Men weet dat levende organismen, eens ze uit het laboratorium in het open veld komen, niet terug te halen zijn;
- Men kent vele voorbeelden waarbij pathogenen en ziekten na verloop van tijd resistentie opbouwen en zo nieuwe technologie (vaccins, pesticides, antibiotica) omzeilen.
- Men stelt vragen met betrekking tot gezondheid, die nog voorwerp zijn van wetenschappelijke controverse (bv. Bt maïs: consumeren we ook de toxische component?)
- Men beseft dat gemodificeerde gewassen ook leiden tot veranderingen in productiemethodes.
- Men voelt aan dat genetische modificatie met een heel andere tijdschaal werkt dan klassieke veredeling (voldoende tijd voor nieuwe organismen om zich aan elkaar aan te passen).
- Men voelt aan dat laboratoriatests nooit het reële leven kunnen voorspellen.
- Men ziet ook het belang van verschillen in geografische locaties, wat belangrijke impacten kan hebben (positief, negatief).

Kortom: men gelooft dat complexe ecologische systemen niet zonder gevolgen verstoord kunnen worden. Dergelijke vragen en bekommernissen die door leken worden geuit, werden aanvankelijk niet meegenomen in risk assessment onderzoek, maar later toch in het onderzoek opgenomen.

PERCEPTIE VAN LANDBOUW- EN MEDISCHE TOEPASSINGEN

Globaal zijn de percepties van medische toepassingen meer positief dan van landbouw- en voedseltoepassingen. Maar dit onderscheid is niet alleen, zelfs niet overwegend gebaseerd op percepties van persoonlijk voordeel. De kwestie van 'nut' die in de focusgroepen centraal stond, kan niet gereduceerd worden tot een eenvoudig afwegen van persoonlijke risico's en voordelen.. Er speelden andere dimensies dan persoonlijk nut mee, als mensen medische toepassingen vergeleken met landbouw- en voedseltoepassingen.

De kwestie van het 'nut' van landbouw-biotechnologie was zeer dominant aanwezig in de gesprekken. Voor medicijnen is er vaak geen alternatief, voor voedsel is er voldoende kwantiteit en variëteit. Nut wordt niet gereduceerd tot persoonlijk voordeel. Eerder wordt de vraag gesteld of er een groep of actor is die zijn voordeel kan doen met deze technologie.

Men kijkt ook naar de verdeling van voordelen en risico's. Men ziet voordelen vooral naar producenten gaan, terwijl de risico's voor de consument en het milieu zijn. Medicijnen zijn meer specifiek gericht op het nut voor bepaalde patiëntengroepen.

Over medicijnen wordt veel informatie gegeven (via dokters, bijsluiters), over GGO-voedsel niet.

Men ziet bij het ondergaan van medicatie meer persoonlijke keuze mogelijk dan bij GGO-voedsel.

De standaarden inzake testen en monitoren eens het product op de markt is liggen hoger in de sfeer van medicijnen dan bij GGO-gewassen en -voedsel.

De medische industrie ziet men eerder als beantwoordend aan reële behoeften (hoewel zij ook op winst uit zijn) dan de voedselindustrie die gezien wordt als schepper van een behoefte.

Men aanvaardt eerder een gebrek aan transparantie van de medische sector, wegens het gespecialiseerde

karakter van de kennis, de technische taal, de bescherming van eigendomsrechten. Expertise inzake landbouw en voeding ziet men daarentegen verspreid voorkomend bij verschillende groepen (ook landbouwers, consumenten), en is niet alleen een zaak van experts.

Nochtans discrimineert men in de focusgroepen tussen toepassingen, zowel binnen de groep van medische toepassingen als van agro-voedsel toepassingen. Volgende factoren spelen daarbij een rol:

- het type van kenmerk dat wordt geïntroduceerd;
- het type van organisme dat wordt gemodificeerd;
- de bron van het gen dat wordt geïntroduceerd;
- de mate waarin het product reeds een lange geschiedenis van gebruik heeft;
- de mate waarin een GGO beperkt kan blijven tot een bepaalde omgeving en geïsoleerd kan worden van de rest van de voedselketen.

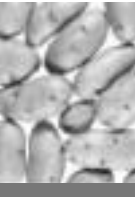
Conclusie: de percepties van toepassingen zijn complexer dan men denkt, en volgen niet eenduidig de tweedeling: medische toepassingen zijn OK en agro-voedsel toepassingen zijn niet OK.

PERCEPTIE VAN GGO-GEWASSEN VOOR DE DERDE WERELD

Het objectief is goed (nut van GGO's voor Derde Wereld), maar er bestaat scepticisme over de realisatie van dit objectief.

Men vindt deze boodschap van producenten hypocriet: als dit een reëel objectief is, waarom wordt Europa met zijn overproductie aan voedsel dan overspoeld met GGO's van de VS?

Dergelijk objectief kan beter gerealiseerd worden met publieke fondsen voor onderzoek.

PERCEPTIE VAN ONZEKERHEID

Men vindt dat niet zozeer de kortetermijn-risico's ter discussie staan, wel de onzekerheden op langere termijn.

Men ziet onzekerheid over de lange termijn gevolgen van GGO's als een gegeven dat behoort tot het leven. Dit wordt niet gezien als een falen van de wetenschap.

Mensen willen geen zero risico. Ze zijn gewend om met onzekerheid om te gaan in hun dagelijks leven. Risico's moeten steeds afgewogen worden tegen potentiële voordelen.

Kern van het probleem is niet zozeer het bestaan van onzekerheid, wel het ontkennen van onzekerheid. Officiële risico-communicators gebruiken de uitspraak 'no evidence of harm' als een onvoorwaardelijke validering om door te gaan met de innovatie. Dit vindt men niet overtuigend en het scheidt geen vertrouwen.

Het ontkennen van onzekerheid door experts en hun instituties is de belangrijkste oorzaak van scepticisme ten aanzien van regulerende instanties, niet de onmogelijkheid van experts om zekerheid aan te bieden. Men vraagt erkenning van onzekerheid en van reële levensomstandigheden.

Problematische effecten van medicijnen worden gepercipieerd als kortetermijn-effecten, acuut en gezondheidsgerelateerd. Milieu-impacten van GGO's worden daarentegen gezien als zich op lange termijn en over grote afstanden manifesterend. Men vraagt zich af of dergelijke effecten door een boer op het niveau van zijn bedrijf te ontdekken zijn.

Men is zich bewust dat de validiteit van wetenschappelijke predicties afhankelijk is van hoe menselijke actoren zich in de reële wereld gedragen (falen, onrealistische regulering, winstgedrevenheid, ...

Gezien deze onzekerheden en niet te anticiperen gevolgen, vraagt men naar goede redenen om deze innovatie verder te zetten.

Men discussieert niet zozeer over risico's versus voordelen, dan wel over onzekerheid versus noodzaak of doel. Dit ondermijnt in feite de categorische opdeling tussen bekommernissen omtrent risico's en ethische of morele bekommernissen.

PERCEPTIE VAN WETENSCHAP

Verskillende en soms conflicterende visies op wetenschap worden door de participanten verwoord.

Eenzijds ziet men wetenschap als neutraal en buiten de reële wereld staand. Het zijn niet-wetenschappers die misbruik maken van wetenschap.

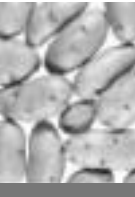
Anderzijds ziet men wetenschappers als niet zo verschillend van gewone mensen: ze kunnen eerlijk of oneerlijk zijn, beïnvloedbaar door winstmotieven, ze worden meegesleurd door de snelheid van veranderingen, ze zijn niet in staat de sociale en institutionele processen te controleren die hun werk beïnvloeden.

De eerste visie op wetenschap wordt meer geassocieerd met wetenschap in het algemeen. De tweede visie wordt gemobiliseerd voor meer specifieke discussies over GGO's.

PERCEPTIE VAN ANDERE ACTOREN

regulatoren

Regulatoren worden gezien als 'overweldigd' door de gecombineerde krachten van wetenschappelijke vooruitgang en economische belangen. Ze worden dikwijls vergeleken met leken die niet over de nodige wetenschappelijke expertise beschikken, afhankelijk zijn van extern advies en slachtoffer van industriële lobbying.

consumenten en milieu NGO's

Deze NGO's vormen geen sterk referentiepunt in het dagelijks leven van mensen en ze worden niet vermeld als sleutelbron van informatie.

Men is wel blij dat ze bestaan, om de balans met andere belangengroepen in evenwicht te houden. Ze zijn niet anders dan andere belangengroepen in het verdedigen van een bepaald perspectief, maar men verwacht er wel van dat ze bredere maatschappelijke en milieubelangen in rekening brengen.

Men beseft dat deze groepen overdrijven richting doemscenario's, maar ze stellen op zijn minst de juiste vragen.

producenten

Het nastreven van winst door bedrijven acht men legitiem, op voorwaarde dat dit gereguleerd wordt door overheden.

Men verwacht er niet van dat ze sociale prioriteiten of bescherming van het milieu naar voor schuiven. Men reageert sterk negatief op communicatieberichten die humanitaire doelen als centrale objectieven naar voor schuiven (bv. het voeden van de Derde Wereld).

Media

Men is teleurgesteld in de wijze waarop de media over deze kwesties berichten. Men kan op die manier niet tot een overwogen opinie komen.

De typische format is mensen met tegengestelde meningen tegenover elkaar te plaatsen. Dit wordt aangevoeld als een niet-adequate vorm van informatie.

Men wil aan de ene kant meer neutrale en objectieve informatie, aan de andere kant een variëteit aan argumenten. Men wil niet zozeer een standpunt kennen, dan wel weten hoe die persoon tot dat standpunt is gekomen.

PERCEPTIE VAN HET GEBREK AAN INFORMATIE

Het overheersende gevoel bij de focusgroep participanten was: we zijn niet geïnformeerd. Men bleek ook weinig kennis te hebben van research, regulering, commerciële toepassingen.

Deze vraag naar meer informatie lijkt raar, gezien de veelheid aan informatie die reeds over dit thema beschikbaar wordt gesteld.

Men drukt niet zozeer onvrede uit over de kwantiteit van de informatie, eerder over de kwaliteit: we zijn niet op een adequate wijze geïnformeerd.

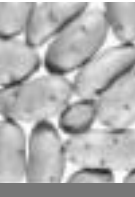
Wat verwacht men van een goede informatieverstrekking:

- Labelling laat consumenten toe om een product te boycotten en zo een bericht naar de producenten te sturen.
- Gebrek aan labelling wordt beschouwd als een gebrek aan controle over het eigen leven en over instituties.
- Men wil informatie van mensen die men vertrouwt uit vorige ervaringen, men wil informatie die toegankelijk en transparant is, in de zin van het toegeven van potentiële gevaren en van onzekerheden.
- De media moeten neutrale en objectieve bronnen van informatie zijn. Ze moeten ook de verschillende standpunten weergeven en aangeven hoe mensen tot die standpunten komen.
- Men heeft de indruk dat gevestigde instituties hun informatie achterhouden om hun belangen te beschermen.

PERCEPTIE VAN DE NATUUR

Met 'onnatuurlijk' bedoelt men dat de nieuwe technologie levensvormen kan scheppen die er anders niet zouden geweest zijn. Het direct modificeren van het genoom wordt als kwalitatief anders gezien dan elke voorgaande techniek. Men verstoort het evenwicht in de natuur.

Maar 'onnatuurlijk' wordt niet alleen verbonden met GGO's, ook andere innovaties in de landbouw worden zo bestempeld (bv. gebruik van pesticiden, van dieren afgeleid diervoeder).

'Onnatuurlijkheid' wordt ook verbonden met de idee dat innovaties in de landbouw leiden tot grotere productiviteit, schaalvergroting, meer winst. En dat leidt tot uniform en smaakloos voedsel. GGO's zijn op dat vlak de volgende logische stap in een lange trend van het manipuleren van de natuur.

PERCEPTIE VAN DE RELATIE GEZONDHEID EN MILIEU-IMPACTEN

Men vindt dat het officiële discours wat te zeer focust op risico's voor de gezondheid van het GGO-voedsel.

Men ervaart milieu en gezondheid ook niet noodzakelijk als twee te onderscheiden categorieën.

PERCEPTIE VAN SOCIALE EN TECHNOLOGISCHE VERANDERING

Dit thema was sterk aan de orde in de focusgroepen: het gaat te snel en men neemt geen tijd om na te denken over de behoeften.

GGO's worden gezien als de kristallisatie van een levenswijze waarmee men niet helemaal gelukkig is: er is een zekere ambivalentie en angst met betrekking tot de ontwikkelingen.

Gebrek aan controle en vat krijgen op het proces van innovatie in de voedselsector. Men voelt zich als burger geïsoleerd en zonder greep op de ontwikkelingen. De enige vorm waarin men meent een beperkte invloed op de voedselsector te krijgen is in de rol van consument, niet in de rol van burger.

Uit de gesprekken blijkt ook het bestaan van een ontologische onzekerheid: de kwetsbaarheid van bestaande sociale identiteiten in het licht van snelle en indringende processen van sociale verandering. Dat genereert een diffuus gevoel van angst.

2.2. Focusgroepen : Nature in disorder

Naast het hiervoor besproken PABE onderzoek bestaat er ook een verslaggeving (Wagner et al, 2001) van

een ander onderzoek met focusgroepen dat georganiseerd is in verschillende Europese landen om meer zicht te krijgen op de argumentaties achter de cijfers van de Eurobarometer van 1996.

Landen betrokken in het onderzoek: Oostenrijk, Denemarken, Finland, Frankrijk, Duitsland, UK, Italië, Portugal, Zweden, Zwitserland.

Ook in dit onderzoek zijn de overeenkomsten tussen de landen groter dan de verschillen. Men kan veronderstellen dat hier een set van overlappende en gemeenschappelijke ideeën naar voor komt die aan de basis ligt van de publiekshouding ten aanzien van biotechnologie.

TWEE TYPES VAN ARGUMENTATIES

In de publieke sfeer ziet men twee types van argumentaties naar voor komen die een standpunt voor of tegen een biotechnologische toepassing moeten ondersteunen.

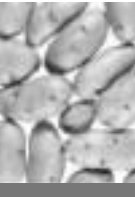
Het eerste type van argumenten is religieus of metafysisch van aard: waarden vinden hun origine buiten het individu, in God, de natuur, de traditie. De moderne variant van deze argumentatie komt tot uiting in het relativisme van wetenschap (wetenschap is slechts één waarheid), de integriteit van wetenschappers/experts, de natuur als complex systeem en onzekerheid omtrent de gevolgen, de natuur niet naar eigen hand zetten.

Het tweede type van argumenten steunt op het belang van de wetenschappelijke cultuur (de Verlichting), het utilitarisme, het verbeteren van welzijn, waarde is gebaseerd op het zich welbevinden, op afwezigheid van gevoelens van pijn, op dat wat het grootse goed voor het grootste aantal met zich meebrengt.

BEELD VAN TREIN DIE NIET TE STOPPEN IS

Daarnaast speelt in de publieke perceptie het beeld van de trein die niet te stoppen is en op een onbekend doel afstevent met onbekende gevolgen.

Vooruitgang brengt altijd onzekerheid met zich mee. Maar hier bestaat het intrinsiek gevaar dat voortkomt uit gebrek aan kennis; niet zoals andere technologieën die redelijk goed gekend zijn en waarbij het er vooral op aankomt de technologie niet te misbruiken. Hier kent niemand de gevolgen.

Als men zijn vrees niet kan uitleggen, ook niet in wetenschappelijke termen, dan formuleert men dat in termen van een onzekere toekomst. Men keert zich dan tot experts en tot overheden voor relevante oordelen over de situatie en de te ondernemen acties. Maar in het verleden waren er te veel ervaringen inzake misplaatst vertrouwen (cfr.BSE).

Deze snelheid is een obstakel voor effectieve regulering: enkel een reactieve aanpak is mogelijk.

Er bestaat wel een duidelijk zicht op de standaarden die men aan een controlerende institutie stelt: competentie, onafhankelijkheid en betrouwbaarheid.

Men ziet ook het belang van internationale regulering.

ALS MEN KNOEIT MET DE NATUUR ZAL DE NATUUR WRAAK NEMEN

De spirituele vorm van dit argument luidt: de natuur is een hogere kracht. Natuur en/of God verdienen onze eerbied, alles is bewust zo gemaakt, mensen kunnen dat niet verbeteren, we moeten in harmonie met de natuur leven. Men zal een hoge prijs betalen als men toch ingrijpt.

De niet-spirituele vorm van dit argument luidt: de natuur is een complex systeem dat het eigen interne en delicate evenwicht zelf reguleert. Genetische manipulatie grijpt op een mechanistische wijze in op de levende natuur, wat tegen de natuurlijke evolutie en adaptatie ingaat. Als je ingrijpt krijg je een onomkeerbaar domino-effect.

PERCEPTIE VAN VOEDSEL

Voedsel en eten zijn diep cultureel gewortelde activiteiten. Voedsel speelt een centrale rol in de nieuw ontdekte 'gezonde' levensstijl. De wijze waarop men eet, geeft vorm aan de eigen identiteit, doet iemand tot een culturele groep behoren. GGO technologie wordt aanzien als anti-cultureel.

Er is verder onrust over de industrialisatie en globalisatie van de voedselketen: voedsel wordt puur vanuit een economisch en veiligheidsaspect bekeken.

Eten gebeurt dagelijks, is iets gewoons, mensen vinden zichzelf experts in eten maken en consumeren (ver-

schillend van ziek zijn en medicatie geven, hier is men afhankelijk van experts). Mensen zien geen nut in deze ontwikkeling, er zijn alternatieven voor GGO-voedsel.

PARTICIPATIE

Participatie aan deze ontwikkeling, ziet men niet alleen als normatief doel (meer democratie), ook als vereiste voor rationele besluitvorming. Het is nodig dat alle belangen en waarden worden geëxpliciteerd, vooral omdat er zoveel onzekerheden spelen.

DE CONSUMENT MOET HET RECHT HEBBEN OM GGO-VOEDSEL TE WEIGEREN.

Men praat niet alleen als consument, ook als burger: industrialisatie van landbouw, vertrouwen in politieke proces, druk van globalisatie op cultuur, belang van transnationale instituties.

Biotechnologie en haar promotors moeten in het reine komen met het publiek. Bezorgdheden gaan verder dan gezondheid en veiligheid.

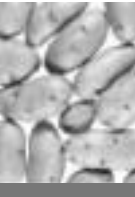
Niet anti- wetenschap: wel transparantie van wetenschap en technologie, en regulering; openheid voor bekommernissen van publiek.

2.3. Zeven Waalse focusgroepen over GGO-voedsel

In het Franstalige deel van België zette Sébastien Brunet (Universiteit Luik) een discussie op in zeven focusgroepen ('Les aliments génétiquement modifiés a la lumière de groupes de discussion', ULG/SPIRAL).

Focusdiscussies met burgers kunnen volgens Brunet op twee manieren een bijdrage leveren aan de discussies over GGO-voedsel.

→ De techniek van focusdiscussies stimuleert burgers om vrij hun kijk op het thema naar voren te brengen.

Op die manier ontwikkelen burgers een visie over de disciplines en bevoegdheden heen, leggen soms ook verbanden die verrassend zijn. Ze hebben de mogelijkheid om wat afstand te nemen van een discussie die in de meeste gevallen in zeer gespecialiseerde termen en ook binnen de contouren van voorhanden zijnde beleidskaders wordt gevoerd. Het discussiemateriaal uit focusgroepen geeft op die manier de vele achtergronden weer van de eigen kijk van burgers en toont bovendien aan dat burgers een complexe materie vanuit een diversiteit aan eigen invalshoeken benaderen.

→ Eénmaal overtuigd van deze specifieke burgerbijdrage kunnen focusgroepen een opportuniteit zijn om burgers bij de beleidsvorming te betrekken.

In de analyse van de zeven Waalse focusgroepen stonden volgende vier vragen centraal:

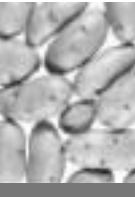
1. Op welke manier structureren burgers GGO-voeding?
2. Wat zijn de centrale bekommernissen bij burgers omtrent GGO-voeding?
3. Wat met de kwestie 'vertrouwen'?
4. Welke suggestie hebben burgers omtrent de procedures en expertise die in het kader van GGO-voeding moeten worden ingezet?

BURGERS EN GGO-VOEDING

Brunet analyseert aan de hand van vier centrale assen de manier waarop burgers 'het probleem GGO-voeding' structureren.

1. De as van centrale themata die telkens weer terugkomen in de commentaren van burgers over GGO-voeding. Het gaat bv. om natuur als centrale waarde, vooruitgang, de huidige levenswijze en voeding etc.
2. De as van kritische gebeurtenissen die door burgers in hun commentaren worden verbonden met GGO-voeding. Het gaat bv. om invoering van etikettering, dolle-koeienziekte, resistentie tegen antibiotica, kernenergie etc.
3. De as van risico's die burgers met GGO-voeding verbinden. Het gaat bv. om impact op milieu, algemene gezondheid, economie en politiek etc.

4. De as van voordelen die burgers met GGO-voeding verbinden. Het gaat bv. om de voordelen voor multinationals, voor gezondheid, voedingswaarde, Derde Wereld en milieu.

CENTRALE BEKOMMERNISSEN

De vragen die burgers hebben omtrent GGO-voeding zijn velerlei en divers.

GGO technologie en natuur

GGO-voeding wordt als een bedreiging voor de natuur gezien. Burgers maken een duidelijk onderscheid tussen natuurrampen (bv. een tornado) en problemen met de natuur die door mensen zelf worden veroorzaakt. Deze laatste zijn moeilijk te accepteren. Een oproep ook om eindelijk eens werk te maken van de bescherming van de natuur in plaats van deze steeds verder te willen beheersen.

Voeding en Gezondheid

Voeding is essentieel en noodzakelijk. De impact op de gezondheid is daarom een zaak van iedereen. De link met dolle-koeienziekte wordt vaak gelegd, met name dat risico's voor gezondheid soms op een veel later tijdstip zichtbaar kunnen worden.

Wetenschappelijke onzekerheid

Wetenschappelijke onzekerheid slaat niet enkel op GGO-voeding maar op de gehele industrialisering van de voedingsproductie. De enige manier om met deze onzekerheid om te gaan is het hanteren van het voorzorgsprincipe. Dit betekent niet dat biotechnologisch onderzoek gestopt moet worden, maar dat we als maatschappij iets meer moeten weten vooraleer bepaalde toepassingen te commercialiseren.

Het tekort aan informatie

Burgers geven scherp aan waar ze hiaten in informatie ervaren. De informatie voor consumenten die een bepaald product kopen is onvoldoende. Educatie en andere initiatieven kunnen ervoor zorgen dat de basis-kennis omtrent genetica wordt vergroot en burgers en wetenschappers met elkaar in dialoog gaan. De

informatie die noodzakelijk is voor een goede politieke besluitvorming is volgens burgers onvoldoende. Het viel op dat burgers wel de Amerikaanse instellingen kenden die GGO-voeding controleren maar niet wisten welk instituut binnen de Belgische administratie hiervoor verantwoordelijk is.

Maatschappelijk nut

Burgers geven in het algemeen aan dat de risico's voor milieu en gezondheid groter zijn dan de verwachte voordelen voor de samenleving. Het zijn de bedrijven die in de eerste plaats voordeel halen uit de techniek en zeker niet de Derde Wereld zoals door sommigen wordt beweerd. Burgers nuanceren dit standpunt wanneer het gaat om GGO-toepassingen die de voedingswaarde optimaliseren. Ook de risico's met toepassingen in de geneeskunde en farmaciegeneeskunde worden veel gemakkelijker geaccepteerd. Burgers zien daar duidelijke voordelen voor de algemene gezondheid.

Economie

Burgers zijn bezorgd over de economische dominantie van multinationals. Deze macht houdt reeël een politiek overwicht in over landbouwers, consumenten en de politiek op zich.

DE KWESTIE VERTROUWEN

Aan burgers werd gevraagd wie er allemaal te maken heeft met GGO-voeding. De beschrijving van deze centrale actoren en hun rol geven informatie over het vertrouwen van burgers.

Burgers

Burgers kennen zichzelf een centrale rol toe in het debat over GGO-voeding. Ze zijn tenslotte allemaal consumenten van GGO-producten. Uit de discussies leidt Brunet twee perspectieven af op collectieve actie van burgers. Er is ten eerste de consument die in zijn/haar aankopen zelf kan kiezen. Een publieke beslissing als resultante van individueel gedrag binnen de markt dus. Dagelijkse keuzes in het aankoopgedrag stuiten al vlug op allerlei beperkingen. Dit perspectief van de markt moet dus worden aangevuld met een perspectief van burgerschap. Burgerschap in het kader van de GGO-thematiek kan worden gestimuleerd door burgers

meer kansen te geven om in de discussies en zelfs aan de besluitvorming over GGO-voeding een eigen inbreng te hebben. De methoden die worden gesuggereerd, zijn consensusconferentie, focusgroepen en referendum.

Politieke autoriteiten

Burgers hanteren een hele brede invulling van 'politieke instellingen' en maken bv. geen onderscheid tussen administratie en politici. Burgers staan ambivalent tegenover deze politieke autoriteiten. Ze zijn aan de ene kant ontgoocheld, twijfelen aan de onafhankelijkheid en competentie van politieke instellingen maar verwachten tegelijkertijd dat de politiek het algemeen belang bewaakt. Burgers blijven wel meer vertrouwen stellen in de politiek dan bv. in industrie en milieuverenigingen. Brunet leidt uit de discussies twee perspectieven af m.b.t. de rol van de politiek. Er is ten eerste de rol om te zorgen voor een goede informatiestroom tussen de diverse actoren. Ten tweede er is de rol om veel explicieter een politiek mandaat op te nemen om beslissingen met betrekking tot GGO-voeding door te drukken.

Wetenschappers

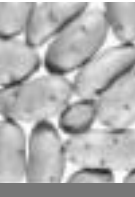
Wetenschappers hebben volgens burgers een morele plicht ten aanzien van de GGO-kwestie. Het zijn zij die de maatschappij kunnen inlichten en voor kwaliteitsvolle informatie kunnen zorgen. Burgers stellen zich wel vragen bij de zogenaamde onafhankelijkheid van wetenschappers en de vele wetenschappelijke controverses.

Procedures en Expertise

Na een korte uiteenzetting over procedures en wettelijk kader werd bij burgers naar de eigen kijk gepeild.

Ruimte en Tijd

Burgers onderschrijven het belang van een aparte en stricte procedure voor biotechnologie. Op die manier wordt een economische logica mee richting gegeven vanuit de politiek. Langetermijn-denken en een voldoende grote actieradius zijn in deze procedure centrale coördinaten. Burgers verwachten op lange termijn geen zero-risico en juichen de combinatie van nationale en Europese richtlijnen toe.

Missing links

Burgers, milieuorganisaties en consumentenverenigingen, zo merken burgers kritisch op, hebben binnen het huidige wettelijk kader geen legale instrumenten om hun invloed te laten gelden.

Wetenschappelijke administratie

Burgers zijn zich goed bewust van de opgave waarvoor een administratie staat om de identificatie, de inschatting en het management van risico's tot een goed einde te brengen. De keuze voor een sterke wetenschappelijke ondersteuning hierbij is dan ook terecht. Het systeem van wetenschappelijke panels en een uitgebreide wetenschappelijke discussie zijn belangrijke middelen om de economische en politieke macht van biotechnologie te milderen.

Suggesties en Innovaties

Uit de focusdiscussies leidt Brunet een aantal relevante suggesties af m.b.t. procedures en noodzakelijke expertise.

Neutrale informatie

Burgers ervaren een duidelijke nood aan objectieve en neutrale informatie over biotechnologie. Tot nu toe neemt de overheid daar te weinig een expliciete rol in op. Het zijn vooral bedrijven en bv. ook milieuverenigingen die burgers op een tendentieuze wijze informeren over biotechnologie. Experimenten zoals focusgroepen, ronde-tafelgesprekken en consensusconferenties zijn hiertoe belangrijke werkvormen. Verder ook een oproep om de kwestie van etikettering op degelijke wijze aan te pakken.

Rol van wetenschappelijke administratie aanzwengelen

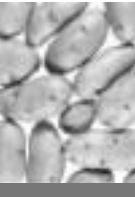
Een goed uitgebouwde wetenschappelijke administratie van GGO-voeding is volgens burgers de manier bij uitstek om het algemeen belang te beschermen. Deze administratie moet wel meer moeite doen om de eigen werking bekend te maken en objectieve informatie over biotechnologie te verspreiden. Veel meer dan nu het geval moet de burger deze administratie als centrale actor ervaren binnen kwesties die te maken hebben met biotechnologie.

Belang van interdisciplinariteit en discussiefora

Burgers geven in eigen woorden de complexiteit van een wetenschappelijk analyse aan. Wetenschappers ontwikkelen hun kennis binnen een specifieke omgeving en denkkader. Een goed opgezette discussie tussen diverse wetenschappers en disciplines is daarom absoluut noodzakelijk.

Het opwaarderen van lekenkennis

Burgers zetten nog een stap verder in deze idee van discussiefora. Ook burgers hebben daar een inbreng. Hun standpunten worden al te vaak als irrationeel bestempeld en dus als niet of weinig relevant.

DEEL 2: DRAAGVLAK STAKEHOLDERS

HET MAATSCHAPPELIJK DEBAT OVER
GGO'S IN VLAANDEREN:
VERWACHTINGEN VAN DE ACTOREN

INHOUDSTAFEL

1. ONDERZOEKERS EN ONTWIKKELAARS

1.1. Draagvlak om met burgers in discussie te gaan

Kijk op vragen en bekommernissen van burgers

Mogelijke inbreng van burgers

1.2. Draagvlak voor een methodische aanpak van het debat

Debatlogica

Kwaliteitscriteria

Representativiteit van burgerpanel

1.3. Eigen opstelling als actor in het debat

Perceptie door het publiek

Eigen bijdrage, bijdrage van anderen

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat

1.4. Besluit

Mythevorming

Beoordeling inbreng van burgers

Het thema van het debat

Opstelling van de deelnemers aan het debat

Interactiepatroon tussen de deelnemers

Beoogde resultaat

Pluraliteit van de argumenten in het debat

Legitimiteit van het debat

Selectie van het burgerpanel

Perceptie van de organisatie door het publiek en door andere actoren

Eigen bijdrage aan het debat

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat

2. TECHNOLOGIE REGULATOREN

2.1. Draagvlak om met burgers in discussie te gaan

Kijk op vragen en bekommernissen van burgers

Mogelijke inbreng van burgers

2.2. Draagvlak voor een bepaalde methodische aanpak van het debat

Debatlogica

Kwaliteitscriteria

Representativiteit van burgerpanel

2.3. Eigen opstelling als actor in het debat

Perceptie door het publiek

Eigen bijdrage, bijdrage van anderen

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat

2.4. Besluit

Mythevorming

Inbreng van burgers

Thema's voor het debat

Opstelling deelnemers

Interactiepatroon

Beoogde resultaat

Pluraliteit

Legitimiteit

Representativiteit van burgerpanel

Opstelling van overheid in het debat

3. TECHNOLOGIE COMMENTATOREN

3.1. Draagvlak om met burgers in discussie te gaan

Kijk op vragen en bekommernissen van burgers

Mogelijke inbreng van burgers

3.2. Draagvlak voor een bepaalde methodische aanpak van het debat

Debatlogica

Kwaliteitscriteria

Representativiteit van burgerpanel

3.3. Eigen opstelling als actor in het debat

Perceptie door het publiek

Eigen bijdrage, bijdrage van anderen

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat

3.4. Besluit

Mythevorming

Inbreng van burgers

Thema's van debat

Opstelling deelnemers en interactiepatroon

Beoogde resultaat

Pluraliteit

Legitimiteit

Representativiteit van burgerpanel

Opstelling in het debat

4. GEBRUIKERS VAN DE TECHNOLOGIE

4.1. Draagvlak om met burgers in discussie te gaan

Kijk op vragen en bekommernissen van burgers

Mogelijke inbreng van burgers

4.2. Draagvlak voor een methodische aanpak van het debat

Debatlogica

Kwaliteitscriteria

Representativiteit van burgerpanel

4.3. Eigen opstelling als actor in het debat

Perceptie door het publiek

Eigen bijdrage, bijdrage van anderen

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat

4.4. Besluit

Mythevorming

Inbreng van burgers

Thema's voor debat

Opstelling deelnemers

Interactiepatroon

Beoogde resultaat

Kwaliteitscriteria

Representativiteit burgerpanel

Perceptie van organisatie door het publiek

Eigen bijdrage in het debat

Bereidheid rekening te houden met het resultaat

BIJLAGE 1: INTERVIEW LEIDRAAD

BIJLAGE 2: RESPONDENTEN

DEEL 2: DRAAGVLAK IN VLAANDEREN

In wat volgt zijn de resultaten van gesprekken met diverse bij het maatschappelijk debat over GGO's betrokken actoren samengevat (zie leidraad van de gesprekken en gesprekspartners in bijlage).

We hebben de respondenten opgedeeld in vier groepen:

- **Technologie-onderzoekers en -ontwikkelaars (7);**
Producent, bedrijfsfederatie, 3 overheidsinstituten, 2 academici
- **Technologie-gebruikers (5);**
Supermarktketen, 4 landbouworganisaties
- **Technologie-regulatoren (3);**
Adviesraad, administratie, kabinet
- **Technologie-commentatoren (3);**
Wetenschapsjournalist, 2 milieuorganisaties

In de gesprekken is bij deze vier groepen respondenten gepeild naar drie aspecten van het draagvlak:

- Draagvlak om met burgers in discussie te gaan;
- Draagvlak voor een methodische aanpak van debat;
- Eigen opstelling als actor in het debat;

Geordend per groep van respondenten is de essentie weergegeven van wat elke respondent over elk deel-thema kwijt wou. Na elke bullet is een andere respondent aan het woord.

In het deel 'draagvlak om met burgers in discussie te gaan' is gepolst naar een al dan niet juiste kijk van de groep respondenten op wat het publiek denkt over bepaalde kwesties inzake GGO's. Als het antwoord hierop erg afwijkt van wat burgers zelf in de focusgroepen (zie deel 1) naar voor brengen, dan kan men spreken van mythevorming in deze groep. Onder de hoofding 'mythevorming' worden eerst de uitspraken van de respondenten in schuine letters weergegeven. Daarop volgt (in rechte letters) de wijze waarop de deelnemers aan de focusgroepen zich uitspreken over dat thema (zie daarvoor ook deel 1 publiekspercepties). Voor elke groep respondenten wordt in een besluit aangegeven welke uitspraken vooral in het oog sprongen en in hoeverre men het eens of oneens is over bepaalde uitspraken.

1. ONDERZOEKERS EN ONTWIKKELAARS

1.1. Draagvlak om met burgers in discussie te gaan

Kijk op vragen en bekommernissen van burgers

KIJK OP WAT ER LEEFT

- *Burgers geloven het argument van Monsanto en andere multinationals niet dat GGO's een bijdrage vormen tot de oplossing van het voedselprobleem.*

- *In de bio-industrie wordt er veel geknoeid en de overheid grijpt te laat in. Burgers verbinden de problematiek van de GGO's met die voedselcrisis. Dat schept een terecht wantrouwen. Instanties moeten bewijzen dat ze hun werk goed doen. Het publiek heeft gelijk dat er nog heel wat werk te verzetten valt in de controle op GGO's. Het argument 'GGO's worden al strenger gecontroleerd dan andere voedingswaren' gaat niet op.*

- *De consument wordt zich bewust van de voedselketen en de vele tussenschakels. De consument krijgt daarmee meer inzicht in de industrialisering van de landbouw en de vervuiling die daarmee gepaard gaat.*

- *Er leeft een verlangen naar de 'warmte' van vroeger, een beetje een onbestemd verlangen maar wel een voedingsbodem voor negatieve houding ten aanzien van GGO's. (Uit de focusgroepen blijkt dat burgers GGO's zien als de kristallisatie van een levenswijze waar men niet helemaal gelukkig mee is: er is een zekere ambivalentie en angst met betrekking tot de ontwikkelingen.)*

- *De steeds weerkerende vraag naar informatie spruit voort uit een gebrek aan goede informatie. Er is een massa aan informatie voorhanden, maar het probleem ligt bij de kwaliteit. Die vraag naar betere informatie is terecht. Media-aandacht en drukingsgroepen vergroten alles uit. Informatie is zo te zeer toegespitst op tegenstrijdige standpunten en boodschappen. Mensen willen aan de ene kant meer neutrale en objectieve informatie, aan de andere kant een beter inzicht in de variëteit aan argumenten.*

MYTHEVORMING

- *Burgers zijn vooral bekommerd om hun gezondheid.*

- *De grootste bekommernissen blijven risico's voor milieu en gezondheid. De consument ligt niet wakker van andere overwegingen.*

- *Het is fout gelopen toen de consument voor voldongen feiten werd gesteld met een product waar hij geen eigen voordeel bij had (soja).*

- *De huidige toepassingen zijn niet zo voordelig voor de consument. Mensen kijken in de eerste plaats naar de eigen gezondheid, en vrezen dat GGO's hiervoor een bedreiging vormen.*

- *De eerste bekommernis van het publiek is: is het veilig of niet voor de gezondheid? Andere bekommernissen (ethiek, milieu) leven maar bijeen heel beperkte groep.*

- *De allereerste bekommernis is de eigen gezondheid. Met daaraan verbonden: controleert de overheid wel voldoende of het veilig is?*

- *De bezorgdheid van het publiek is vooral gezondheid. Consumenten gedragen zich egoïstisch.*

- *Consumenten zien weinig voordelen voor henzelf in GGO toepassingen. De huidige toepassingen bieden geen voordeel: de consument heeft niets om het risico tegen af te wegen.*

Participanten aan de focusgroepen vinden dat het officiële discours te zeer focust op risico's voor gezondheid. Wanneer burgers toepassingen verschillend evalueren, dan is het onderscheid niet alleen, zelfs niet overwegend gebaseerd op percepties van persoonlijk voordeel. Wel staat de vraag naar het 'nut' van een toepassing centraal, maar die vraag kan niet gereduceerd worden tot een eenvoudig afwegen van persoon-

lijke risico's en voordelen. Eerder wordt de vraag gesteld of groepen of actoren hun voordeel kunnen doen met deze technologie, of de technologie beantwoordt aan reële behoeften in de maatschappij.

-
- *De Europese consument gedraagt zich egoïstisch. Wij hebben de luxe om 'nee' te zeggen tegen GGO's.*

Mensen zien het nut van GGO's voor de Derde Wereld, maar ze staan sceptisch ten aanzien van de realisatie van dit objectief door bedrijven.

-
- *Het publiek associeert het begrip 'onnatuurlijk' met de toepassing van gentechnologie in de landbouw, met het doorbreken van de soortgrenzen.*

-
- *Burgers leven in de illusie dat veel van onze voedingsproducten natuurlijk zijn.*

-
- *Het publiek ziet GGO's als onnatuurlijk, en andere innovaties in landbouw als natuurlijk. Na discussie met scholieren moest geïnterviewde toegeven dat zij die stelling nuanceren : zowel klassieke veredeling als gentechnologie 'forceren' de natuur.*

'Onnatuurlijkheid' wordt in de focusgroepen ook verbonden met de idee dat innovaties in de landbouw samengaan met grotere productiviteit, schaalvergroting, meer winst. En dat leidt tot uniform en smaakloos voedsel. GGO's zijn op dat vlak de volgende logische stap in een lange trend van het manipuleren van de natuur.

-
- *De trend naar openheid en transparantie van het voedselagentschap gaat te ver. Het is normaal dat er af en toe iets fout loopt. Maar dit breed uitsmeren in de pers wekt wantrouwen bij mensen. Ze krijgen de indruk dat er voortdurend iets misloopt.*

-
- *Het is de trend naar openheid over voedselkwaliteit en openheid bij voedselcrisisen die argwaan en wantrouwen bij de bevolking uitlokt.*

- *Instanties zoals de Bioveiligheidsraad zijn transparant. Het wantrouwen is niet terecht.*
-

Mensen trekken lessen uit hun ervaringen met instituties die technologie en risico's beheren. Bij voedselcrisis en in andere probleemsituaties waarin risico's moeten beheerd worden, gaat het volgens hen niet om toevallige accidenten. Het gaat om structuren, een aanpak, het moeilijk kunnen anticiperen op alles wat fout kan lopen, wat hen ertoe doet besluiten dat er een systematiek zit in dit falen.

- *De daling van het aantal supporters van GGO's (zie Eurobarometer) wordt toegeschreven aan de impact van drukingsgroepen die hun actieterrein verschuiven naar gemeenten en burgers.*
-

Volgens de participanten aan de focusgroepen vormen NGO's geen sterk referentiepunt in het dagelijks leven van mensen en ze worden niet vermeld als sleutelbron van informatie.

- *Het publiek overschat de invloed van de Amerikaanse agro-bio-industrie (2/3 van de bedrijven zijn immers Europees). Daarentegen aanvaarden burgers wel de grote druk die internationaal opererende NGO's op bedrijven en op politieke vertegenwoordigers uitoefenen.*
-

Burgers zijn blij dat NGO's bestaan, om de balans met andere belangengroepen in evenwicht te houden. Maar ze zien in dat NGO's net zo goed als andere drukingsgroepen een bepaald belang of perspectief verdedigen. Men verwacht wel van NGO's dat ze bredere maatschappelijke en milieubelangen in rekening brengen. Participanten aan de focusgroepen beseffen dat deze groepen overdrijven richting doemscenario's, maar men vindt wel dat ze de juiste vragen stellen.

- *Het publiek is passief slachtoffer van mediagenieke campagnes van drukingsgroepen.*
-

Uit de focusgroepen blijkt dat mensen actief op zoek zijn naar een eigen interpretatie en beoordeling van de diverse stromen aan informatie die op hen afkomen. Het zijn geen lege vaten die eenzijdig door de media gevuld worden.

- *Oorzaak van het probleem (de negatieve reactie van mensen op GGO's) zijn de misvattingen die leven bij burgers over wetenschappelijke feiten. Die moeten in een debat eerst rechtgezet worden.*
-

Hoewel burgers weinig kennis hebben over de wetenschappelijk technische aspecten van genetische manipulatie, verklaart dit gebrek aan kennis niet hun negatieve reactie op landbouw-biotechnologie. De bekommernissen (over noodzaak en nut, keuze, controle, onzekerheden, verantwoordelijkheden) die de deelnemers aan de focusgroepen uiten zijn niet gebaseerd op misvattingen over GGO's.

- *De kwestie 'onzekerheid' speelt niet zo bij het grote publiek. Bovendien is 'onzekerheid' in wetenschap heel normaal.*
-

- *Kan je een zero-risico garanderen, want dat is de vraag die altijd wordt gesteld.*
-

De kwestie 'onzekerheid' speelt wel bij het publiek. Ook gewone mensen weten intuïtief dat wetenschap niet alles met zekerheid kan voorspellen. Men vraagt dan ook geen zekerheid (geen zero-risico), wel transparantie over onzekerheid en aandacht voor die onzekerheid bij beleidsbeslissingen.

- *Eerst is er absoluut objectieve wetenschappelijke informatie nodig en moeten we risico's volledig kennen en beheersen. Dan pas kan de burger een genuanceerd oordeel vellen over toepassingen.*
-

- *Burgers begrijpen niet dat het moratorium niet slaat op veldproeven (wel op marktintroducties): veldproeven zijn research, daar worden de risico's onderzocht.*
-

De deelnemers aan de focusgroepen maken geen strikte scheiding tussen 'wetenschap' en 'toepassing van wetenschap'. Men vindt dat allerlei sociale keuzes reeds plaatsgrijpen binnen de muren van wetenschappelijke laboratoria en tijdens het opzetten van experimenten.

Mogelijke inbreng van burgers

ARGUMENT OM MET BURGERS IN DISCUSSIE TE GAAN

Inhoudelijk beter onderbouwd beleid voeren:

- *Bedrijven hebben baat bij een inzicht in de argumenten en nuances van het publiek om zo beter op behoeften te kunnen inspelen (bv. milieuvoordelen).*

-
- *Wetenschappers en bedrijven kunnen in een discussie met burgers te weten komen welke de misvattingen en welke de bezorgdheden zijn die daar leven.*

-
- *De inbreng van burgers is noodzakelijk om argumenten zuiver te krijgen, om aan te geven waar vervuiling optreedt in de redenering.*

Meer democratie:

- *De reden om het publiek te laten deelnemen mag niet zijn om de polarisering en het strategisch spel te voorkomen. Wel om hen een inbreng geven in een beslissing die hun eigen leefwereld aangaat.*

-
- *We leven in een democratie. Iedereen heeft het recht om de vraag te stellen: 'Zijn GGO's veilig of niet?' Maar: zijn in dit geval goed werkende overheidsinstanties niet meer van belang dan een debat. En: wie of wat vertegenwoordigt zo'n burgerpanel?*

-
- *Luisteren naar bekommernissen van consument en burger is belangrijk, omdat nu allerlei NGO's en organisaties pretenderen in hun plaats te spreken. Maar dat is geen echte vertegenwoordiging.*

Pragmatisch argument: meer draagvlak voor beleid

- *Informeel het publiek over wat er aan ontwikkelingen bestaat, over de voor- en de nadelen ervan, zo hebben ze weet van wat er boven hun hoofden wordt beslist.*

MEERWAARDE VAN INBRENG BURGERS IN HET DEBAT?

Constructief:

- *Het publiek moet, via het stellen van vragen, het debat sturen. De sturing gebeurt nu te veel door wetenschappers. Dit kan best plaatsvinden aan de hand van cases die helpen om algemeenheden te vermijden en alle argumenten op een rij te zetten.*

- *Burgers kunnen specifieke kennis inbrengen op basis van hun eigen leefomgeving en leefpraktijken.*

- *Burgers kunnen een genuanceerd oordeel vellen, op basis van objectieve en sluitende informatie.*

Eerder sceptisch:

- *Burgers kunnen misvattingen aangeven en bezorgdheden kenbaar maken. Burgers zijn misleid en gemanipuleerd en niet zonder meer in staat tot een zelfstandige en goed onderbouwde mening.*

- *De respondent onderstreept het belang van beroeps politici: de staat leiden is best moeilijk. Hij staat sceptisch ten aanzien van de inbreng van de burger: hun opinies zijn dikwijls momentopnamen, en niet onderbouwd.*

- *Scepticisme ten aanzien van de relevante inbreng van burgers: bedenkingen bij de 'open' opstelling van het publiek (drukkingsgroepen hebben hun werk goed gedaan); burgers zullen geen originele vragen stellen, of vragen die wetenschappers nog niet gehoord hebben.*

- *Zijn goed werkende overheidsinstanties niet meer van belang dan een debat met burgers?*

1.2. Draagvlak voor een methodische aanpak van het debat

Debatlogica

BEGINVRAAG OF THEMA'S

Vooral over risico's van GGO's voor milieu en gezondheid en over regulering:

- *Het debat niet beperken tot GGO's in voeding en landbouw. Er moeten parallellen getrokken worden met medische toepassingen. De discussie over risico's voor milieu en gezondheid en de regulering hiervan moet vooropstaan. Andere bezwaren kunnen ook aan bod komen, maar dan losgekoppeld van de sector biotechnologie.*

- *Het debat richten op de problematiek van de niet-geautoriseerde GGO's (landen waar geen wetgeving bestaat, kleine bedrijven die stiekem veldproeven doen). Op aangevraagde veldproeven geldt immers al een strikte regelgeving en overheidscontrole.*

- *Het debat richten op de wijze waarop de wetgeving nu tot stand komt: bv. inzake de GGO-vrije keten en alle implicaties van dien. Ook praten over voedselveiligheid: want dat argument wordt door tegenstanders steeds weer aangehaald.*

- *Het debat moet vooral gaan over risico's voor gezondheid en milieu. Daarnaast moet de GGO problematiek holistisch bekeken worden, maar men dient de verschillende argumenten uit elkaar te houden. Argumenten inzake Derde Wereld, inzake economie enz., afzonderlijk bespreken.*

RUIIMERE AFWEGING:

- *Het debat moet over meer gaan dan de risico's voor milieu en gezondheid. Met moet voldoende tijd uit trekken om alle deelthema's te belichten.*

-
- *Vooraf praten over de diverse landbouwpraktijken en hun combinatiemogelijkheden. De discussie voeren over de toekomst van de landbouw en bijdrage van biotechnologie, naast andere landbouwpraktijken. Dit kan nog uitgesplitst worden naar landbouw in het Westen en landbouw in de Derde Wereld. Je kan een diversiteit aan toepassingen overlopen, met hun voor- en nadelen. Waarschijnlijk volgt hieruit de vraag: 'op welke manier het onderzoek naar deze toepassingen financieren?' (beleidsvraag).*

-
- *In principe alle bekommernissen van burgers aansnijden, bredere visie op landbouw. Maar daaraan de vraag verbinden: waarom wel over GGO's en niet over andere technologieën?*

-
- *Hoe GGO's toepassen in de praktijk? Wat te verwachten van de overheid inzake controle en regelgeving? Geen debat over de kwestie van risico's voor de gezondheid (daarover is net een EU richtlijn vastgelegd).*

-
- *Kan biotechnologie mogelijk betere oplossingen bieden voor de toekomst van de landbouw (in vergelijking tot conventionele landbouw). Maar geen debat over Vlaamse landbouw (we hebben een grotere afzetmarkt nodig), wel over Europese landbouw (bv. verschil tussen Oost en West).*

OPSTELLING DEELNEMERS

Accent op twijfel en nuancering:

- *Aan de hand van cases, argumenten en nuances van het publiek naar voor brengen.*

-
- *Polarisering staat goed debat in de weg.*

- *In debat niet polariseren, maar vooral nuanceren en afwegen.*
-

- *Proberen een deel van de vijandigheid/polarisering te doorprikken, enkel de beste argumentaties overhouden. Trachten te weten te komen waarover men het in ieder geval wel eens is.*
-

- *Debat niet voeren in termen van : biotechnologie wel of niet?*

Accent op tegenstellingen:

- *Vertrekken van polarisering: aan organisaties vragen wat hun pro's en contra's zijn. Op die manier graven naar de diepere redenen van die polarisatie: neoliberalisme versus groenlinks?*

INTERACTIEPATROON

Informereren/overtuigen/vragen stellen:

- *De rol van wetenschappers is erop gericht wetenschappelijke informatie bevattelijk uit te leggen en directer in te gaan op vragen die leven bij het groot publiek. Met bevattelijke informatie moet men vooral scholieren trachten te bereiken. De discussie over risico's moet centraal staan om zo mensen te informeren over onderzoek en regulering en hen op die manier duidelijk te maken dat de risico's aanvaardbaar zijn.*
-
- *Vooraf burgers informeren en een vraagronde inlassen. Informeren betekent: de verschillende standpunten scherper naar voor halen en daarna door experts nuances inbrengen (juiste vergelijkingen maken, nuanceren tussen toepassingen, afwegen van voor en nadelen.) Hoewel de respondent geen originele vragen van burgers verwacht, zullen wetenschappers niet met standaard antwoorden mogen klaarstaan.*
-
- *Respondent heeft ervaring met buurtcomité i.v.m. serres voor rijst, en trekt hieruit de les dat men informatie moet geven in functie van het geruststellen van mensen. Overtuigen van nut: innovaties mag je niet stopzetten; duidelijk maken dat er producten in de pijplijn zitten met voordelen voor consument.*

Argumenteren/luisteren (in tweede orde):

• *Zowel passieve als actieve inbreng van publiek. Actieve inbreng niet op elk moment of op elke schaal even zinvol. Niet overschatten wat het publiek kan inbrengen.*

• *Elementaire kennis aanreiken over biotechnologie, misvattingen rechttrekken. Meer tijd uittrekken voor analyse, afzonderlijke behandeling van thema's. Pas later argumenten aanscherpen en stap verder zetten.*

BEOOGDE RESULTAAT

• *Niet aansturen op impact op beleid:*

• *Stimuleren van meer begrip voor en vertrouwen in wetenschap. Ombuigen van trend in Eurobarometer in de richting van 'pro technologie'.*

• *De eerste stap is begrip creëren voor elkaars standpunten. De tweede stap is: zoeken naar een basis-consensus over voorwaarden waaraan toepassingen dienen te voldoen. Ruimere beoordelingscriteria dan enkel met betrekking tot risico's kunnen een resultaat zijn van het debat. Maar deze beoordeling moet men niet opnemen in regulering, zij kan enkel dienen als leidraad voor de keuze van de consument.*

• *Waaier aan argumenten meegeven aan consument, zodat die op een gefundeerde manier kan beslissen. Trachten tot een zekere consensus te komen hierover.*

Aansturen op impact op beleid:

• *Het debat is geslaagd als de mogelijkheid blijft bestaan om de technologie te onderzoeken en te gebruiken, met uitsluiting van het onethisch handelen van zowel sommige drukingsgroepen als sommige bedrijven. Dit impliceert het zoeken naar een ethisch beoordelingskader. Het succes van het debat ligt verder in de mogelijkheid voor de overheid om knopen door te hakken (bv. i.v.m. moratorium).*

- *De respondent twijfelt of men moet streven naar een directe impact op beleid. Als die toch wordt nagestreefd, dan kan een debat de zoektocht naar prioriteiten voor het onderzoeksbeleid ondersteunen. Als je expliciet met een debat naar een dergelijke impact streeft, dan is representativiteit van het burgerpanel erg belangrijk.*
-
- *Het debat is geslaagd indien er een genuanceerd oordeel uit de bus komt, ruime aandacht is gewekt in de media, een helder beeld naar voor komt over de verwachtingen t.o.v. de overheid (eventueel concentreren op bevoegdheden van Vlaamse politici, landbouw en boerenorganisaties, tenzij dat het debat te veel aan banden legt). Een overheid moet na afloop zijn nek durven uitsteken en knopen doorhakken.*
-
- *Het beleid moet knopen kunnen doorhakken, zodat de huidige verwarring en onduidelijkheid voor consument en bedrijf opgelost raken. Duidelijkheid voor bedrijf: gaan we verder met het commercialiseren van GGO producten of niet? Uitkomst van het debat moet gekoppeld worden aan beleidsbeslissingen.*

Kwaliteitscriteria

PLURALITEIT

- *Respondent is geen voorstander van een evenwichtige behandeling van verschillende types van argumenten (gebaseerd op kennis, op normen, op emoties). Wetenschappelijke argumenten moeten doorwegen. Nu speelt het normatieve argument 'niet mogen ingrijpen in de natuur' te zeer, wat de polarisering versterkt. Ook gevoelsmatige argumenten vormen een probleem en moeten ingedamd worden.*
-
- *Emotionele argumenten zijn niet relevant, want gebaseerd op eenzijdige en onvoldoende informatie.*
-
- *Men moet rekening houden met emotionele argumenten, ze zijn van tel. Wel zoeken naar een goede manier om hiermee om te gaan.*

- *Aan verschillende stemmen een eerlijk gewicht geven. Gevoelsargumenten zijn normaal, maar verder graven dan emoties, zoeken naar een rationele manier om ermee om te gaan.*

LEGITIMITEIT

- *Het debat professioneel organiseren met een specifieke opbouw, voldoende tijd uittrekken om dieper op deelthema's in te gaan, voldoende informatie aan burgers geven. Belang van een onafhankelijke organisatie van debat.*

- *De organisator van het debat moet zich volledig neutraal opstellen.*

- *Belangrijk is de rol van de moderator: zelf geen uitgesproken standpunt laten blijken, iedereen gelijke kans geven om aan het woord te komen, modereren in plaats van manipuleren.*

- *Neutrale organisator, neutrale moderator, lesweekends voor deelnemers, eerlijke representatie.*

Representativiteit van burgerpanel

- *Selectie van burgerpanel: krijg je niet altijd mensen die al een oordeel hebben? Hoe bereik je de anderen? Belang van werken met doelgroepen: bv. mensen uit de gezondheidszorg.*

- *Selectie van burgers is cruciaal. Spontaan komen mensen met een uitgesproken contra-standpunt op een debat af. Maar willekeurige sampling is ook niet goed, want zij kennen niets van biotechnologie. Je moet deelnemers toetsen op hun bereidheid om tijd en energie te stoppen in het zich inwerken in de materie.*

- *Wie neemt deel: kiest men voor individuele mensen of rekruteert men mensen via organisaties waarvan*

ze lid zijn? Als men kiest voor organisaties, wel het hele spectrum bestrijken (van groenen tot agro-biotech bedrijven).

1.3. Eigen opstelling als actor in het debat

Perceptie door het publiek

- Burgers wantrouwen wetenschappers. Wetenschappers zijn te weinig pro-actief: ze geven te weinig uitleg over problemen, omdat ze daar niet voor beloond worden, omdat er aan uitleg verschaffen ook een risico verbonden is.*

- Onze werkgeversorganisatie wordt eerder negatief bekeken, als vertegenwoordiger van de industrie. Dat wantrouwen is vooral te danken aan Monsanto, dat fouten heeft gemaakt bij de introductie van producten op markt. Maar de organisatie verdedigt de hele biotech-industrie (ook medische toepassingen) en kan op die manier nuanceren in standpunten.*

- Onze onderzoeksinstelling is weinig bekend bij het groot publiek. In forums ervaren we wel wantrouwen omdat we met biotechnologie aan plantenveredeling doen. Als onderzoeksinstelling die voor de overheid werkt, krijgen we kritiek zowel van Greenpeace als van grote bedrijven zoals Monsanto. De ergernis van bedrijven spruit voort uit strenge regelgeving.*

- Er is een probleem met de zelfperceptie van onze jonge onderzoekers: ze werken vol idealisme aan een doctoraat en zijn dan ontgoocheld als ze in het voorbije publieksdebat van het VIB worden afgeschilderd als sensatiezoekers en geldkloppers.*

- Bij groot deel van publiek is het beeld van ons instituut behoorlijk positief. Kritische groepen hadden moeite met de rol van ons instituut als 'publieksvoorlichter' of 'organisator' van debat. Nu zijn we*

duidelijk 'deelnemer' in het debat en 'verdediger van de belangen van wetenschap en onderzoek'.

- *Als klein bedrijf komen we bij burgers meer geloofwaardig over dan de grote multinationals. Toch blijft met GGO's werken iets vies in de publieke opinie. Dat is in contradictie met de zelfperceptie van onze werknemers: men vindt dat men een positieve bijdrage levert aan gezondheid, milieu, enz. Er werken hier veel biologen, 'groene jongens', die er graag op uit trekken in de natuur.*

Eigen bijdrage, bijdrage van anderen

- *Economische kennis over ontwikkelingslanden, financiële kosten en baten van investeringen in biotechnologie.*
-
- *We spelen geen voortrekkersrol in het zoeken naar een ander type van debat. Wij verkopen niet aan de consument. Laat anderen maar het debat voeren die meer te verliezen hebben. Wij zoeken desnoods wel een andere markt buiten Europa. Toch voelen we aan dat we als klein bedrijf een ander verhaal kunnen brengen (bv. inzake tewerkstelling in Vlaanderen) dan de multinationals die meestal in debatten aan bod komen. Onze geloofwaardigheid bij burgers is groter.*
-
- *Wetenschappelijke input: praktijkervaring met GGO's (plantenveredeling, detectie van GGO's). Kennis van wetgeving. Ervaring met wetenschappelijke advisering in de Bioveiligheidsraad, lid van EU GMO-network.*
-
- *Ervaring met trainen van onderzoekers in de Derde Wereld en met informatie geven aan het publiek aldaar. We denken na over de afstemming vraag en aanbod in de Derde Wereld, hoewel tot nu toe voor al ervaring met van bovenaf, door bedrijven en instituut, bepaalde ontwikkelingen opleggen. Nuances inbrengen in het debat op het niveau van individuele toepassingen, afwegen voor- en nadelen.*
-
- *Argumenten nuanceren met wetenschappelijke input: we zijn genuanceerder dan de industrie, hebben*

sympathie voor wat NGO's voorstaan, alleen geven we het een andere invulling (bv. rol van GGO's in duurzaamheid). Goede kennis van regelgeving . Ervaring met publieksdebatten, goed inzicht in opinies en bekommernissen van publiek.

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat

- Als het publiek zich uitspreekt tegen biotechnologische toepassingen, valt dat voor ons moeilijk te slikken. Want dat is een uiting van verzet tegen nieuwe technologie en innovatie in het algemeen.*

- Desnoods (als de uitkomst tegenvalt) wijken we uit naar andere regio's in de wereld die kapitaalkrchtig zijn. De Derde Wereld kan dan meegenieten van de technologie.*

- Ons instituut doet onderzoek in opdracht van de overheid, dus zal uitvoeren wat die overheid na het debat opdraagt.*

- Respondent zit met de twijfel of het viWTA-debat de polarisering niet opnieuw zal voeden. Is het niet beter te wachten op producten die een duidelijke meerwaarde hebben voor de consument?*

- Als wetenschappelijke instelling die veel onderzoek doet, hoeven we niet bang te zijn voor de publieke boodschap. Maar, of de boodschap nu voordelig of nadelig is, je moet rekening houden met het resultaat, anders is het hele debat zinloos.*

1.4. Besluit

Mythevorming

Technologie-onderzoekers en -ontwikkelaars vormen zich een beeld van 'burgers' en van de verwachtingen van burgers ten aanzien van de andere actoren in het debat, zoals de overheid, de wetenschapper, de media, de NGO's. Dat beeld blijkt niet geheel te stroken met de wijze waarop de deelnemers aan de focusgroepen naar de GGO kwestie kijken.

Technologie-onderzoekers en -ontwikkelaars richten zich vooral tot mensen in hun rol van consument die zijn eigen voordeel zoekt op de markt van producten. Terwijl gewone mensen in focusgroepen ook hun rol als burger in deze kwestie benadrukken, en in hun beoordeling van deze technologie ook naar het maatschappelijk nut willen kijken.

Wat betreft het beeld dat burgers hebben van overheden die risico's controleren, komt er bij technologie-onderzoekers en -ontwikkelaars een dubbele interpretatie naar voor.

Eenzijds zijn er die vinden dat burgers terecht de voorbije voedselcrisis verbinden met de kwestie van de GGO's en dat ook de controle inzake GGO risico's strenger moet worden aangepakt. Deze onderzoekers en ontwikkelaars verwijten de overheid slechte prestaties op het vlak van risicocontrole.

Anderen zien de voorbije problemen met voedsel eerder als toevallige accidenten die nu meer naar buiten komen juist omwille van de recente trend naar openheid bij controlerende instanties (cfr. voedselagentschap). Ze vinden dat burgers onterecht een verband leggen tussen GGO's en deze accidenten.

Uit de focusgroepen blijkt dat burgers een systematiek zien in het falen van overheidsinstanties die zich toeleggen op het beheren van risico's (het gaat niet om toevallige fouten). Ze ervaren ook dat overheden uit die crisis weinig leren. Waarom zouden ze dan het beheer en de controle van GGO- risico's anders aanpakken? Anderzijds blijken burgers wel begrip te hebben voor de opgave waarvoor een publieke administratie staat om risico's goed te beheren en voor het feit dat deze moeilijk kan anticiperen op alles wat

fout kan lopen. Burgers verbinden dit met hun nieuw verworven inzicht in de complexiteit van de hele voedselketen.

Bij sommige technologie-onderzoekers en -ontwikkelaars leeft het beeld van een publiek dat zich in zijn opinievorming over de GGO kwestie te zeer laat manipuleren en misleiden door mediagenieke campagnes van drukkinggroepen (NGO's).

De deelnemers aan de focusgroepen zijn in staat de informatie van NGO's net zoals de informatie van bedrijven te interpreteren als de manifestatie van een duidelijk perspectief en belang. Hun vraag naar objectieve informatie is een vraag naar een evenwichtige belichting van alle standpunten. Daarbij gaan ze zelf op zoek naar een eigen interpretatie van alle informatiestromen die op hen af komen.

Technologie -ontwikkelaars en -beoordelaars verwachten van burgers dat:

- ze een strikte scheiding maken tussen wetenschap en het beoordelen van toepassingen;
- ze niet met onzekerheid kunnen omgaan en daarom vooral aandringen op zekerheid (een 0 risico vragen);
- zodra de misvattingen bij burgers inzake wetenschappelijke kennis van GGO's uit de wereld zijn, men positiever zal reageren. Daarom moeten in een debat vooral die misvattingen worden rechtgezet.

Het beeld van burgers dat tot uiting komt in deze verwachtingen, strookt niet met hoe de deelnemers aan de focusgroepen hierover zelf denken:

- als mensen naar veldproeven kijken dan vinden ze dat daar al keuzes inzake latere toepassingen gemaakt worden, ook al gaat het hier nog om wetenschappelijke experimenten. Zij zien dus die strikte scheiding wetenschap en toepassing niet.
- mensen beseffen dat wetenschap met onzekerheid gepaard gaat, ze vragen daarom geen zero-risico, ze willen wel transparantie over onzekerheden en het meenemen van deze onzekerheden in beslissingen.
- de specifieke bekommernissen die burgers in focusgroepen uiten, komen niet voort uit misvattingen of een gebrek aan kennis over GGO's. Ze zijn direct verbonden met maatschappelijke vragen of twijfels.

Beoordeling inbreng van burgers:

Zowel het inhoudelijk als het democratisch argument worden ingeroepen om een inbreng van burgers in een publieksdebat al dan niet te verantwoorden.

Het inhoudelijk argument stoelt op de behoefte om:

- misvattingen en bekommernissen te leren kennen, om hierover nadien zo goed mogelijk te informeren;
- tendentieuze argumenten in het debat opnieuw zuiver krijgen;
- via inzicht in argumenten beter te kunnen inspelen op behoeften;

Het democratisch argument is gebaseerd op:

- scepticisme: wat of wie vertegenwoordigt zo'n burgerpanel?
- pragmatisme: laat burgers meepraten want de organisaties pretenderen nu in hun plaats te spreken;
- verdieping democratie: burgers mee laten praten omdat het over hun leefwereld gaat;

Wat betreft de vraag naar de meerwaarde van een inbreng van burgers in een debat, toont deze groep zich het meest sceptisch.:

- burgers zijn misleid en gemanipuleerd;
- hun opinies zijn momentopnamen;
- ze stellen geen originele vragen;
- als de overheid goed werkt, hoeft zo'n debat met burgers niet;

Sommigen zien een meerwaarde in:

- het aansturen van een debat via vragen over concrete cases;
- het inbrengen van specifieke kennis over de eigen leefomgeving;
- een genuanceerd oordeel vellen;

Het thema van het debat:

In deze groep is er duidelijk verdeeldheid over de focus van het debat.

Een eerste groep wil vooral praten over de risico's van GGO's voor milieu en gezondheid en de regulering ervan. Als er in dit debat ruimere thema's (Derde Wereld, economie, enz.) aan de orde worden gesteld, dan dient dit onder twee voorwaarden te gebeuren:

- duidelijk stellen dat deze thema's de grenzen van de sector biotechnologie overstijgen;
- alle argumenten afzonderlijk behandelen, de argumenten over risico's duidelijk onderscheiden van de argumenten over deze andere aspecten ;

Een tweede groep wil een bredere discussie, namelijk praten over een toekomstvisie op landbouw en voeding en nagaan welke de bijdrage van GGO's naast andere technieken daarin kan zijn.

Opstelling van de deelnemers aan het debat:

Men wil de polarisering in het debat doorbreken: vooral nuances aanbrengen en trachten te weten te komen waarover men het wel eens is. Het debat mag niet gevoerd worden in termen van 'pro' of 'contra'.

Interactiepatroon tussen de deelnemers:

Bekijken we twee mogelijke interactiepatronen: het ene patroon dat eerder het accent legt op experts die informeren en overtuigen en burgers die vragen stellen; het andere dat eerder het accent legt op argumenteren en naar elkaar luisteren door alle deelnemers.

Dan kiest de groep onderzoekers en ontwikkelaars toch vooral voor het eerste interactiepatroon. Zij die ook het uitwisselen van argumenten belangrijk vinden, stellen dat men voorzichtig moet zijn met een actieve inbreng van het publiek en dit pas in tweede orde moet stimuleren.

Beoogde resultaat

Er komen twee soorten verwachtingen tot uiting wat betreft het beoogde resultaat van het debat:

- Men wil zoveel mogelijk streven naar een basisconsensus over beoordelingscriteria, over voorwaarden waaraan toepassingen dienen te voldoen. Dit kader moet dan vooral dienen om het publiek meer vertrouwen te geven en moet als leidraad fungeren bij de keuze van de consument. Dus hier is geen vraag naar de directe impact van het debat op beleidsbeslissingen.
-
- Een andere verwachting is dat het debat voldoende basis geeft aan de overheid om knopen door te hakken (bv. inzake het moratorium). Het beoordelingskader dat een debat in dit geval oplevert moet zich vertalen in concrete beleidsbeslissingen (inzake regulering, inzake onderzoeksbeleid).

Pluraliteit van de argumenten in het debat

Er bestaat verdeeldheid in de groep over de relevantie van 'emotionele argumenten'. Sommigen vinden dat die argumenten moeten geweerd worden omdat ze op misvattingen steunen en polarisering in de hand werken. Anderen vinden dat die argumenten een eerlijke kans moeten krijgen, op voorwaarde dat men een manier vindt om er goed mee om te gaan.

Legitimiteit van het debat

Een debat is volgens deze groep:

- Rechtvaardig: als de organisator en de moderator zich onafhankelijk opstellen; als de deelnemers representatief zijn.

- Competent: als er voldoende informatie aan de burgers wordt gegeven (bv. lesweekends) en er voldoende tijd wordt uitgetrokken.

Selectie van het burgerpanel

Hier worden vooral vragen gesteld:

- hoe vermijden dat je mensen krijgt met een uitgesproken oordeel?
- rekruteert men individuen of werkt men via organisaties?
- hoe bij een willekeurige sampling vermijden dat de geselecteerden te weinig betrokken zijn bij de problematiek?

Perceptie van de organisatie door het publiek en door andere actoren:

De organisaties uit deze groep krijgen alle met wantrouwen en kritiek te maken, vanwege het brede publiek en/of vanwege de andere actoren in het debat.

Er blijkt een discrepantie te bestaan tussen het zelfbeeld dat leeft in deze organisaties (we vinden dat we een positieve bijdrage aan de maatschappij leveren) en het beeld dat in de maatschappij over deze organisaties leeft.

Eigen bijdrage aan het debat:

De bijdrage die deze groep voor zichzelf ziet in het debat, is vooral nuances aanbrenge:

- Als klein bedrijf een ander verhaal brengen dan multinationals vertellen;
- Nuanceren van het verhaal van de industrie en van het verhaal van NGO's wegens een positie tussenin;
- Nuanceren op basis van praktijkervaring met individuele toepassingen;

- Nuanceren over behoeften op basis van ervaringen met onderzoekers in de derde wereld;

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat:

Het scepticisme dat enkelen uitdrukken over de relevantie van een publieksdebat, vertaalt zich hier in de vrees dat het publiek zich uitspreekt 'tegen GGO's', dat het debat de polarisering opnieuw zal aanwakken. Vooral de private organisaties zullen zich daar niet bij neerleggen en andere markten of actieterreinen opzoeken. Organisaties die in opdracht van de overheid werken, zullen wel rekening houden met het resultaat.

2. TECHNOLOGIE REGULATOREN

2.1. Draagvlak om met burgers in discussie te gaan

Kijk op vragen en bekommernissen van burgers

KIJK OP WAT ER LEEFT

- *Mensen hebben vooral maatschappelijke bezwaren, in de zin van : kan dat wel, mag dat wel, wat is het nut ervan voor de maatschappij. Daarbij nuanceren mensen naar toepassing.*

- *Wetenschappers moeten op de onzekerheid bij het publiek reageren door niet zwart-wit te communiceren. De burger wil niet zozeer zekerheid van de wetenschapper, wel is een goede communicatie over onzekerheden en over hoe ontwikkelingen aansluiten op maatschappelijke behoeften noodzakelijk. Mensen wegen risico's/onzekerheden af tegen voordelen, ze maken een balans op.*

- *Burgers zijn reeds met verschillende crisissen geconfronteerd, ze ervaren zelf dat de overheid faalt, ze beseffen ook dat de overheid niet overal tegelijk kan zijn. Ze trekken dit scepticisme en wantrouwen terecht door naar de controle op veldproeven want die kan nog erg verbeterd worden.*

- *De steeds weerkerende vraag naar informatie is te begrijpen als een vraag naar een goede toelichting van diversiteit aan standpunten. Nu krijgen mensen via allerhande fora erg tegenstrijdige berichten. Ze willen hierover op een systematische manier worden voorgelicht.*

MYTHEVORMING

- *Onbekendheid schrikt af.*

Gebrek aan kennis verklaart niet de huidige reactie van het publiek op biotechnologie in de landbouw.

- *Het groot publiek ziet enkel gezondheid- en milieurisico's. De link met de Derde Wereld wordt niet gelegd.*

Participanten in de focusgroepen leggen de link met de Derde Wereld wel, maar staan sceptisch ten aanzien van de retoriek van bedrijven hieromtrent.

-
- *Het publiek ziet die ene biotechnologische toepassing (bv. klonen) als onnatuurlijk en ziet niet dat heel onze cultuur doordrongen is van niet in de natuur voorkomende zaken.*

Participanten aan de focusgroepen verbinden 'onnatuurlijk' ook met andere innovaties in landbouw en voeding.

-
- *Er bestaan bij het publiek weinig realistische verwachtingen inzake 0% contaminatie.*

Burgers zien de relativiteit van de mogelijkheid tot controle en risicobeheer in.

Mogelijke inbreng van burgers

ARGUMENT OM MET BURGERS IN DISCUSSIE TE GAAN

Meer democratie :

- *Burgers hebben het recht om betrokken te worden bij een afweging van GGO's omdat het om ontwikkelingen gaat die implicaties hebben voor hun directe leefomgeving.*

-
- *Het is aan het publiek om te laten weten of het alles welbeschouwd iets ziet in GGO's.*

Inhoudelijk beter onderbouwd beleid:

- *Er is nood aan een richting vanuit de maatschappij voor GGO's. Er is nood aan marktsignalen voor op termijn te ontwikkelen producten. Een publieksdebat kan aangeven welke de prioritaire toepassingen voor biotechnologie kunnen zijn.*

Specifieke rol van burgers in het debat

- *De afweging van risico's en nut of voordelen moet je aan gewone mensen overlaten.*
 - *Dat kan geen taak van wetenschappers zijn (zij kunnen een uitspraak zoals 'er is één kans op 100 dat GGO's overwaaien naar het aanpalend veld' niet afwegen tegen de voordelen voor de maatschappij.) Die afweging kan ook niet gebeuren door groepen die een duidelijk standpunt innemen.*
-
- *In een debat kunnen burgers aangemoedigd worden om hun bekommernissen uit te klaren en om toe komstgericht te denken (bv. wat verwacht de burger van het platteland, op welk vlak zou de landbouw het beter kunnen doen?).*
-
- *De afweging van het nut van een technologie moet van het publiek komen. Het publiek wordt erbij betrokken om die ruime afweging te maken. Maar wat betreft kennisinbreng: niet te hoog oplopen met elke zelfverklaarde deskundige.*

2.2. Draagvlak voor een bepaalde methodische aanpak van het debat

Debatlogica

BEGINVRAAG OF THEMA'S

Ruime afweging:

- *Vertrekken van de gegevenheid (zie ook Eurobarometer) dat er wat betreft de relevantie van GGO's in*

voedsel en gewassen nog veel onbeslist zijn (is verschillend voor medische toepassingen waar men reeds vaker een duidelijke neen krijgt tegen sommige toepassingen).

Naast een discussie over landbouwtoepassingen blijft ook een afwegen van voedselproducten (ondanks het huidige grote percentage aan opposanten) zinnig. Zo kan hier bv. de prijs voor mensen een mogelijk argument zijn.

Een dergelijke afweging moet eerst op maatschappelijk vlak gebeuren: kies je als maatschappij om in een bepaalde ontwikkeling mee te gaan, waarom wel, waarom niet. Eens dat is uitgemaakt kan je nog bepaalde keuzes voor de consument en de landbouwer open laten.

-
- *Wat is de verwachting van burgers ten aanzien van voeding in de toekomst en wat kan de mogelijke bijdrage van biotechnologie daarin zijn (op het vlak van productiemethoden, gezondheid, ...)?
Waar kan biotechnologie een meerwaarde hebben voor een landbouw in 2010, gezien een aantal actuele problemen in de landbouw? Kunnen we vanuit de huidige problemen en behoeften in de landbouw een gesprek aangaan met biotechnologen?*

-
- *Kiezen voor het thema 'Biotechnologie in voeding'. Dat thema vertrekt van de dagelijkse leefwereld (cfr. twijfelen in dagelijkse praktijk).
Ingaan op de toekomst van voedselproductie: hoe alternatieven afwegen op voor- en nadelen. Als men het over biotechnologie en voedsel heeft, een ruime waaier aan technieken meenemen, niet alleen GGO's ook bv. additieven, fermentatie, ...
Je kan nog ruimer gaan: voedsel in de wereld, hoe de wereld voeden?*

Opstelling deelnemers

- *Vertrekken van de onbeslistheid in het dagelijks leven en van vragen die een grote groep aanbelangen en die aansluiten bij de dagdagelijkse ervaring.
Polarisering ligt erg moeilijk voor overheden, want dan moet men kiezen tussen twee standpunten.*
-
- *Sfeer van dialoog stimuleren in plaats van polarisering.*

Interactiepatroon

- *Steeds eerst objectieve wetenschappelijke informatie aanbieden. Dan toelichting van groepen die een duidelijk standpunt hebben ingenomen. Vervolgens mensen zelf een inschatting laten maken.*
- *Eerst luisteren naar de burger, om dan in zijn taal te antwoorden en te argumenteren. Actieve communicatie uit de GGO-wereld over waar men mee bezig is en antwoorden geven op vragen uit de maatschappij. Experts brengen elementen aan ter nuancering.*
- *Wat betreft GGO's wordt het een moeilijke oefening in wetenschapscommunicatie: het probleem van alle kanten belichten en experts uit verschillende hoeken uitnodigen.*

BEOOGDE RESULTAAT

- *Niet standpunten inventariseren en dan aansturen op een compromis tussen die standpunten. Wel de beoordeling en afweging door gewone mensen laten maken en daarbij zoveel mogelijk naar consensus streven. Daarna komt het probleem op het politieke forum. Het resultaat van het debat moet wel aansluiten bij de behoefte van de overheid aan informatie om bepaalde beslissingen te kunnen nemen (bv. beslissen over het al of niet invoeren van een product). Dus praten over concrete vragen, niet te zeer op visies focussen.*

- *Het beoogde resultaat zal verschillend zijn voor een debat over voeding en over landbouw. De burger heeft nood aan gezond en betrouwbaar voedsel. Velen ervaren GGO-voedsel als iets wat niet in het lichaam mag worden opgenomen. Het debat hierover evolueert in de richting van een welles-nietes spelletje. In dit geval moet een debat eerder aansturen op een duidelijke stellingname en een duidelijke Europese politieke keuze. Eens die keuze gemaakt, houdt dat een engagement in, zowel van de consument als van de producent. De landbouwer daarentegen heeft nood aan productietechnieken die door de maatschappij worden ondersteund en die hem een vergelijkbaar inkomen met andere actieven garanderen. Hierdoor is een*

debat over landbouw eerder een vragend debat naar een ontwikkeling van de technologie in functie van maatschappelijke behoeften. Hier kan aangestuurd worden op een genuanceerd beoordelingskader dat voor verschillende landen anders kan zijn: welke bijdrage kan biotechnologie leveren aan duurzame landbouw? Dit is een vraag naar de afweging van risico's ten aanzien van een duidelijke maatschappelijke meerwaarde (sociaal, milieu, economie, ..). Wel moet ook in dit geval de link gelegd worden met beslissingen in wetenschap, bedrijf en beleid (voorbeeld van een duidelijke politieke keuze: overheid die investeert in de uitbouw van een genenbank).

- Het debat is geslaagd als het duidelijkheid schept voor parlementariërs. Dit betekent niet het oplijsten van standpunten, wel zo ver mogelijk gaan in het zoeken naar consensus: zo weten de politici dat dit advies gedragen wordt door het publiek en diverse geledingen. Een debat moet een politieke beslissing mogelijk maken.*
Uit het debat moet het beeld naar voor komen: die groep stelt dit, een andere groep stelt dat, wetenschappelijk gewogen blijft dat overeind, het publiek heeft die diepere voorkeuren. Die diversiteit aan argumenten moet dan een politieke keuze kunnen onderbouwen.
Het debat is ook geslaagd als het publiek goed geïnformeerd is, als het debat voor het publiek een leerervaring vormt. Dus als het debat ook gefundeerde keuzes bij het publiek mogelijk maakt (zelf afweging maken).

Kwaliteitscriteria

PLURALITEIT

- Evenwichtig informatie over alle standpunten aanbieden. Burgers moeten zelf inspraak hebben in de wijze waarop dit wordt georganiseerd.*
Een grote diversiteit aan disciplines inzetten om wetenschappelijke informatie te geven: leefmilieu, gezondheid, socio-economische kennis.

Er moeten gevoelsmatige argumenten kunnen ingebracht worden. Deze technologie heeft immers impact op het dagelijks leven. Er gaan meestal morele argumenten verscholen achter gevoelsargumenten. Het is ook nieuw om dergelijke argumenten in een afweging mee te nemen. Het is meer gangbaar en gemakkelijker om de afweging enkel te baseren op kennisargumenten.

- *Diversiteit aan disciplines en standpunten in wetenschap garanderen. Ook alle standpunten en stemmen aan bod laten komen.*

LEGITIMITEIT

- *De organisator mag geen politieke overheid zijn. Nu is het Vlaams Parlement in dit opzicht anders dan een regering, maar toch moet men waken over de neutraliteit van de organisator.*
Ruimte voor een open proces: het traject en de uitkomst mogen niet op voorhand vastliggen. De mensen moeten zelf tot iets kunnen komen.
-
- *viWTA is een voldoende hoog forum om de media-aandacht en animo van het debat hoog te houden.*

Representativiteit van burgerpanel

- *Belangrijk is een voldoende grote groep deelnemers opdat alle standpunten aan bod komen. Streven naar een grote diversiteit wat betreft sociale achtergrond en scholingsniveaus van deelnemers in het burgerpanel.*
-
- *Een burgerpanel is niet democratisch representatief, maar zal in een goed opgezet debat weten waarover het gaat. Het Parlement is democratisch representatief, maar daar kunnen ze niet beslissen (ze hebben geen beoordelingscriteria).*

- *Belang van goede selectie van burgerpanel want de samenstelling van het burgerpanel bepaalt heel erg de uitkomst. Leraars, scholen lijken interessante doelgroepen.*

2.3. Eigen opstelling als actor in het debat

Perceptie door het publiek

- *Mensen zien 'de overheid' en niet overheden met verschillende bevoegdheden die heel verschillende zaken verdedigen m.b.t. GGO's: gezondheid, leefmilieu, innovatie potentieel, economische impact. Ook zien mensen geen verschil tussen wat overheden op de verschillende beleidsniveaus (maar) kunnen doen met betrekking tot GGO's.*
-
- *De huidige perceptie van het publiek van wetenschappers (ook van VIB) is er een van wantrouwen.*

Eigen bijdrage, bijdrage van anderen

- *De overheid houdt zich buiten het debat tenzij men expliciet het standpunt van partijen vraagt, ofwel om de regulering toe te lichten. De taak van de overheid is vooral verder werken met de resultaten van het debat.*
-
- *Onze adviesraad kan geschikte wetenschappers aandragen, vanwege het overzicht in de academische wereld en de vele contacten. Bij de wetenschappers van het VIB zit veel expertise: ze kunnen een belangrijke rol spelen in het debat. Maar let op: niet alle wetenschap, elk wetenschappelijk rapport is even degelijk. Er is in onze organisatie ook een werkgroep met specialisten GGO's actief betrokken bij de opstelling van adviezen in dit domein.*

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat

- *Een overheid moet zich ertoe verbinden met de resultaten van het debat rekening te houden en te beargumenteren waarom ze na afloop een bepaalde beslissing neemt.*
-

- *viWTA zal zich eerst moeten bewijzen in dit debat.*

2.4. Besluit

Mythevorming

Hoewel deze groep ook met mythes leeft omtrent de houding van burgers, hebben de technologieregulators toch een betere kijk op wat er bij mensen leeft omtrent GGO's dan de andere groepen. Dit geldt vooral wat betreft een beter zicht op:

- de maatschappelijke bekommernissen van burgers, die niet worden gereduceerd tot individuele behoeften van consumenten;
- de wijze waarom mensen met onzekerheden en risico's omgaan;
- de realistische kijk van mensen op de rol van overheden die risico's moeten controleren;
- aan welke informatie mensen precies behoefte hebben;

Inbreng van burgers

Wat betreft het inhoudelijk argument om burgers te betrekken in een debat, onderstreept men hier het belang van richting geven aan deze technologie vanuit de maatschappij.

De respondenten zien hier duidelijk twee taken weggelegd voor burgers in het debat, een rol die de andere actoren niet kunnen opnemen:

- de afweging maken van het nut van deze technologie, van de risico's en de voordelen;
- antwoorden vinden op de vraag: wat verwacht men van de toekomst?

Thema's voor het debat

Hier is duidelijk consensus over een ruime afweging: waar willen we met de landbouw en de voeding in de toekomst naartoe, en welke technieken willen we in dat kader als overheid aanmoedigen?

Een verantwoording voor die aanpak is dat er wat betreft deze ontwikkelingen nog veel onbeslist zijn (in vergelijking tot sommige medische toepassingen).

Eén respondent wil vertrekken van voedsel, omdat dat thema het dichtst bij de leefwereld van mensen ligt.

Opstelling deelnemers

Polarisering ligt moeilijk voor overheden, want dan moet men kiezen tussen twee standpunten en scheidsrechter spelen tussen twee kampen. Daarom kan men beter vertrekken van de onbeslistheid in het dagelijks leven.

Interactiepatroon

Men gaat akkoord over het belang van drie momenten in het debat:

- objectief informeren door experts;
- diversiteit aan standpunten toelichten;
- argumentatie en afweging door burgers;

Over de meest effectieve volgorde van deze fasen heeft men verschillende ideeën.

Beoogde resultaat

- Een respondent ziet een verschil in aanpak wanneer het debat over voedsel of over landbouw handelt. Wat betreft voedsel zal een debat toch eerder aansturen op een duidelijke politieke keuze 'voor' of 'tegen' op Europees niveau. Een debat over landbouw is meer 'vragend' en zal aansturen op een genuanceerd beoordelingskader om richting te geven aan biotechnologie in het kader van duurzame landbouw. Ook hier een direct verband leggen met beslissingen in wetenschap, bedrijf en beleid.
-
- Een debat is volgens deze groep geslaagd als men niet vervalt in het oplistten van standpunten en zoeken naar een compromis, maar wel komt tot een beoordeling en afweging door burgers, waarbij men zover mogelijk streeft naar consensus. Dat schept duidelijkheid voor de politici.

Pluraliteit

Er wordt veel belang gehecht aan het aspect 'pluraliteit':

- burgers zelf inspraak geven in een evenwichtig informatieaanbod;
- diversiteit aan disciplines;
- ook gevoelsmatige argumenten meenemen in een afweging;

Legitimiteit

- waken over neutraliteit van de organisator, ook al is viWTA een voldoende hoog forum.

- waken over de openheid van het proces: de uitkomst mag niet op voorhand vastliggen.

Representativiteit van burgerpanel

- waken over diversiteit van deelnemers aan panel (sociale achtergrond).
- probleembetrokkenheid komt in plaats van democratische representativiteit.

Opstelling van overheid in het debat

- De overheid kampt met een perceptieprobleem omwille van de splitsing van de verschillende bevoegdheden inzake GGO's over diverse overheden (qua beleidsdomeinen en op verschillende geografische niveaus). Mensen zien die verschillen niet.

Indirect speelt het wantrouwen van drukingsgroepen in het VIB de overheid parten.

-
- De overheid houdt zich buiten het debat, tenzij toelichting geven bij regulering of contacten met wetenschappers organiseren.

-
- De overheid verbindt zich ertoe om verder te werken met de resultaten van het debat en beslissingen te beargumenteren.

3. TECHNOLOGIE COMMENTATOREN

3.1. Draagvlak om met burgers in discussie te gaan

Kijk op vragen en bekommernissen van burgers

KIJK OP WAT ER LEEFT

- *Eerst en vooral gezondheid. Daarnaast ook: weerstand tegen globalisering, besef van onzekerheid, gevolgen derde wereld.*

- *Besef van onzekerheid bij het publiek en vraag aan de overheid om rekening te houden met deze onzekerheid (bv. meer controles, goede aansprakelijkheidsregeling).*

- *Mensen hebben geen nood aan deze nieuwe technologie, ze zien er het nut niet van in. Mensen lijden hier geen honger meer, er is voedsel genoeg. Wat is de meerwaarde?
Burgers zien geen voordelen, kunnen niet kiezen of ze risico's willen lopen, er zijn alternatieven, de technologie geeft geen antwoord op reële behoeften in de landbouw.*

- *Er leeft het beeld van een trein die niet te stoppen is en op een onbekend doel afstevent met onbekende gevolgen. Het debat en de overheid lopen achter op wetenschap, technologie en de industrie. Men heeft niet de tijd om zich te bezinnen. Deze snelheid is een obstakel voor effectieve regulering. Dat maakt mensen bang.*

- *Mensen hebben een blind vertrouwen ontwikkeld in de voedselketen. Plots echter ontdekt men naar aanleiding van een crisis, wat er achter die industrialisering zit (bv. men ziet een kippenslachterij op TV). Als zoiets in de openbaarheid komt, volgt het besef dat die hele keten ondoorzichtig is geworden. Dan gaan mensen de voedselketen als 'onnatuurlijk' bestempelen.*

- *Mensen vragen aan de media vooral betere informatie: nu worden de standpunten van NGO's te vereenvoudigd weergegeven.*

MYTHEVORMING

- *Dat mensen blijven vinden dat ze onvoldoende geïnformeerd zijn is raar. Wij als milieuorganisatie doen ook veel moeite op dit vlak.*

De deelnemers aan de focusgroepen vragen niet naar meer informatie, ze hebben wel bedenkingen bij de kwaliteit van de aangeboden informatie.

-
- *Mensen verbinden 'onnatuurlijk' met GGO toepassingen.
Het argument 'onnatuurlijk' speelt slechts bij een beperkt deel van het publiek.*

In de focusgroepen blijkt dit een veel gebruikt argument en verbindt men het niet alleen met GGO's maar ook met andere innovaties in de landbouw.

-
- *Mensen trekken op een weinig genuanceerde manier de crisissen in de voedselketen door naar GGO's omdat het daar ook over voedsel gaat.*

Mensen leren uit ervaringen met het beheer van technologie en risico's door diverse instituties in en ook buiten de voedselsector. Ze verwachten dat deze instituties zich op een vergelijkbare manier zullen gedragen als het om GGO's gaat.

-
- *Als reactie op het vreemde en onbekende van gentechnologie (genen zijn niet dagdagelijks tastbaar) gaan mensen in het defensief en willen 100% veiligheid.*

In de focusgroepen blijkt dat mensen geen absolute zekerheid willen (een zero- risico), wel verwachten ze van wetenschappers en overheden dat deze transparant rekening houden met onzekerheden.

- *In debatten blijft men ter plaatse trappelen. Ofwel haken mensen dan af, ofwel blijft men informatie vragen om het gevoel te hebben dat men de zaak onder controle heeft.*
-

Als mensen informatie vragen, dan is dat toch vooral uit onvrede met de kwaliteit van de informatie die hen aangereikt wordt: men wil meer objectieve informatie en klaarheid in de verschillende argumenten.

- *Het publiek laat zich misleiden door het beeld dat in de media van NGO's wordt opgehangen.*
-

Mensen zijn actief geëngageerd in het interpreteren en beoordelen van allerlei vormen van informatie die op hen afkomt.

Mogelijke inbreng van burgers

ARGUMENT OM MET BURGERS IN DISCUSSIE TE GAAN

Meer democratie:

- *Burgers moeten kunnen meepraten want het gaat om een technologie die op hun leefwereld wordt losgelaten.*
-
- *Het is aan de maatschappij om te kiezen of GGO-toepassingen waardevol zijn of niet.*
-
- *Adviezen van een raadgevend comité (bv. dat van bio-ethiek) zijn meestal te technisch en te vrijblijvend. Een senaatscommissie die daarop de discussie overneemt is geen representatief staal van de bevolking. Tussen het advies van een commissie en de discussie tussen politici moet een ruimer publiek debat zitten. Zo'n debat mag geen eenmalig evenement zijn, maar een keten van initiatieven. Komen tot een ruime afweging of toetsing van biotechnologie op een publiek forum is nodig omdat de vrees bestaat dat de impacten erg groot zullen zijn (bv. voor de Derde Wereld) en de industrie daarom in deze niet alleen*

mag sturen. Op basis van al deze argumenten kunnen politici nadien op een meer open manier debatteren.

Specifieke rol van burgers in het debat

- *Visie van de maatschappij op GGO's naar voor brengen.*

-
- *Burgers beoordelen en waarderen socio-economische en ethische aspecten, dat kan geen wetenschappelijke zaak zijn.*

*Burgers kunnen rationele kennis in het debat inbrengen, gebaseerd op ervaringen in het verleden.
bv. ervaringen met instituties die risico's beheren.*

-
- *Respondent staat op basis van ervaringen in het verleden als moderator van discussiepanels, sceptisch ten aanzien van de inbreng van een burgerpanel. Zelden komt er uit die hoek een onverwachte invalshoek, een nieuwheid. Zelden wordt het debat verhelderd door de inbreng van burgers.*

3.2. Draagvlak voor een bepaalde methodische aanpak van het debat

Debatlogica

BEGINVRAAG OF THEMA'S

- *De centrale vraag moet zijn: welke zijn de voordelen voor de consument? Alle bekommernissen moeten kunnen aan bod komen, niet te veel thema's op voorhand uitsluiten (niet te specifiek alleen over risico's en potentiële gevaren). Het moet om een integrale benadering van het probleem gaan.
Waarover moet men niet praten: over zaken die al geregeld zijn (bv. etikettering, labels); over gevolgen voor landbouwers, want dat is misschien een ander debat.*

-
- *Men kan beter praten over actuele realisaties van de technologie, niet over beloften. Daarbij niet ingaan*

op de voordelen en nadelen van een specifieke toepassing, want wetenschappers spreken elkaar toch tegen. Wel een concrete toepassing naast andere – conventionele en biologische - alternatieven plaatsen. Vervolgens de voor- en nadelen van alle alternatieven afwegen en ook de gevolgen van het toepassen van het ene alternatief voor de andere alternatieven nagaan.

- *Men moet ingaan op volgende twee vragen:
Hoe overtuig je het publiek dat het eten van een gen niet ongezond is? De industrie kan die boodschap niet brengen. De risico's zijn klein.
Welke garantie is er dat er geen ecologische calamiteiten zullen optreden.
Hoe publieke opinie overtuigen van weinig of geen gevaar?*

OPSTELLING DEELNEMERS

- *Geen debat pro contra voeren, wel genuanceerd.*
-
- *Polarisering tussen bedrijven en Greenpeace kan in een debat, moeilijker ligt de polarisering tussen wetenschappers en Greenpeace.*

INTERACTIEPATROON

- *Het debat is geslaagd als de visies van burgers echt boven tafel komen*
-
- *Het accent ligt best op informeren en overtuigen aan de hand van een uitwisseling van standpunten. Experts hebben de neiging naast elkaar te praten, niet naar elkaar te luisteren, niet op elkaars stelling te reageren, waarschijnlijk vanuit een zekere zelfbescherming.*

- *Maar het debat wordt juist boeiend als men standpunten confronteert, ingaat op elkaars standpunten en de zwakke punten in andermans betoog naar voor haalt. Een debat mag hard zijn, maar het moet hoffelijk gebeuren. Voor het publiek is het beter dat de standpunten naar elkaar toegroeien.*

BEOOGDE RESULTAAT

Het debat is geslaagd:

- als er een Belgisch standpunt uit voortkomt dat ons land kan bepleiten op Europees niveau.
- als er een onafhankelijk, rechtvaardig en genuanceerd debat kan gevoerd worden.

Het debat is geslaagd als het mogelijk wordt om het toegepast wetenschappelijk onderzoek in een maatschappelijk gewenste richting bij te sturen.

Kwaliteitscriteria

PLURALITEIT

- *Diversiteit en representativiteit van organisaties: cfr. samenstelling FRDO is best wel representatief.*

- *De diverse aspecten van het probleem dienen op een evenwichtige manier aan bod te komen.*

- *Experts en media zijn niet neutraal, ze nemen standpunten in. Ze kunnen wel streven naar objectiviteit (is verschillend van neutraal).*

- *Gevoelsmatige argumenten zijn onvermijdelijk, een noodzakelijk kwaad. Het beoogde debat zou perfect*

enkel in wetenschappelijke termen kunnen gevoerd worden.

LEGITIMITEIT

- *Ondersteuning competentie van burgerpanel: informatie bv. via lesweekends. Burgers kiezen zelf experts en organisaties om hen te informeren.*

-
- *Het debat is pas legitiem als het op verschillende beleidsniveaus wordt gevoerd (lokaal, gewestelijk, nationaal, internationaal).*

-
- *Het moet om een competente procedure gaan: goed verstaanbare informatie, voldoende tijd voorzien opdat deze informatie door het burgerpanel kan opgenomen worden en beoordeeld vanuit de eigen gevoelens.*

REPRESENTATIVITEIT VAN BURGERPANEL

- *Belangrijk is: hoe worden burgers representatief geselecteerd?*

-
- *Het debat moet iedereen bereiken (TV-debatten, referenda, discussies in Vlaams Parlement).*

-
- *Hoe burgers selecteren? Uit ervaring met burgerpanels blijkt dat burgers spreken vanuit een specifiek belang, hun meningen vormen in feite een verlengstuk van de expliciete standpunten die door de stakeholders worden ingebracht.*

-
- *Eigenlijk zou men tot een toevallige selectie moeten kunnen komen voor een burgerpanel: maar het is moeilijk een 'neutrale' burger te vinden voor zo'n panels. Ze praten toch altijd vanuit een bepaalde bekommernis.*

3.3. Eigen opstelling als actor in het debat

Perceptie door het publiek

- *Wij stellen ons niet extreem op. Het zit wel goed met het vertrouwen van het publiek in onze organisatie; we zijn eerder 'luis in de pels', dat is onze taak. We zitten niet zo met frustraties omtrent deze problematiek, werken niet direct rond GGO's, eerder achter de schermen in adviesraden en via informatie (ligt verschillend van andere organisaties die campagnes 'tegen' voeren).*

- *Mensen hebben een vertekend beeld van onze organisatie omdat de media ons afschilderen als een organisatie die het geweld niet schuwt. Zelf zien we ons als de grootste milieuorganisatie die onafhankelijk opereert. Het ledenaantal stijgt, wat toch wijst op vertrouwen van het publiek.*

- *De wetenschapsjournalistiek in Vlaanderen wordt gezien als weinig kwaliteit biedend en vooral op sensatie belust. Daarnaast zullen drukkingsgroepen ook lobbyen bij bevriende journalisten om hun standpunt verwoord te krijgen. De meer objectieve aanpak richt zich tot een selectief segment in de maatschappij.*

Eigen bijdrage, bijdrage van anderen

- *Invalshoek milieu. Uitgebreid contactennetwerk met maatschappelijk middenveld, publiek, Derde Wereldbeweging, wetenschappers, ethici, economen.*

- *Wij: vooral milieudeskundigheid. Anderen: socio-economische kennis, zoals de derde wereldorganisaties, ATTAC, economen.*

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat

- *Onze visie op de bereidheid van andere actoren: ongeacht het resultaat van het debat zal de industrie niet stoppen met R&D over GGO's en zal de anti-GGO beweging blijven strijden voor het verstrengen van EU richtlijnen.*

Het huidige standpunt van onze organisatie is: hou het moratorium tot de zaken goed geregeld zijn. Als het debat eerlijk en rechtvaardig wordt gevoerd, zullen wij ons akkoord verklaren met het resultaat. Stel dat blijkt dat het publiek vertrouwen heeft in GGO's, dan zullen we misschien minder tijd in anti-GGO informatie steken, vermits dat de mening is van de maatschappij. Maar ik zie ons nooit actief GGO's gaan promoten.

- *Hoe dan ook campagnes blijven voeren.*
-

- *Als journalist eerst het debat zelf afwachten en dan kijken hoe er kan over gerapporteerd worden in de media.*

3.4. Besluit

Mythevorming

- *Technologiecommentatoren blijken vooral een goede kijk te hebben op de bekommernissen die bij het publiek leven met betrekking tot GGO's: wat is het nut, onzekerheid, globalisering en derde wereld, snelheid van de technologische ontwikkeling.*
- *Mythevorming komt vooral voor als ze uitspraken doen over hoe het publiek op deze ontwikkelingen reageert: ze vragen alsmear meer informatie, ze leggen weinig genuanceerd verbanden, ze willen absolute zekerheid, men haakt af of maakt zichzelf wijs dat men de zaak onder controle heeft, men laat zich misleiden door de media.*

Inbreng van burgers

- Commentatoren vernoemen uitsluitend een verdieping van de democratie als argument om burgers bij deze problematiek te betrekken.
- Wat betreft de specifieke rol die burgers kunnen opnemen, bestaat in deze groep een weinig uitgesproken visie terzake. De respondent uit de hoek van de media is vrij sceptisch over hun inbreng.

Thema's van debat

Hier komt de vraag naar voor om de vraagstelling op volgende punten te beperken:

- Centraal moet de vraag naar de voordelen van de consument staan, de vraag naar de gevolgen voor landbouwers is een ander debat;
- Praten over actuele realisaties, niet over beloften; wel een concrete toepassing vergelijken met alternatieven;
- Het accent ligt op de vraag naar risico's voor gezondheid en milieu;

Opstelling deelnemers en interactiepatroon

Weinig uitgesproken visies terzake. Een polarisering wordt niet uitgesloten in het debat, en kan een debat ook boeiend maken voor de toehoorders. Het accent ligt erg op informeren en overtuigen.

Beoogde resultaat

- het proces moet goed zitten,
- er moeten prioriteiten voor het wetenschappelijk onderzoek uit voort komen,
- België moet een duidelijk standpunt op Europees niveau kunnen innemen.

Pluraliteit

Twee uitspraken vallen op:

- Van experts en media mag men geen neutrale inbreng verwachten, ze kunnen wel streven naar objectiviteit.
- Er zit geen meerwaarde in gevoelsmatige argumenten.

Legitimiteit

- Deze groep legt het accent op de ondersteuning van de competentie van de deelnemers aan het burger panel.
- Nieuw is ook het argument: een debat is pas legitiem als het op verschillende beleidsniveaus gevoerd wordt.

Representativiteit van burgerpanel

- Zelfde vragen als andere roepen bij selectieprobleem.
- Nieuw: representativiteit bevorderen door met het debat zoveel mogelijk mensen te bereiken (TV, referenda, discussies in Vlaams Parlement).

Opstelling in het debat

- De media en anti-groepen ondervinden een perceptieprobleem bij het publiek. De organisatie die zich ten aanzien van GGO's low profile opstelt, ervaart vertrouwen vanwege het publiek.
- Men kan vooral milieukennis inbrengen en contactennetwerk met maatschappelijk middenveld.

- Men verwacht dat groepen die nu een duidelijke pro of anti mening hebben ten aanzien van GGO's, ongeacht het resultaat van het debat, hun huidige strategie zullen voortzetten.

4. GEBRUIKERS VAN DE TECHNOLOGIE

4.1. Draagvlak om met burgers in discussie te gaan

Kijk op vragen en bekommernissen van burgers

KIJK OP WAT ER LEEFT

- *GGO kwestie confronteert mensen met de anonimiteit en de industrialisatie van voedselproductie. Voedselproductie heeft te maken met cultuur, traditie, waarden en emoties, niet enkel met economie en veiligheid.*

- *De steeds weerkerende vraag van het publiek naar informatie is te begrijpen als een vraag naar betere informatie (objectiever, verschillende argumenten).*

- *Als mensen het argument 'het is onnatuurlijk' in de context van GGO's gebruiken, dan verwijst dat argument eerder naar een reflex, een gevoel dat er iets fout zit, angst voor verandering en het onbekende.*

- *Het wantrouwen van mensen in instanties die risico's controleren heeft te maken met hun ervaring in het verleden met dergelijke instanties. Ze leren daaruit dat de hele keten nu eenmaal moeilijk te controleren is.*

MYTHEVORMING

- *De publieke opinie is simplistisch, niet standvastig, laat zich misleiden, de tegenstand die tot uiting komt in de Eurobarometer is misschien niet zo gefundeerd.*

- *Het publiek gebruikt vooral het gezondheidsargument, omdat het daarin beïnvloed wordt door de pers (cfr. 'Frankensteinvoedsel').*

Uit de focusgroepen komt niet het beeld naar voor van een publiek als willoos slachtoffer van sensatiebe-
richten in de pers. Het publiek gaat actief op zoek naar eigen interpretaties en oordeelsvorming.

• *Onzekerheid, het feit dat wetenschap geen helderheid verschaft, speelt niet bij het grote publiek, enkel bij een beperkte groep beter ingelichten. Wat dat publiek wens,t is een eenduidig antwoord: is het wel gezond?*

• *Mensen staan nogal op zekerheid. Het antwoord van de industrie daarop is dat een zero-risico niet mogelijk is.*

Participanten aan focusgroepen staan wel degelijk stil bij onzekerheid in de research en vragen meer transparantie hieromtrent. Zij willen niet zozeer eenduidige antwoorden (zero-risico), wel dat deze onzekerheden ook erkend worden door experts en meegenomen worden in de besluitvorming.

• *Het geschokt vertrouwen van het publiek in controlerende instituties naar aanleiding van voedselschandalen, speelt niet mee bij hun afwijzing van GGO's.*

• *Mensen kunnen begrijpen dat sommige giftige stoffen per ongeluk in voedsel terecht komen. Maar met GGO's worden bewust twijfelachtige zaken in voeding gestopt. Ze zien dat verschil.*

Mensen zien een systematiek in het gedrag van controlerende instituties en trekken dit door naar instituties die GGO's controleren. Ze bekijken voedselcrisissen niet als toevallige accidenten. Er loopt iets fundamenteels mis in het beheer van de hele voedselketen.. Men vindt crisissen als BSE en dioxine exemplarisch voor hoe instituties zich gedragen met betrekking tot risico kwesties. Hier maakt men geen onderscheid tussen risico's van GGO's en andere.

- *Als het publiek 'onnatuurlijkheid' inroept met betrekking tot GGO's, dan is dat geen geldig argument.*
-

- *Als mensen 'onnatuurlijkheid' toeschrijven aan GGO-toepassingen, dan heeft dat met een gebrek aan kennis over de andere innovaties in de landbouwsector te maken.*

Voor participanten aan de focusgroepen is 'onnatuurlijkheid' wel een geldig argument, met dien verstande dat ze GGO's zien als een stap in een voortschrijdende 'onnatuurlijkheid' of industrialisering van de landbouw.

- *Gewone burgers en vooral huismoeders ligt de gezondheidsproblematiek het nauwst aan het hart.*
-

- *Bij het grote publiek leeft vooral het argument 'gezondheid'. Leden van verenigingen zoals VELT, OXFAM, .. zullen ook bredere bekommernissen aanbrengen.*

Uit de focusgroepen blijkt dat ook de gewone burger het debat niet te zeer wil focussen op risico's voor gezondheid.

- *De steeds weerkerende vraag bij het publiek naar informatie vloeit voort uit het gegeven dat zelfs wetenschappers het niet met elkaar eens zijn.*

Mensen blijken niet zoveel problemen te hebben met meningsverschillen op zich tussen wetenschappers, wel met de weinig open manier wijze waarop daarover gecommuniceerd wordt.

Mogelijke inbreng van burgers

ARGUMENT OM MET BURGERS IN DISCUSSIE TE GAAN

Inhoudelijk beter onderbouwd beleid:

- *Zin van een publieke inbreng is het uitdiepen van de argumenten achter de opstelling voor of tegen.*
-
- *Onze enquêtes bij klanten leren dat gewone mensen heel nuttige informatie over producten kunnen leveren (dat gaat dan wel niet om ideologische kwesties) en dat ze op basis van die kennis medezeggenschap dienen te krijgen.*

Meer democratie:

- *Voor een keer niet enkel politici en biotechnologen onderling laten praten. Het is al heel knap dat jullie naar ons toestappen (ook drukingsgroepen willen meepraten). Ook burgers moeten meepraten want die cijfers van de Eurobarometer kan je niet negeren. Zo'n aanpak schept vertrouwen.*

Pragmatisch argument:

- *Een debat kan ervoor zorgen dat de wetgeving die uiteindelijk uit de bus komt, gedragen wordt door de bevolking (cfr. debat over onbemande camera's).*

SPECIFIEKE ROL VAN BURGERS IN HET DEBAT

Constructief:

- *Burgers kunnen emotionele argumenten inbrengen. Dat zijn argumenten waar wetenschappers afstand van moeten doen. Het publiek kan zo opnieuw evenwicht in de argumentatie aanbrengen door over waarden en emoties m.b.t. voedsel te praten.*

- *Eerst zoveel mogelijk uitklaren met wetenschap. Enkel over wat wetenschappelijk niet uitgeklaard kan worden (bv. welke risico's willen we aanvaarden), inbreng van publiek vragen.*
-

- *Vanuit hun eigen perspectief en gevoed met de nodige informatie, de vragen stellen die ze al altijd hadden willen stellen. Daarom is het belangrijk om te vertrekken van toepassingen waar mensen al mee vertrouwd zijn.*
-

- *Probleem is hier dat het om een erg technische kwestie gaat, mensen kunnen niet echt meedenken (is bv. verschillend met een campagne over bio-landbouw, walvissen). Daarnaast zit het breed publiek wel met bekommernissen. Vraag is hoe die een plek geven in het debat. Het zullen toch vooral leken zijn die bij een vereniging aanleunen die er iets van afweten en erg bekommerd zijn.*

Eerder sceptisch

- *Eén respondent gaat niet in op rol en inbreng van burgers, wegens algeheel scepticisme over een publieksdebat.*

4.2. Draagvlak voor een methodische aanpak van het debat

Debatlogica

BEGINVRAAG OF THEMA'S

Ruime afweging

- *Het hele landbouwverhaal brengen. Leren uit fouten in het verleden. Zowel de nadelen van GGO-landbouwpraktijken uitklaren als de nadelen van diverse tegenacties (bv. actie voor GGO-vrije gemeenten). Nagaan voor welke groepen de voordelen en voor welke groepen de nadelen van de GGO-ontwikkeling zijn.*

- *De belangrijkste invalshoeken die aan bod moeten komen zijn 'milieu' en 'globalisering' (groter wordende afhankelijkheden).*
-
- *Niet debatteren over GGO's op het bord. Dat is te eng. Misschien wel over voedselveiligheid, want dat is nog niet uitgemaakt. Wel debatteren over GGO's in landbouw vanuit de invalshoek van de Derde-Wereldproblematiek en de impact op milieu.*
-
- *Uitsluiten dat er vergelijkingen met de medische sector gemaakt worden. Voor de rest geen thema's uitsluiten. De Derde-Wereldproblematiek en globalisering moeten zeker aan bod komen. Vertrekken van toepassingen waarmee mensen vertrouwd zijn.*
-
- *Er moet gediscussieerd worden over de alternatieven voor de huidige landbouw, voor GGO's. Ook praten over samengaan van GGO's en bio-landbouw.*

OPSTELLING DEELNEMERS

Accent op twijfel en nuancering:

- *Polarisatie trachten te vermijden door het debat niet te veel op specifieke belangen te focussen. Burgers praten niet vanuit een specifiek belang en kunnen daarom meer genuanceerd discussiëren. Dit geldt ook voor landbouwers wanneer het gaat om een thema waar de standpunten/belangen nog niet zo duidelijk uitgeklaard zijn.*
- *Geen discussie (is standpunten poneren) maar dialoog, waarbij men vertrekt van directe ervaringen van burgers. Veel zal afhangen van de nuancerings die deelnemers aan het debat willen inbrengen.*
- *Niet beginnen schermen met wetenschappelijke studies, daar bezondigen alle belangengroepen zich aan (wij ook). Ook niet schermen met emotionele argumenten: bv. 'Frankensteinvoedsel' versus 'honger uit*

de wereld' Dat versterkt polarisering en bemoeilijkt een constructieve dialoog.

Ideaal zou zijn dat consensus bereikt wordt na ruime participatie. Maar op dit ogenblik lijken bepaalde houdingen onverzoenbaar (biotech-industrie versus alternatieve landbouw). Wij zijn overtuigd van ons eigen ding, maar dat is daarom nog niet het grote gelijk. We willen ons standpunt dichterbij biotech brengen maar wel gehoord worden. We willen niet per se de polarisering in stand houden. Het is de verdienste van een debat dat daar toch meer de nuances naar voor zullen komen (bv. via onderzoekscentra die biotech onderzoeken ten voordelen van de Derde Wereld).

Op maatschappelijk vlak is de situatie nu erg gepolariseerd (in warenhuizen geen GGO's meer, er zijn nog amper proefvelden). Maar op het terrein, in rechtstreekse gesprekken met landbouwers, valt de polarisering erg mee: de landbouwer maakt dan zelf een afweging tussen diverse landbouwpraktijken.

INTERACTIEPATROON

Informeren/overtuigen/vragen stellen:

- Deskundigen moeten objectieve wetenschappelijke informatie kunnen geven over de gestelde vragen. Mensen dienen vooral inzicht te krijgen in de vragen waarmee ze zitten om op die manier tot een genuanceerd oordeel te komen.

Argumenteren/luisteren:

- In een burgerpanel zullen de mensen zich een mening kunnen vormen, misschien niet meteen een oplossing vinden. Mensen zijn bekommerd om meer dan gezondheid en milieu. Misschien is een publiek wel in staat een ruime afweging te maken en bereid om bepaalde risico's te aanvaarden als het maatschappelijk voordeel voor hen duidelijk is.

BEOOGDE RESULTAAT

Aansturen op impact op beleid:

- *Niet tot doelstelling nemen dat mensen/groepen tot het eind het debat moeten uitzitten en consensus moeten bereiken. Dispuut hoeft niet gelijk te staan met een falend debat. Maar toch liever geen gepolariseerde status-quo als resultaat. Want daar worden de landbouwers op termijn de dupe van.*

- *Belangrijkste resultaat zou zijn dat er wetenschappelijke helderheid wordt gecreëerd: de geldige van de ongeldige claims in de argumenten van de verschillende drukkingsgroepen onderscheiden. Welke voor- en tegenargumenten houden stand? Daarna kunnen de politici knopen doorhakken. In de hoop dat de macht van informatie groot is en de kwestie zonder al te veel bijkomende wetten kan geregeld worden.*

- *Het debat is geslaagd als de deelnemende burgers inzicht krijgen in de vragen waarmee ze zitten, of als ze die vragen beter kunnen kaderen. Inhoudelijke resultaten waarover een grote mate van eensgezindheid bestaat dienen in beleidsvragen omgezet te worden.
Na afloop van het debat een lijst met veelgestelde vragen en bijhorende antwoorden opmaken en breed verspreiden onder het publiek.*

- *Komen tot een ruime toetsing of afweging van GGO's. Uit alle hoeken van de samenleving komt immers de vraag om te praten over GGO's. Een dergelijke ruime afweging zou ook moeten kunnen voor andere technologieën (bv. kernenergie, pesticiden, ..)
Het debat moet hoe dan ook een politieke weerslag hebben. Voor ons is het debat geslaagd als gentechbedrijven nog meer overtuigd raken dat Europa geen GGO's wil.*

- *Er valt geen afweging te maken want er zijn geen voordelen aan GGO's. De keuze tussen verschillende types landbouw is geen vrijblijvende keuze want past in een ruimer verhaal van verknechting, neoliberalisme, verlies aan diversiteit. Het debat zal geslaagd zijn als het moratorium op EU niveau gehandhaafd blijft.*

Kwaliteitscriteria

SYSTEMATIEK

- Een panel van burgers lijkt ons een methodiek waarmee je tot goede, correcte en onderbouwde besluitvorming kan komen.

PLURALITEIT

- *Wetenschappers moeten nuanceren en rationele argumenten inbrengen. Het publiek kan waarden en emoties inbrengen. Ook een grote diversiteit aan invalshoeken en expertise garanderen.*
-

- *Alle belangrijke groepen bij de voorbereiding van de vraagstelling door burgers betrekken.*
-

- *Alle argumenten die burgers inbrengen krijgen de nodige ruimte. Emotionele argumenten moeten kunnen. Hierop kunnen rationele antwoorden worden gegeven.*

LEGITIMITEIT

- *De legitimiteit van het debat wordt door één respondent op voorhand in twijfel getrokken: voorstanders van GGO's (VIB, bedrijfswereld) sturen aan op zo'n debat om tegenstanders stoom te laten afblazen en om terug vertrouwen bij het publiek te winnen. Men wil debatteren om hindernissen op te ruimen. Ook de hele wetenschappelijke ondersteuning van dit debat wordt gezocht in de hoek waar men al principieel akkoord gaat met GGO's.*
-

- *Wetenschappers zoeken die de taal van leken praten.*

Bij de aanvang van het debat moet men goed uitleggen wie de organisator is, want dit bepaalt de manier waarop deelnemers de inhoudelijke argumenten interpreteren en evalueren.

Er moet voldoende tijd worden uitgetrokken, en men dient tijd te voorzien om mensen met elkaar te laten napraten.

-
- *Het belangrijkste is een open en eerlijk debat.*

De competentie van de deelnemers moet ondersteund worden door hen basisinformatie te geven (lesweekends: over GGO's, over verschillende standpunten).

Iedereen een gelijke kans tot deelname geven: weinig restricties inbouwen op vlak van scholing (lezen of schrijven niet eens als eis);

Op zoek gaan naar relevante doelgroepen om panel samen te stellen.

Representativiteit van burgerpanel

- *Hoe deelnemers aan panel selecteren: je krijgt altijd mensen die op één of andere manier geïnteresseerd of betrokken zijn. Geeft dat niet altijd een wat vertekende discussie?*

-
- *Vraag blijft: welk gewicht kan je geven aan de resultaten van burgerpanels in zo'n breed debat?*

4.3. Eigen opstelling als actor in het debat

Perceptie door het publiek

- *Onze organisatie vertegenwoordigt 20% van de landbouwers. Ze wordt gezien als een buitenbeentje binnen landbouwkringen, omdat we de opdracht van de landbouw als een opdracht voor de samenleving zien (bv. in relatie tot voedselproductie). Dit wordt door een ruimer publiek wel gewaardeerd.*

- *Er bestaat bij het publiek vrij veel vertrouwen in ons bedrijf en onze producten. Wij proberen het ecologische, sociale en economische te verzoenen. Door Greenpeace worden we aanzien als beste medestander in de distributiesector.*

We maken zware onderhandelingen mee met producenten/toeleveranciers als gevolg van onze beslissing om eigen merk 'GGO-vrij' te krijgen.

Met bio-landbouw sporadisch moeilijk onderhandelen. Hun 'onprofessionele' opstelling botst wel eens met onze grootschalige aanpak.

-
- *Onze organisatie heeft een publieksimago van een gesloten groep met macht. Nu proberen we wat opener te opereren, maar dat vergt de nodige discussies met de achterban.
Opener betekent: in onze argumenten meer vertrekken van wat er in de maatschappij leeft en niet alleen vanuit de economische voordelen voor de landbouwer of vanuit een louter landbouwersstandpunt.*

-
- *Onze organisatie wordt gezien als een constructieve vereniging die alternatieven biedt in de sfeer van bio-landbouw, bio-kooklessen. We formuleren hoogstens alternatieven. GGO's zijn zowat de eerste ontwikkeling waartegen we campagne voeren. Bio-landbouw en GGO's kunnen onmogelijk samengaan. Dat is ook het standpunt van de Europese koepel van bio-landbouw.*

Eigen bijdrage, bijdrage van anderen

- *Kennis inbrengen over landbouw, bio-landbouw, wereldvoedselvraagstuk.*
-
- *Weinig expertise aan te leveren in het debat. Wel kennis over hoe de distributie praktisch ingericht wordt, bijvoorbeeld in de hypothese dat het moratorium wordt opgeheven.*
-
- *Onze organisatie kan het perspectief inbrengen van boeren die gewrongen zitten tussen consument en*

wetenschap. Verder hebben we concrete ervaringen met bestaande biotech-toepassingen in de landbouw.

- *We ontwikkelen argumentaties om gemeenten te overtuigen veldproeven met GGO's te weren van hun grondgebied. We geven ook cursussen aan landbouwers om hun kennis over GGO's te vergroten.*

Bereidheid om rekening te houden met het resultaat

- *We zijn wat vreesachtig voor uitkomst van debat. Een totaal verbod op GGO's zou een opluchting zijn. Het moratorium op losse schroeven zetten zou erger zijn dan nu. Mocht dat het resultaat van het debat zijn, dan zal onze organisatie waarschijnlijk meer gaan aanleunen bij de uitgesproken tegenstanders. Normaal willen we er uitkomen via debat en gezond verstand, maar in dat geval misschien ook wel acties ondernemen.*
- *Wij zitten niet op GGO's te wachten, wij doen zaken zonder GGO's. Maar een supermarktketen deint mee met de publieke opinie en zal dus rekening houden met de uitkomst van het debat. Er is een vrees voor gijzeling door Greenpeace, mocht het resultaat erg pro-GGO's zijn.*
- *Eén respondent trekt op voorhand de legitimiteit van het debat in twijfel ('de meerderheid is toch al verkocht'). Hij antwoordt op vragen naar wat er leeft bij het publiek en welke de rol van burgers kan zijn in het debat, met het beargumenteren van de visie van zijn organisatie op de hele problematiek. Die visie komt op het volgende neer: Er is een gigantische kloof ontstaan, een breuklijn in de maatschappij tussen enerzijds politiek/industrie/wetenschap en anderzijds de basis, het publiek. Het gaat om een fundamentele strijd, om tegenstrijdige paradigma's inzake definities van landbouw en van natuur. Die strijd komt naar boven in het GGO-debat waar bio-landbouw (= landbouw mét natuur) tegenover biotech-industrie (landbouw vanuit de laboratoria, tégen de natuur) komt te staan. Deze respondent gaat dan ook niet in op vragen naar eigen opstelling in debat en naar bereidheid om met het resultaat rekening te houden.*

- *Wij willen geen polarisering maar een debat kan dat in de hand werken. De grootste zorg is dat de maatschappij GGO-toepassingen in landbouw en voeding afwijst en dat boeren er via invoer toch mee geconfronteerd worden. Er bestaat dan het risico dat boeren in de tang geraken tussen de consument en internationale ontwikkelingen. Ons standpunt is dat de westerse landbouw geen GGO-toepassingen nodig heeft en dat de Derde Wereld op dat vlak een bondgenoot is van Europa tegen Amerika (verschilt van het eerdere standpunt).*
-
- *Als het resultaat erg pro GGO's is, dan zal onze organisatie er waarschijnlijk harder campagne tegen gaan voeren.*

4.4. Besluit

Mythevorming

Hoewel van gebruikers van de technologie verwacht wordt dat ze dichter bij de consument en het publiek staan dan onderzoekers en ontwikkelaars, is er bij deze groep toch ook nogal wat mythevorming terug te vinden wat betreft de houding van burgers. Misschien is dat te wijten aan het feit dat de groep 'gebruikers' in dit onderzoek vooral bestaat uit landbouworganisaties. Deze staan waarschijnlijk dicht bij de landbouwer, maar daarom nog niet dicht bij de consument of burger.

Er is bij enkelen een juiste kijk op wat er leeft, vooral dan wanneer ze zich inleven in hoe burgers en consumenten naar voedsel kijken. Voedsel heeft niet alleen met veiligheid en economie te maken, maar zeker ook met cultuur, waarden en emoties. Uit die vaststelling leiden ze af dat burgers in de gaten hebben dat de hele voedselketen wegens de industrialisering erg complex geworden is, daarom moeilijk te beheren en op risico's te controleren, en dat GGO's daaraan nog wat complexiteit toevoegen. Vandaar de angst voor verdere innovatie, het gevoel dat er iets fout loopt ('onnatuurlijkheid').

De mythevorming bij sommige van deze organisaties heeft vooral te maken met hun visie op de kwaliteit van de publieke opinie of de kwaliteit van de opinie van de doorsnee burger: die is niet standvastig, gemakkelijk te manipuleren, niet gefundeerd.

Zo is maar een beperkte groep van beter ingelichten bezig met de idee 'onzekerheid' in wetenschappelijk onderzoek. Het doorsnee publiek zou moeite hebben met wetenschappers die het niet met elkaar eens zijn. Ook zal het publiek niet verder gaan dan de bezorgdheid om hun gezondheid, terwijl het vooral de leden van hun verenigingen zijn die ook bredere bekommernissen aanbrengen.

Er speelt blijkbaar ook een ambivalente verwachting van deze organisaties ten aanzien van de opstelling van het publiek:

- Enerzijds koesteren ze het beeld van een publiek dat een onderscheid maakt tussen voedselcrisissen (waar accidenteel iets in de voeding terecht komt) en de problematiek van GGO's (waar er bewust iets twijfelachtigs in voedsel gestopt wordt). De deelnemers aan de focusgroepen maken dat onderscheid niet. Volgens hen loopt er iets fundamenteels mis in de organisatie van de hele voedselketen.
- Anderzijds hebben de 'technologiegebruikers' kritiek op een publiek dat volgens hun beeld te kunstmatig een onderscheid maakt tussen GGO's en andere innovaties in de landbouw. In realiteit echter maken burgers dat onderscheid niet: GGO's zijn slechts een nieuwe stap in een lange evolutie die men als 'onnatuurlijk' bestempelt.

Inbreng van burgers

Voor gebruikers speelt het inhoudelijk, democratisch en pragmatisch argument een rol om burgers te betrekken in een publieksdebat.

Ze staan vooral constructief en niet sceptisch ten aanzien van een specifieke bijdrage van burgers in het debat. Eén iemand ziet wel eerder leden van verenigingen een meerwaarde inbrengen in een publieksdebat.

Die specifieke inbreng van burgers kan zijn:

- specifieke vragen stellen vanuit de eigen leefsituatie over toepassingen waarmee men vertrouwd is;
- burgers kunnen argumenten aanbrengen over vragen die wetenschap niet kan uitklaren: bijvoorbeeld welke waarden en emoties spelen bij voedsel mee, welke risico's kunnen we aanvaarden gegeven het doel dat ons voor ogen staat?

Thema's voor debat

Opvallend is hier de vraag van iedereen voor een ruim debatthema. Niemand schuift de problematiek van de risico's voor gezondheid en milieu als belangrijkste thema naar voor.

Een ruime aanpak van het debat betekent:

- het hele landbouwverhaal vanuit de geschiedenis benaderen;
- het mogelijk samengaan of elkaar uitsluiten van technische alternatieven voor de landbouw;
- belangrijkste invalshoeken zijn: milieu, Derde Wereld, globalisering.

Opstelling deelnemers

Hoewel het er in het maatschappelijk debat anders aan toe gaat (meer gepolariseerd), verwacht men van een methodisch opgezet debat toch vooral dat het accent op twijfel en nuancering ligt. Dit kan volgens de respondenten bereikt worden door:

- te vertrekken van directe ervaringen van burgers, consumenten, landbouwers (zo valt op het terrein, in rechtstreekse gesprekken met landbouwers, de polarisering erg mee);
- niet te schermen met wetenschappelijke studies en emotionele argumenten zoals de stakeholders nu in

- het maatschappelijk debat doen;
- bereidheid van drukingsgroepen om hun standpunten dichterbij elkaar te brengen, als wetenschappers meer nuances aanbrengen;

Interactiepatroon

Deze groep verwacht een goede mix van informeren, overtuigen, vragen stellen, argumenteren en luisteren.

Beoogde resultaat

Elk van de respondenten in deze groep verwacht een impact van het debat op beleidsbeslissingen (weliswaar met niet al te veel bijkomende wetten). Politici kunnen maar beslissingen nemen als de uitkomst van het debat:

- geen gepolariseerd status-quo is, want daar zijn de landbouwers op termijn de dupe van;
- een onderscheid maakt tussen geldige en ongeldige claims in de argumenten van de drukingsgroepen;
- impliceert dat zaken waarover eensgezindheid bereikt is omgezet worden in beleidsvragen;
- een ruime afweging van GGO's omvat.

Eén respondent verwacht weinig van een debat, want wil aansturen op één besluit: GGO's bannen.

Kwaliteitscriteria

Belang van systematiek: een methodische aanpak van een burgerpanel kan leiden tot een goed onderbouwd beleid.

Belang van pluraliteit: argumenten op basis van waarden en emoties moeten naast wetenschappelijke argumenten een plaats krijgen. Ook: diversiteit aan expertise en invalshoeken garanderen.

Belang van legitimiteit:

- flexibiliteit inzake tijd,
- rechtvaardige procedure: positie van de organisator goed toelichten, weinig restricties inbouwen wat selectiecriteria voor het burgerpanel, op zoek naar probleembetrokkenheid, transparantie van debat;
- competentie van de deelnemers ondersteunen;

Representativiteit burgerpanel

Ook hier vooral vragen:

- hoe ver kan de betrokkenheid van burgers gaan?
- welk gewicht geven we aan resultaten burgerpanel?

Perceptie van organisatie door het publiek

De meeste organisaties van deze groep gaan ervan uit dat het beeld dat ze zelf uitdragen van hun organisatie ook door het ruime publiek gewaardeerd wordt.

Eén organisatie die met een negatief publieksimago worstelt, tracht de eigen opstelling en argumentatie meer te doen aansluiten bij wat er in de maatschappij leeft.

Met de andere actoren in het debat verkeert men soms in een moeilijke onderhandelingspositie.

Eigen bijdrage in het debat

Vooraf inbreng van kennis over landbouwpraktijken (conventioneel, bio-landbouw, veldexperimenten met GGO's), over de positie van boeren in de hele keten, de distributieactiviteiten in de voedselketen, de wereldvoedselproblematiek.

Bereidheid rekening te houden met het resultaat

Opvallend is dat iedereen een resultaat verwacht in termen van : ofwel is het resultaat van het debat een 'pro GGO's', ofwel een 'contra GGO's'. Terwijl men toch in vorige uitspraken eerder aanstuurt op een genuanceerd debat met een genuanceerde uitkomst gedifferentieerd naar toepassingen.

Feit is dat als er zo'n duidelijke uitspraak komt, elkeen het eigen standpunt zal verharder en geneigd zal zijn naar harde campagnes te grijpen om dat standpunt te verdedigen.

BIJLAGE 1: INTERVIEW LEIDRAAD

Doelstelling

- Naast het destilleren van thema's voor het debat
- Ook het polsen naar het draagvlak bij de diverse organisaties en bedrijven om met burgers in discussie te gaan, om mee te werken aan het initiatief van viWTA

Vragen

1. HOE ZIEN BELANGENORGANISATIES/OVERHEDEN/EXPERTS DE HOUDING, EEN MOGELIJKE INBRENG IN HET DEBAT, VAN HET PUBLIEK? IN WELKE MATE VERSCHILLEN HUN BEKOMMERNISSEN VAN DIE VAN HET PUBLIEK?

Trend

- Trend die Eurobarometer aangeeft, tonen (evolutie supporters/opposanten GGO's in gewassen, in voedsel tussen 1996 en 1999).
- Heeft u een verklaring voor die trend? Wat valt u zo meteen te binnen?

Bekommernissen van het publiek

- Welke bekommernissen leven er volgens u vooral bij het publiek? Welke afwegingen maakt het publiek? Zijn die bekommernissen, afwegingen volgens u terecht?
- Er gaat nogal wat onzekerheid gepaard met de research en ontwikkeling van GGO's in landbouw en voeding. Hoe ervaart u dat consumenten/leken/burgers daarmee omgaan? Hebt u daar een verklaring voor?
- Uit onderzoek blijkt een geschokt vertrouwen van het publiek in regulerende en controlerende instanties/instituties inzake GGO's. Hebt u daar een verklaring voor?

- Heeft u een verklaring voor de steeds terugkomende vraag bij het publiek dat men onvoldoende geïnformeerd is, terwijl er toch al heel wat informatie vanuit alle hoeken is verspreid?
- Als het publiek/leken/consumenten GGO's in landbouw en voeding bestempelen als 'onnatuurlijk', heeft u een idee wat ze daar dan mee kunnen bedoelen?

Mogelijke inbreng van het publiek

- Vindt u dat het grote publiek een inbreng moet kunnen hebben in een weloverwogen en serene dialoog over GGO's? Welke?
- Beschikt het publiek volgens u over relevante kennis die kan ingebracht worden in het debat? Welke? Is er bepaalde informatie, is er een bepaald type van argumenten, waarvan u verwacht dat burgers die beter kunnen inbrengen dan vertegenwoordigers van belangenorganisaties en experts.
- Ziet u een panel burgers in staat om een genuanceerd oordeel uit te spreken over verschillende toepassingen van GGO's in de landbouw en voeding? Moeten daar eerst bepaalde voorwaarden voor vervuld zijn? Waarom zijn genoemde voorwaarden belangrijk?

Publieke perceptie van uw organisatie

- Welke perceptie heeft het publiek van de organisatie/de groep waartoe u behoort? Heeft u daar zicht op? Hoe verklaart u die perceptie?

2. VERWACHTINGEN DIE LEVEN BIJ DE GEÏNTERVIEWDEN MET BETREKKING TOT EEN PUBLIEK DEBAT OVER GGO'S IN LANDBOUW EN VOEDING

U heeft al een lange ervaring met het maatschappelijk debat omtrent GGO's. Er is vastgesteld dat de deelnemers aan dat debat met nogal wat frustrerende ervaringen zijn blijven zitten: groeiende polarisering tussen standpunten, telkens opnieuw dezelfde discussies voeren en ter plaatse blijven trappelen, geen invloed op de besluitvorming, ...

In wat volgt willen we peilen naar de lessen die u daaruit trekt, hoe moet het anders aangepakt worden?

Waarover zal het debat gaan?

Waarover (welke thema's, toepassingen) moet het debat volgens u prioritair gaan? Waarom (omwille van trend? Omwille van geschiktheid voor thematisering door burgers?) Waarover moet het debat zeker niet gaan? Waarom niet?

• (Gezien uw ervaring met dit debat in het verleden, ziet u een verschuiving in vraagstelling, in thema's in het maatschappelijk debat (in eigen land, internationaal) omtrent GGO's?)

→ Mensen blijken een ruime afweging (ruimer dan wat betreft risico's voor mens en milieu) te maken als het gaat over GGO's: ze zijn bereid bepaalde onzekerheden te aanvaarden als daar bepaalde voordelen, voor henzelf en voor de maatschappij in haar geheel tegenover staan (cfr. Eurobarometer, focusgroeponderzoek).

Vindt u dat een dergelijke ruime afweging van voor- en nadelen van GGO's op een publiek forum (in een publiek debat) moet kunnen plaatsvinden. Waarom? Waarom niet?

→ Welke specifieke deskundigheden moeten volgens u in een publiek debat zeker ingebracht worden? Welke deskundigheid kan uzelf of uw organisatie aanleveren?

Beoogde doelstellingen:

- Wanneer is volgens u een publiek debat over GGO's geslaagd? Welke doelstellingen moet men bij zo'n debat naar voor schuiven? (Vraag naar soort resultaat – 1 standpunt, een veelheid aan argumenten -, naar aard van het proces, naar impact – op burgers, op beleid,)

Opstelling deelnemers in het publiek debat:

- Er is een groeiende polarisering tussen standpunten vastgesteld. Is dat voor jullie een probleem?
- Indien wel: waarom wel? Kan een maatschappelijk debat bijdragen aan een oplossing van dit probleem? Onder welke voorwaarden?
- Indien niet: waarom niet? Waarom wil je de polarisering in stand houden? Welke rol is er voor jullie weggelegd in een publiek debat?
- Gelet op de rol die uw organisatie/groep in het verleden heeft opgepakt in het maatschappelijk debat over GGO's, wat zou u in de toekomst mogelijk anders doen?

- Leken/individuele burgers hebben de gewoonte om ook gevoelsmatige argumenten in een debat over nieuwe technologie in te brengen. Hoe denk je daarmee om te gaan?

- Welke is uw bereidheid om rekening te houden met het resultaat van een publieke raadpleging?

BIJLAGE 2: RESPONDENTEN

Technologie-onderzoekers & -ontwikkelaars

René Custers
Regulatory Affairs Manager VIB
Rijvisschestraat 120, B-9052 Gent
Belgium
tel: +32 9 244 66 11 fax: +32 9 244 66 10
info@vib.be
<http://www.vib.be>

Dirk Carrez
Secretaris-generaal BelgoBiotech
Maria Louizasquare 49, B-1000 Brussel
tel. 02-238.97.88 fax 02-231.13.01
belgobiotech@fedichem.be
<http://www.belgobiotech.be>

Johan Cardoen
CropDesign
Technologiepark 3, 9052 Zwijnaarde
tel: +32.2 (0)9 241 50 80 fax: +32.2 (0)9 241 50 89
cropdesign@cropdesign.com
<http://www.cropdesign.com>

Marc De Loose

CLO – Departement Plantengenetica en –veredeling

Federaal Ministerie Middenstand en Landbouw

Caritasstraat 21, B-9090 Melle

Belgium

Tel: +32 9 272 29 00 Fax: +32 9 272 29 01

E-mail: dvp@clo.fgov.be

Godelieve Gheysen

RUG, Instituut voor Plantenbiotechnologie voor Ontwikkelingslanden (IPBO)

Coupure Links 653, 9000 Gent

tel: 09 264 59 68

e-mail : Godelieve.Gheysen@rug.ac.be

web : <http://www.ipbo.rug.ac.be>

Eric Tollens

KUL, Centrum voor landbouw- en milieueconomie

Willem De Croylaan 42, 3001 Heverlee

tel: +32 16 321614 fax: +32 16 321996

e-mail: eric.tollens@agr.kuleuven.ac.be

web: <http://www.agr.kuleuven.ac.be/aee/clo/clohomen.htm>

Bart Van Ransbeeck

IWT

Bischoffsheimlaan 25, B-1000 Brussel

Tel. 32-(0)2 209 09 00 Fax 32-(0)2 223 11 81

e-mail: ms@iwt.be

Web: [Http://www.iwt.be](http://www.iwt.be)

Technologie-regulatoren

Elisabeth Monard & Danielle Raspoet

Vlaamse Raad voor Wetenschapsbeleid (VRWB)

North Plaza B

Koning Albert II-laan 7, 4de verdieping, 1210 Brussel

tel.: +32-2-553 45 20 fax: +32-2-553 45 23

e-mail: vrwb@vlaanderen.be

elisabeth.monard@wim.vlaanderen.be

Pieter Gabriëls

Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap

Departement Economie, Werkgelegenheid, Binnenlandse aangelegenheden en Landbouw

Leuvensplein 4, 4e verdieping, 1000 BRUSSEL

Tel : 02-553 63 48 - Fax : 02-553 40 67

e-mail: pieter.gabriëls@ewbl.vlaanderen.be

Kabinet van Vlaams Minister Landbouw en Leefmilieu, mevr. Vera Dua

Alhambra-gebouw

Koning Albert II-laan 20, 7e verdieping, 1000 Brussel

tel: 02-553.27.81

e-mail: sofie.luyten@vlaanderen.be

Technologie-gebruikers

Luc Rogge

Directeur Colruyt

Edingensesteenweg 196, 1500 Halle

Tel: 02-360.10.40 Fax: 02-360.02.07

<http://www.colruyt.be>

Koen Dhoore

Vlaams Agrarisch Centrum

Ambachtsweg 20, 9820 Merelbeke

Tel:09/252.59.19 Fax:09/252.40.66

vac@vacvzw.be

<http://www.vacvzw.be>

Peter Van Bossuyt

Hoofdredacteur Boer & Tuinder

Belgische Boerenbond

Minderbroederstraat 8, 3000 Leuven

tel: 016-24 21 66 fax: 016-24 21 68

e-mail: peter_vanbossuyt@boerenbond.be

web: www.boerenbond.be

Luk Naets, Liesbeth Janssens

VELT

Uitbreidingstraat 392 C, B-2600 Berchem

tel (03)281 74 75 fax (03)281 74 76

E-mail : info@velt.be

<http://www.velt.be>

Louis De Bruyn

Wervel

Nonnenstraat 19, Mechelen

wervel@pi.be

<http://www.wervel.be>

Technologie-commentatoren

Esmeralda Borgo

BBL

Tweekerkenstraat 47, B-1000 Brussel

tel. 02/282.17.20 fax 02/230.53.89

hostmaster@bblv.be

<http://www.bondbeterleefmilieu.be>

Jean François Fauconnier

Greenpeace België

Haachtsesteenweg 159, 1030 Brussel

Tel. 02/274.02.00 Fax. 02/201.19.50

e-mail: info@be.greenpeace.org

<http://www.greenpeace.be/>

Dirk Draulans

Wetenschapsjournalist Knack

Raketstraat 50, 1130 Brussel

tel: 02/702.46.73

e-mail: ddraulans@knack.be

web: www.knack.be

DEEL 3: BESLUITVORMING

HET MAATSCHAPPELIJK DEBAT OVER
GGO'S IN VLAANDEREN:
VERWACHTINGEN VAN DE ACTOREN

INHOUDSTAFEL

1. VISIEVORMING

1.1. Internationaal niveau

Europese Commissie: White paper on Food Safety (12 januari 2000)

OESO: Genetically Modified Foods. Widening the Debate on Health and Safety. The OECD Edinburgh

Conference on the Scientific and Health Aspects of Genetically Modified Foods (28 februari-1 maart 2000).

The EU-US Biotechnology Consultative Forum: Final Report, (December 2000).

Mededeling van de Commissie: Naar een strategische visie op biowetenschappen en biotechnologie: consultatiedocument (september 2001)

1.2. België

Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling 2000 – 2004

1.3. Vlaanderen

Ontwerp Vlaams Milieubeleidsplan 2003 – 2007

Adviezen inzake GGO's van Vlaamse Adviesraden

2. ONDERZOEK EN ONTWIKKELING

2.1. België

De interministeriële Conferentie voor Wetenschapsbeleid (IMCWB)

De Commissies "Internationale Samenwerking" (CIS) en "Federale Samenwerking" (CFS)

De Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO)

Raadplegingen van het brede publiek door federale ministers

2.2. Vlaanderen

Vlaams Parlement

Vlaamse Raad voor Wetenschapsbeleid

3. REGULERING

3.1. Internationaal niveau

De Conventie van Aarhus

EU Directieven

3.2. België

De Aarhus Conventie

EU Directieven

Een Voorstel van Resolutie betreffende de verspreiding van genetisch gemodificeerde organismen van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers (16 mei 2002)

3.3. Vlaanderen

De Aarhus Conventie

EU Directieven

4. PUBLIEKSDEBATTEN

4.1. Denemarken

4.2. Groot-Brittannië

4.3. Frankrijk

4.4. Nederland

BESLUIT

1. VISIEVORMING

1.1. *Internationaal niveau*

We beperken ons in de behandeling van visievorming inzake GGO's in internationale documenten tot twee thema's die ons relevant lijken bij de voorbereiding van een maatschappelijk debat:

- Welke is de visie op een beoordelingskader voor toekomstige ontwikkelingen?
- Welke is de visie op participatie van belangengroepen en het brede publiek aan de besluitvorming over deze ontwikkelingen?

EUROPESE COMMISSIE: WHITE PAPER ON FOOD SAFETY (12 JANUARI 2000)

VISIE OP PARTICIPATIE:

In deze paper wordt een visie ontwikkeld op risico-communicatie over voedselveiligheid, die de leidraad moet vormen voor de Europese Voedselautoriteit om op deze manier met het publiek over GGO's te communiceren.

Basisprincipe: risicocommunicatie mag geen passieve overdracht van informatie zijn, maar moet interactief worden opgevat, wat een dialoog veronderstelt met alle stakeholders en het publiek.

Dit impliceert:

- Transparantie van elke stap in de besluitvorming;
- Consultatie van het publiek over alle aspecten van voedselveiligheid;
- De organisatie van publieke hoorzittingen tussen experts en het publiek;
- Het bevorderen van een trans-nationale dialoog tussen consumenten op Europees en wereldniveau;

VISIE OP EEN BEOORDELINGSKADER:

In de nota ligt het accent op een beoordeling van de voedselveiligheid op basis van risico-analyse. Maar er wordt gesteld dat het besluitvormingsproces in de EU over voedsel ook kan gebaseerd zijn op andere legitieme factoren die te maken hebben met: gezondheid van de consument, eerlijke handelspraktijken, milieu-overwegingen, dierenwelzijn, duurzame landbouw, de verwachting van consumenten wat betreft productkwaliteit, eerlijke informatie, gebruikte productiemethodes.

OESO: GENETICALLY MODIFIED FOODS. WIDENING THE DEBATE ON HEALTH AND SAFETY.

THE OECD EDINBURGH CONFERENCE ON THE SCIENTIFIC AND HEALTH ASPECTS OF GENETICALLY MODIFIED FOODS (28 FEBRUARI-1 MAART 2000).

Op deze conferentie waren 400 deelnemers, zowel voor- als tegenstanders van GGO's, behorend tot 25 landen, afkomstig van de wetenschap, het beleid, NGO's, de industrie.

VISIE OP PARTICIPATIE:

Er was op deze conferentie eensgezindheid over het feit dat het debat open, transparant en inclusief moet verlopen. De cirkel van het debat dient uitgebreid te worden naar ondermeer werknemers in laboratoria, bedrijven, boerderijen. Het brede publiek – consumenten en burgers – hebben niet alleen het recht te weten, maar zij hebben ook het recht hun visies te verwoorden en tot hun recht te laten komen in beleids- en beslissingsprocessen.

VISIE OP BEOORDELINGSKADER:

Op dit punt was er geen eensgezindheid bij de deelnemers. Sommige participanten vinden dat een inschatting van de gezondheidsaspecten van genetisch gemodificeerd voedsel niet te scheiden is van een inschatting van bredere aspecten zoals milieu, handel, socio-economische impacten, religieuze en ethische overwegingen. Anderen zijn voorstander van afzonderlijke en specifieke manieren om de verschillende potentiële impacten te evalueren.

Er was ook geen consensus over het beleidsniveau waarop over risico's en voordelen van genetisch gemodificeerd voedsel moet beslist worden. Sommigen zijn voorstander van een globaal beoordelingskader voor de ontwikkeling, de marketing en het gebruik van gentechnologie en de producten die erop gebaseerd zijn. Anderen hechten sterk aan de nationale soevereiniteit en het zelf kunnen beoordelen van risico's en voordelen.

THE EU-US BIOTECHNOLOGY CONSULTATIVE FORUM: FINAL REPORT, (DECEMBER 2000).

De oprichting van het Consultative Forum (EU/US Summit, 31 mei 2000) is een initiatief van Romano Prodi, Voorzitter Europese Commissie, en Bill Clinton, toenmalig president van de US. Het forum bestaat uit twintig experts die een consensus hebben bereikt over de kritische kwesties van het gebruik van biotechnologie in voedsel en landbouw.

VISIE OP PARTICIPATIE:

Elke regulering die te maken heeft met de toelating van producten van landbouw-biotechnologie, zal open, transparant en inclusief zijn.

De EU en de VS moeten een transatlantisch debat tussen stakeholders organiseren om de huidige bekommernissen met betrekking tot GGO's te onderzoeken. Participatie moet een brede basis hebben en beleidsmakers, milieugroepen, wetenschappers, consumenten, economen, ethici, juristen, boeren en andere vertegenwoordigers van de maatschappij omvatten.

VISIE OP EEN BEOORDELINGSKADER:

Beoordeling van GGO producten blijft vooral gebaseerd op overwegingen inzake veiligheid voor de menselijke gezondheid en het milieu. Er wordt enkel in eerder vage termen gestipuleerd dat ook de vraag in welke mate biotechnologie gelijkheid bevordert of verhindert, de wereld helpt of benadeelt, deel kan uitmaken van de besluitvorming.

MEDEDELING VAN DE COMMISSIE: NAAR EEN STRATEGISCHE VISIE OP BIOWETENSCHAPPEN EN BIOTECHNOLOGIE: CONSULTATIEDOCUMENT (SEPTEMBER 2001):

VISIE OP PARTICIPATIE:

Een goed geïnformeerd standpunt innemen en debatteren over biotechnologie en de ruimere implicaties ervan is van essentieel belang. Voor alle betrokkenen bestaat de uitdaging erin bij hun lopende activiteiten rekening te houden met de diverse meningen van het publiek. In het bijzonder de overheid heeft de plicht

overleg te plegen, de standpunten van de betrokkenen te horen en de eigen maatregelen toe te lichten.

VISIE OP EEN BEOORDELINGSKADER:

Een beginsel voor toekomstige regelgeving op Europees niveau is onder meer:

Beslissingen om GGO's, inclusief zaden en van GGO's afgeleide voedingsmiddelen en diervoeders toe te laten, moeten gebaseerd zijn op de resultaten van de risico-evaluatie. Net als bij alle maatregelen inzake risicomanagement kunnen andere legitieme factoren, zoals maatschappelijke, economische, traditionele, ethische en milieufactoren en de haalbaarheid van controles van belang zijn en bij het nemen van dergelijke beslissingen in aanmerking worden genomen.

1.2. België

FEDERAAL PLAN INZAKE DUURZAME ONTWIKKELING 2000 – 2004

VISIE OP EEN BEOORDELINGSKADER

In dit plan wordt het accent gelegd op de mogelijke negatieve impact van GGO's op biodiversiteit in relatie tot nieuwe overeenkomsten inzake octrooiering van biotechnologische uitvindingen (TRIPs-akkoorden).

Het wetenschappelijk onderzoek moet zich richten op de impact van GGO's op het milieu en op de landbouwpraktijken.

De evaluatie van GGO's zal niet beperkt blijven tot het advies van de referentielaboratoria maar zal een volledige analyse bevatten van de risico's (sociaal-economische analyse, ethische analyse, enzovoort).

VISIE OP PARTICIPATIE

Er zal een beleid worden gevoerd inzake informatie en bevordering van de etikettering van producten die GGO's bevatten. Er wordt niet gesproken over een dialoog met betrokkenen.

In meer algemene zin m.b.t. biodiversiteit wordt gesteld:

Maatregelen inzake sensibilisatie en informatie van de bevolking en van de grote maatschappelijke groepen, in de zin van Agenda 21, rond het belang van het behoud van de biodiversiteit, zullen worden versterkt.

1.3. Vlaanderen

ONTWERP VLAAMS MILIEUBELEIDSPLAN 2003 – 2007

In het Ontwerp Vlaams Milieubeleidsplan 2003 – 2007 wordt onder meer ook een langetermijnvisie op het milieubeleid in het ruimere kader van Duurzame Ontwikkeling geschetst. Eén van de hoofdstukken betreft nieuwe en toekomstige risico's waarmee nog grote onzekerheden gepaard gaan, zoals GGO's (naast kern-energie, niet-ioniserende straling bv. van GSM masten, een veelheid aan chemicaliën in het leefmilieu).

Die onzekerheden spelen op twee vlakken: wetenschappelijke onzekerheid en ethische en maatschappelijke onzekerheid (of het voorkomen van grote tegenstellingen binnen de bevolking wat betreft de politieke en ethische beoordeling van deze risico's).

Daarom moet in het beheer van dergelijke risico's het voorzorgsprincipe centraal staan. Daarnaast moet de aandacht uitgaan naar het onderzoek van risicopercepties, naar risicocommunicatie en naar een maatschappelijk debat over deze risicopercepties.

ADVIEZEN INZAKE GGO'S VAN VLAAMSE ADVIESRADEN

We hebben de thema's die in deze adviezen aan bod komen geordend volgens de invalshoeken:

1. Welke accenten wil men leggen in de begeleiding van toekomstige biotechnologische ontwikkelingen?
2. Welk belang hecht men aan een publiek debat over GGO's en wat verwacht men ervan?

MINA-RAAD (30 MAART 2000)

Biotechnologische ontwikkelingen

- Pleidooi voor een eenduidige risico-analyse binnen de EU
- Belang van consumentenvertrouwen (daarom: duidelijke etikettering, structurele overheidscontrole, traceerbaarheid)
- Gebiedsgericht beleid

- Product- en milieu aansprakelijkheid
- Fundamenteel belang van een maatschappelijk referentiekader (beoordeling van GGO-toepassingen niet alleen op basis van risico-analyse, maar ook op basis van andere maatschappelijke aspecten zoals gevolgen voor internationale handelsverhoudingen, gevolgen voor afhankelijkheid van de landbouwer, uitwijk-effect naar landen met minder strenge regelgeving, ...)
- Het is van maatschappelijk groot belang dat, naast het privé-onderzoek ook het onafhankelijke onderzoek aan onze universiteiten gestimuleerd wordt en de nodige middelen krijgt om een voldoende gewicht in de weegschaal te werpen. Dit is ook nodig om een evenwichtig gedocumenteerd TA-debat te kunnen voeren.

Publiek debat

- Zeer opportuun omdat men nu aan het begin staat van een opschaling van GGO-technieken
- Nodig om een maatschappelijk gedragen referentiekader te creëren ter beoordeling van maatschappelijke aspecten van GGO-toepassingen
- Inzet van diverse procedures ter ondersteuning en onderbouwing van het maatschappelijk debat

VLAAMSE GEZONDHEIDSRAAD (18 APRIL 2000)

Biotechnologische ontwikkelingen

- „ Het beleid en de technisch-wetenschappelijke dynamiek omtrent GGO's is zo goed als uitsluitend door commerciële argumenten gedreven; het maatschappelijk onderzoek wordt door de industriële GGO-lobby gecontroleerd
- „ Maatschappelijke wenselijkheid (gevaaren van monopolievorming, gevolgen voor dierenwelzijn, nieuwe vormen van afhankelijkheid van de derde wereld) moet een grotere prioriteit krijgen ten opzichte van technische haalbaarheid en economische gedrevenheid
- „ Behoeftte aan transparante en controleerbare informatie over doelstellingen en mogelijke gevolgen van het invoeren van GGO-toepassingen
- „ Overheidssteun aan onderzoek moet zodanig zijn dat dit onderzoek afgestemd wordt op maatschappelijke

waarden en het voorzichtigheidsbeginsel. Bovendien dienen openbare fondsen prioritair ingezet te worden om onderzoekslijnen die maatschappelijk wenselijk – en daarom niet onmiddellijk commercieel interessant – zijn, te ontwikkelen en te steunen. Dit type onderzoek dient onafhankelijk van de industriële GGO-lobby gedreven en beoordeeld te worden.

Publiek debat

- Een continu maatschappelijk debat m.b.t. maatschappelijke wenselijkheid van GGO-toepassingen is prioritair

VLAAMSE RAAD VOOR WETENSCHAPSBELEID (15 MAART 2000)

Biotechnologische ontwikkelingen

- Transparante, wetenschappelijk onderbouwde regelgeving nodig ter stimulering van gunstige ontwikkelingen en ter afremming van ongunstige ontwikkelingen
- Algemeen belang' dient in de gemaakte keuzes te primeren
- Bescherming van de keuzevrijheid van de consument
- Bezwaren tegen het patenteren van genen
- Bewaken van economische machtsverhoudingen
- Bewaken van de belangen van de ontwikkelingslanden
- Constante monitoring en evaluatie van GGO-toepassingen
- Afweging van pro's en contra's dient rekening te houden met de specifieke context van GGO-gewassen (familiale landbouw versus industriële landbouw, landbouw in het Noorden of in het Zuiden)
- Vrij en ongebonden onderzoek beschermen door een te verregaande octrooiëring te voorkomen

Publiek debat

- Publieksinformatie en –voorlichting als basis voor publiek debat
- Publiek debat nodig om wantrouwen van burgers omtrent veiligheid van GGO's te temperen
- Publiek debat mag niet alleen wetenschappelijk-technische aspecten behandelen, ook ethische, sociale en economische aspecten

SERV (17 APRIL 2000)

Biotechnologische ontwikkelingen

- Bescherming van de keuzevrijheid van consumenten en producenten
- Snelle en eenduidige regelgeving

Publiek debat

- Belangrijk omwille van maatschappelijke controverse
- Behoeft aan middelen en randvoorwaarden voor een continue dialoog tussen relevante maatschappelijke actoren

VLAAMSE LAND- EN TUINBOUWRAAD

Biotechnologische ontwikkelingen

- Belangrijk om internationale concurrentiepositie te handhaven
- Toetsing van GGO-toepassingen op veiligheid en op sociaal-economische duurzaamheid van land- en tuinbouw en van boeren en tuinders
- Opsplitsing en etikettering van commercialisatie-circuits van GGO- en niet-GGO-producten
- Sluitende wetgeving en controle
- Onafhankelijk Europees gezagsorgaan (stelt normen op, beoordeelt erkenningen, volgt eventuele problemen op, staat in voor controle) als basis voor vertrouwen van consument en producent
- Handhaven van biodiversiteit
- Vermijden van monopolievorming
- Vrij fundamenteel onderzoek; door de overheid gestuurd toegepast en marktgericht onderzoek; Dit laatste in de richting van duurzame oplossingen voor land- en tuinbouw en in het belang van de ontwikkelingslanden

Publiek debat

- Nood aan een constructieve dialoog tussen producenten, consumenten en alle andere betrokken partijen.

► besluitvorming

2. ONDERZOEK EN ONTWIKKELING

2.1. België

DE INTERMINISTERIËLE CONFERENTIE VOOR WETENSCHAPSBELEID (IMCWB)

De interministeriële Conferentie voor Wetenschapsbeleid (IMCWB), die is samengesteld uit de leden van de federale regering en de gemeenschaps- en gewestregeringen die bevoegd zijn voor het wetenschapsbeleid, is het overleginstrument tussen de federale overheid, de Gemeenschappen en de Gewesten. Het is de plaats waar de samenwerkingsakkoorden tot stand komen (met inbegrip van de internationale aangelegenheden) en waar diverse procedures tussen de verschillende overheden worden uitgewerkt om samen te werken en informatie uit te wisselen.

In het raam hiervan werden gedurende de laatste 5 jaren een aantal samenwerkingsakkoorden gesloten tussen de verschillende overheden die verantwoordelijk zijn voor het Wetenschapsbeleid.

SAMENWERKINGSAKKOORDEN DIE BETREKKING HEBBEN OP GGO'S:

- Het samenwerkingsakkoord van 24.10.97 betreffende het Plan voor wetenschappelijke ondersteuning van een beleid gericht op duurzame ontwikkeling, gesloten tussen de federale Staat en de Gewesten
- Het samenwerkingsakkoord van 25.07.97 tussen de federale Staat en de Gewesten betreffende de administratieve en wetenschappelijke coördinatie inzake bioveiligheid (staat nu opnieuw ter discussie) .
- Het samenwerkingsakkoord van 15.01.93 houdende oprichting van een Raadgevend Comité voor Bioethiek, gesloten tussen de federale Staat en de Gemeenschappen .
- Het samenwerkingsakkoord van 05.04.95 betreffende een internationaal milieubeleid, gesloten tussen de federale Staat en de Gewesten

DE COMMISSIES "INTERNATIONALE SAMENWERKING" (CIS) EN "FEDERALE SAMENWERKING" (CFS)

De CIS en de CFS zijn twee permanente commissies van de IMCWB. Beide commissies verzorgen op administratief vlak het overleg inzake de aangelegenheden die de Federale Overheid en de deelgebieden aangehen, respectievelijk op internationaal en Belgisch vlak. Ze zijn samengesteld uit hoge ambtenaren die de federale overheid, de Gemeenschappen en de Gewesten vertegenwoordigen.

De CIS is belast met de voorbereiding van het standpunt van de Belgische delegatie in de internationale bijeenkomsten, inzonderheid de programmacomités van het kaderprogramma van de EU. Een aparte overleggroep van de CIS legt zich toe op het onderzoek inzake biotechnologie, biogeneeskunde, landbouw.

DE FEDERALE RAAD VOOR DUURZAME ONTWIKKELING (FRDO)

De Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling heeft verschillende adviezen geformuleerd die betrekking hebben op het research en ontwikkelingsbeleid van de Belgische overheid inzake GGO's in landbouw en voeding. Deze adviezen komen tot stand in werkgroepen die samengesteld zijn uit vertegenwoordigers van betrokken stakeholders. Soms zijn deze adviezen ook gebaseerd op een ruimere consultatie van betrokkenen en experts in een workshop.

In chronologische volgorde:

'Advies over de invloed van het klonen van planten en dieren op biodiversiteit en duurzame ontwikkeling', 26 maart 1998:

Beleidsaanbevelingen:

- In het onderzoek inzake klonen en genetische modificatie het voorzichtigheidsprincipe hanteren;
- Voldoende investeren in risk assessment onderzoek;
- Prioriteit geven aan onderzoek dat belangrijk is vanuit ecologisch en sociaal standpunt;
- Investeren in technology assessment;

- Sociale correcties op eigendomsrechten op biotechnologische uitvindingen ten voordele van ontwikkelingslanden;
- Vrije toegang verzekeren tot onderzoek met publieksgelden;
- Overdracht van biotechnologische toepassingen naar ontwikkelingslanden;
- Maatschappelijke dialoog over dit onderzoek bevorderen;
- Wetenschappers aanzetten tot grotere openheid over en maatschappelijke inbedding van hun onderzoek.

'Advies over TRIPS (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights) en biodiversiteit' (6 februari 2001):

Dit advies handelt over de gevolgen van het patenteren van plantvariëteiten op de biologische diversiteit, de situatie in ontwikkelingslanden en de volksgezondheid.

'Advies over de omzetting van de EU-biotechnologierichtlijn in Belgisch recht' (6 februari 2001):

Dit advies handelt over de octrooieerbaarheid van biologisch materiaal en het verlenen van octrooien op genen.

'Advies over het internationaal landbouwonderzoek op het gebied van genetisch gewijzigde organismen in het kader van een beleid inzake ontwikkelingssamenwerking' (25 oktober 2001):

Hoofdboodschap van dit advies is dat ontwikkelingssamenwerking landbouwonderzoek moet ondersteunen dat uitgaat van de noden van het Zuiden. Voor biotechnologisch onderzoek mag maar worden gekozen, indien het de beste combinatie biedt van de factoren duurzaamheid, risicograad en autonomie van de boeren en indien het alternatieven niet uitsluit.

RAADPLEGINGEN VAN HET BREDE PUBLIEK DOOR FEDERALE MINISTERS

Op twee momenten hebben federale ministers een bredere raadpleging georganiseerd over het onderzoeksbeleid (in ruime zin) inzake GGO's:

- Het Forum 'Biotechnologie, landbouw en maatschappij', op initiatief van de Ministers Colla (Volksgezondheid) en Pinxten (Landbouw).
- Raadpleging via het Internet en Forum over de rechtsbescherming van biotechnologische uitvindingen, op initiatief van minister Picqué, Economie en Wetenschappelijk Onderzoek.

2.2. Vlaanderen

VLAAMS PARLEMENT

De besluitvorming m.b.t. het Vlaams Wetenschaps- en Technologiebeleid, en meer bepaald het onderzoeksbeleid inzake biotechnologie, wordt vooral in het Vlaams Parlement ter discussie gesteld.

In de voorbije 5 jaar vonden discussies, vragen, interpellaties plaats over volgende thema's:

- De beleidsprioriteiten in de opeenvolgende Beleidsbrieven Wetenschaps- en Technologisch Innovatiebeleid.
- De opdrachten, rol, werking, activiteiten van het Vlaams Instituut voor Biotechnologie.
- De beveiliging van het biotechnologisch onderzoek in laboratoria;
- Vlaamse steun aan technologie voor genetische manipulatie (bijdrage van GIMV aan de firma Farming);
- De aandacht van VLAM voor GGO's in promotiecampagnes en kwaliteitslabels.
- Het Europese Onderzoeksbeleid;
- De nieuwe Europese patentrichtlijn inzake biotechnologische innovaties;
- Steun voor onderzoek naar het klonen van dieren en mensen en de informatie naar de bevolking toe inzake het biotechnologisch onderzoek;
- Oprichting viWTA

VLAAMSE RAAD VOOR WETENSCHAPSBELEID

Te vermelden valt verder een commentaar van de Vlaamse Raad voor Wetenschapsbeleid (Commentaar 6: Wetenschappelijk onderzoek: maatschappelijke dialoog, onafhankelijkheid en vorming; 14 juni 2001). In dit commentaar waarschuwt de VRWB voor een te utilitair en homogeniserend perspectief op wetenschappelijk onderzoek. Zij pleit verder voor een werkelijke dialoog tussen samenleving en wetenschap. Voorwaarde daarvoor is correcte wetenschappelijke informatieverstrekking. Deze mag zich niet beperken tot wetenschappelijk-technische aspecten, maar moet een debat voeden rond ethische, sociale en economische gevolgen van nieuwe technologieën. Zij signaleert dat de illusie van onfeilbaarheid van de wetenschap een groot probleem vormt en meldt dat de wisselwerking tussen exacte en humane disciplines onder druk staat. De VRWB roept de overheid op om de randvoorwaarden – financiële middelen, toezicht op octrooiregulering - veilig te stellen voor onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek. Wat de valorisatie van wetenschappelijk onderzoek betreft, wijst de VRWB er op dat deze niet eenzijdig economisch financieel moet geïnterpreteerd worden. Ook sociale toepassingen zijn een vorm van valorisatie. De Raad pleit er tenslotte voor dat er transparantie bestaat omtrent de 'conflicts of commitment' van wetenschappelijk onderzoekers. In de adviezen en commentaren van de VRWB zijn verder geen concrete voorstellen omtrent de richting van het biotechnologisch wetenschappelijk onderzoek terug te vinden.

3. REGULERING

3.1. Internationaal niveau

DE CONVENTIE VAN AARHUS

België, evenals 34 andere Europese landen en de Europese Unie zelf, ondertekenden op 25 juni 1998 de Conventie van Aarhus, die van kracht werd op 30 oktober 2001. Deze conventie is gebaseerd op drie pijlers:

1. het recht van het publiek op toegang tot milieugebonden informatie,
2. deelname van de bevolking aan het besluitvormingsproces, met name voor de projecten, plannen, programma's, beleidsvoering met betrekking tot het leefmilieu,
3. het recht van de bevolking om aanspraak te maken op juridische procedures inzake bovenstaande materie.

De Europese Commissie is momenteel volop in discussie met NGO's over de vraag of de Aarhus Conventie ook van toepassing is op de problematiek van GGO's. Die discussie grijpt plaats in de 'Werkgroep GGO's en de Aarhus Conventie', van de Economic Commission for Europe.

Momenteel sluit artikel 6.11 van de Conventie dat handelt over publieksparticipatie, GGO-activiteiten expliciet uit van de voorschriften inzake participatie en schuift het probleem door naar nationale wetgeving. In de hoger genoemde werkgroep worden nu ontwerprichtlijnen voor informatie en participatie inzake GGO's opgesteld die gebaseerd zijn op de principes van de Aarhus Conventie.

Voor wat betreft 'participatie' gaat het hier ondermeer om volgende principes:

- Voldoende tijd voorzien zodat het publiek zich goed kan voorbereiden op een effectieve participatie in de besluitvorming over GGO's;
- Participatieprocedures moeten voorzien in een vroege participatie, wanneer alle opties nog open zijn en publieke participatie effectief kan zijn;
- Potentiële indieners van een dossier moeten aangemoedigd worden om het relevante publiek te identificeren, om aan dat publiek informatie te verschaffen en om ermee te discussiëren, nog vooraleer ze een aanvraag tot toepassing indienen;

- Participatieprocedures moeten het publiek toestaan, schriftelijk, via een hoorzitting of een bevraging, alle informatie, commentaar en analyses in te dienen die het relevant acht;
- Publieke autoriteiten moeten verzekeren dat er in de besluitvorming rekening zal gehouden worden met het resultaat van de publieksparticipatie;
- De autoriteiten lichten hun beslissing toe, met een verantwoording in welke zin er rekening is gehouden met het resultaat van de participatie;
- Publieke autoriteiten zullen nieuwe manieren overwegen om het publiek bij beslissingen over activiteiten met GGO's te betrekken, zoals consensusconferenties, ronde tafels, stakeholderdialogen, burgerjury's en dergelijke.

EU DIRECTIEVEN

Ingeperkt gebruik van GGO's in laboratoria of productie-eenheden (90/219/EEG, gewijzigd door 98/81/EG):

De meeste dossiers hebben te maken met R&D in de medische sfeer, en zijn dus niet zozeer van toepassing in een discussie over landbouw en voeding.

Vrijzetting van GGO's voor experimentele doeleinden of veldproeven (Deel B van de richtlijn) en voor commerciële doeleinden (Deel C van de richtlijn):

De nieuwe richtlijn 2001/18/EG, van 12 maart 2001 vervangt de richtlijn 90/220/EEG van 23 april 1990. De nieuwe richtlijn moet omgezet zijn in nationale wetgeving tegen 17 oktober 2002.

Belangrijke wijzigingen in de nieuwe richtlijn hebben te maken met:

- De risico-analyse heeft zowel betrekking op directe als indirecte en op onmiddellijke en vertraagde effecten van vrijzetting en commercialisering van GGO's;
- Belang van traceerbaarheid en correcte etikettering;
- Verplichte monitoring na het in de handel brengen van GGO's en toelatingen voor een beperkte termijn;

- Belang van publieksinformatie en consultatie;

De oude richtlijn (90/220/EEG) voorziet in de toegang tot informatie voor het publiek (art.19). Deze richtlijn laat de nationale competente autoriteiten vrij om al dan niet het publiek of bepaalde groepen te consulteren.

In de nieuwe richtlijn (2001/18/EG) worden zowel informatie als participatie van het publiek bij veldproeven en het op de markt brengen van GGO's, opgelegd:

VRIJZETTING VAN GGO'S VOOR EXPERIMENTELE DOELEINDEN (VELDPROEVEN) (DEEL B):

Art.9: 'Consultatie en informatie van het publiek'

- De lidstaten moeten het publiek en relevante groepen consulteren over de voorgenomen veldproeven. Ze zullen hiertoe zelf een procedure uitwerken en een redelijke timing voorstellen, zodat het publiek de tijd heeft om zijn opinie te geven.
- De lidstaten zullen het publiek informeren over alle voorgenomen veldproeven op hun grondgebied.
- De Commissie stelt het publiek de informatie ter beschikking, die hieromtrent tussen de lidstaten wordt uitgewisseld.

Art.8: 'nieuwe informatie tijdens het onderzoek van het dossier of na toestemming'

- Als er nieuwe informatie (tijdens het onderzoek van het dossier, na het geven van de toestemming) vrijkomt die gevolgen kan hebben voor risico's voor gezondheid en milieu, dan zullen de verantwoordelijke overheden die informatie evalueren en beschikbaar stellen aan het publiek.
- Wijzigingen aan de voorwaarden voor de veldproef of het stopzetten van deze proef worden aan het publiek bekend gemaakt.

Art.16: 'criteria en informatie voor specifieke GGO's'

- Voor specifieke types van GGO's en producten kan een nationale competente overheid of de Commissie op eigen initiatief een voorstel uitwerken inzake beoordelingscriteria en informatie die vereist zijn. Deze criteria en informatievereisten moeten een hoog niveau van veiligheid voor de gezondheid en het milieu verzekeren.
- Het publiek krijgt 60 dagen de tijd om op dit voorstel commentaar bij de Commissie in te dienen.

Art. 24: 'informatie aan het publiek'

- Na ontvangst van een dossier bij aanvraag van een vergunning, zal de Commissie een samenvatting van het dossier beschikbaar stellen aan het publiek.
- De competente overheid in de lidstaat waar het dossier is ingediend, maakt een assessment-rapport op waarin gesteld wordt of de GGO's op de markt gebracht kunnen worden en onder welke voorwaarden. Ook dit assessment-rapport en de opinies van de wetenschappelijke comités stelt de Commissie ter beschikking van het publiek.
- Het publiek kan hierop binnen de 30 dagen commentaar leveren aan de Commissie, die deze commentaar overmaakt aan de competente autoriteiten.

ALGEMENE PROVISIES (DEEL D):

Art. 25: In geen geval mag volgende informatie vertrouwelijk blijven:

- Beschrijving van het GGO, naam en adres van de aanvrager, doel van de vrijzetting, locatie van de vrijzetting, beoogde nut;
- Methoden en plannen van monitoring en accidentenbeheer;
- Milieurisico-assessment;

Art.29: Consultatie van ethische commissies:

- De Europese Commissie kan op eigen initiatief, op initiatief van het Europees Parlement of de Raad, en op vraag van een Lidstaat, advies inwinnen bij een ethische commissie.
- Toelatingen inzake vrijzetting zijn gebaseerd op een wetenschappelijke risico-inschatting, maar de Lidstaten kunnen ook ethische overwegingen in rekening brengen bij de beoordeling van veldproeven en markttoepassingen. Ze kunnen daarvoor advies inwinnen bij eigen ethische commissies.
- Het inwinnen van een dergelijk advies gebeurt volgens regels van openheid, transparantie en publieke toegang. Het resultaat van het advies wordt aan het publiek meegedeeld.

Art. 31: uitwisseling van informatie:

- Lidstaten zullen publieke registers aanleggen waarin de locaties van veldproeven en van teeltgebieden met GGO's voor commerciële doeleinden worden opgenomen;

Voorstel van de Commissie voor regeling van een toestemmingsprocedure voor genetisch gemodificeerde voedingsmiddelen en diervoeders via de Europese Voedselautoriteit (8.11.2000):

Er wordt voor de hele Gemeenschap één enkele toestemmingsprocedure voor genetisch gemodificeerde voedingsmiddelen en diervoeders ingevoerd.

Bedrijven die een dergelijk product op de markt willen brengen dienen een aanvraag in bij de Europese Voedselautoriteit, met de nodige wetenschappelijke data om de veiligheid ervan te bewijzen en met een detectie methode die de autoriteiten kan helpen bij hun controles.

Beslissing of het product wordt toegelaten vindt plaats op Europees niveau, op basis van een wetenschappelijk advies van de Europese Voedselautoriteit. De toestemming wordt verleend voor 10 jaar. Er kunnen aan de producent monitoring-vereisten worden opgelegd.

Er wordt een Register aangelegd dat de informatie bevat over alle producten die worden toegelaten.

De transparantie van het beslissingsproces en de betrokkenheid van het publiek wordt op volgende manier gegarandeerd:

- Een samenvatting van de aanvraag tot goedkeuring door een bedrijf en het advies van de Europese Voedselautoriteit is beschikbaar voor het publiek.
- Het publiek kan commentaar geven aan de Commissie vooraleer de finale beslissing over de toelating op de markt van het genetisch gemodificeerde voedselproduct wordt genomen.
- Het Register met informatie over de producten is beschikbaar voor het publiek.
- Het management van de Europese Voedselautoriteit kan beslissen om bepaalde vergaderingen publiek te organiseren en kan vertegenwoordigers van consumentenorganisaties en andere belanghebbende partij en de toelating geven om als observator aanwezig te zijn bij sommige activiteiten.

Principes inzake communicatie van de Autoriteit:

- De autoriteit kan op eigen initiatief communiceren over de thema's die tot haar bevoegdheid behoren;
- De Autoriteit zal betrouwbare, objectieve en toegankelijke informatie verschaffen aan belanghebbende partijen, over de resultaten van haar werk. Ze zal ook informatie verspreiden ten behoeve van het brede publiek.
- De Autoriteit en de Commissie zullen informatie uitwisselen over de wijze waarop risico communicatie kan opgezet worden;
- De Autoriteit zal samenwerking organiseren met de Lidstaten en belanghebbende partijen wat betreft publieksinformatie campagnes.

Voorstel van de Commissie voor regeling van de traceerbaarheid en etikettering van genetisch gemodificeerde voedsel voor mens en dier:

Deze regeling wil de consument vrijheid van keuze garanderen.

Het principe van de regeling is dat traceerbaarheid en etikettering van genetisch gemodificeerd voedsel gegarandeerd moeten zijn, onafhankelijk van het feit of er DNA of proteïne van GGO's aanwezig is in het finale product.

Op 3 juli 2002 is in het Europees Parlement over dit voorstel in positieve zin gestemd.

3.2. België

DE AARHUS CONVENTIE

België bereidt momenteel de ratificatie van deze conventie voor (= een wettelijke verbintenis sluiten om de bepalingen van het verdrag na te leven). Het parlement moet de ratificatie goedkeuren.

EU DIRECTIEVEN

VRIJZETTING VAN GGO'S VOOR EXPERIMENTELE DOELEINDEN OF VELDPROEVEN (DEEL B VAN DE RICHTLIJN) EN VOOR COMMERCIËLE DOELEINDEN (DEEL C VAN DE RICHTLIJN): _____

De Federale Staat, in samenspraak met de Gewesten, beheert de toelating voor introductie van GGO's in het leefmilieu voor onderzoeks- en ontwikkelingsdoeleinden of veldproeven (Deel B van de richtlijn).

De toelating van marktintroductie van GGO's en van voedingsmiddelen op basis van GGO's wordt uitsluitend beheerd door de Federale Staat (Deel C).

Een Samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat en de Gewesten regelt de administratieve en wetenschappelijke coördinatie inzake bioveiligheid (wet van 3 maart 1998). Het Samenwerkingsakkoord voorziet in de inrichting van een gemeenschappelijk wetenschappelijk evaluatiesysteem voor bioveiligheid, bestaande uit de Adviesraad Bioveiligheid en de Dienst Bioveiligheid en Biotechnologie. Vertegenwoordigers van iedere gewestelijke regering (minister-president en leefmilieu) en vertegenwoordigers van de federale ministers Landbouw, Volksgezondheid, Wetenschapsbeleid en Tewerkstelling zetelen in de Raad.

HET KONINKLIJK BESLUIT (18 DECEMBER 1998) DAT DE 'OUDE' EUROPESE RICHTLIJN (90/220)

IMPLEMENTEERT:

De Europese Richtlijn 90/220 is geïmplementeerd in de nationale wetgeving door een Koninklijk Besluit (18 december 1998). Hierin staan **wel voorschriften voor publieksinformatie, niet voor publieksparticipatie:**

Art.8§1 (veldproeven) en art.16§1 (op markt brengen van GGO's) stellen dat elk dossier met aanvraag tot vergunning van een veldproef of marktverspreiding, een voorstel moet bevatten van informatie aan het publiek met betrekking tot:

- Beschrijving van GGO, naam en adres van aanvrager, locatie, doel;
- Methoden en plannen inzake monitoring en beheer van accidenten;
- Evaluatie van te voorziene effecten voor de menselijke gezondheid en het milieu;

Het KB bevat geen informatie over de aard van de informatie die in zo'n publieksdossier moet staan.

Daartoe heeft de Bioveiligheidsraad een werkgroep 'Publieksinformatie' opgericht die de opdracht heeft om concrete richtlijnen uit te werken over hoe dit publiek dossier dient opgesteld te worden, althans daar waar het veldproeven betreft (later uit te breiden naar dossiers met commerciële doeleinden).

Dit publieksdossier wordt gepubliceerd op de website van de Bioveiligheidsraad, naast het advies van de Raad, de autorisatie van de competente minister, en de protocols voor het telen van het GGO gewas.

In het KB zijn er geen voorzieningen voor publieksparticipatie in besluitvorming gestipuleerd. Wanneer de competente autoriteiten de beslissing hebben genomen, wordt het publiek hierover geïnformeerd via de website.

DE NIEUWE EUROPESE RICHTLIJN 2001/18 ZAL OMGEZET WORDEN IN NATIONALE WETGEVING
VAN KONINKLIJK BESLUIT.

Hiertoe moet ook de samenwerkingsovereenkomst tussen de Federale Staat en de gewesten herzien worden. De discussie is hierover nog gaande (zou rond moeten zijn tegen 17 oktober 2002).

In dit nieuwe KB zullen, analoog met de richtlijn 2001/18/EG, ook wettelijke voorzieningen voor publieksparticipatie worden uitgewerkt:

- De belangrijkste verandering zal zijn dat publieke informatie- en participatieprocedures het onderzoek van de aanvraag zullen voorafgaan.
- De gemeenten waar veldproeven plaatsvinden of gewassen geteeld worden zullen een sleutelrol spelen in de interactie met het publiek.
- Mettertijd zal de werkgroep 'Publieksinformatie' van de Bioveiligheidsraad ook adviseren omtrent concrete procedures inzake participatie.

Verder zal dit KB ook stipuleren dat sociaal-economische impacten en overwegingen van duurzaamheid en ethiek in de besluitvorming moeten worden opgenomen. Voor de evaluatie van deze aspecten wordt daartoe in de Bioveiligheidsraad een nieuw wetenschappelijk comité 'Duurzame Ontwikkeling' opgericht. Men denkt aan een samenstelling van experts uit academische middens en betrokken belangengroepen.

Een Voorstel van Resolutie betreffende de verspreiding van genetisch gemodificeerde organismen van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers (16 mei 2002):

Dit Voorstel van Resolutie suggereert een aantal bekommernissen waarmee moet rekening gehouden worden in het nieuwe KB en in de herziene samenwerkingsovereenkomst en baseert zich daarbij op :

- een hoorzitting in de Kamer op 6 november 2001;
- een open maatschappelijk debat in een comité van wijzen op 4 en 5 februari 2002 ingericht door de

ministers van Landbouw, Wetenschappelijk Onderzoek en Volksgezondheid en consumentenbescherming;

- een reeks hoorzittingen in het Vlaams Parlement in het voorjaar van 2001 over de effecten van milieuvuiling voor de gezondheid, waarbij ook aandacht is besteed aan de risico's veroorzaakt door verspreiding van GGO's;
- de rondvraag door het Vlaams Parlement rond de problematiek van GGO's bij diverse adviesraden, in de loop van 2000;
- gedachtewisseling in de Commissie Economie van het Vlaams Parlement over de werking van het VIB (3 april 2001).

De Kamer stelt vast dat er:

- maatschappelijk verre van eensgezindheid bestaat over de wenselijkheid van GGO's,
- veel vragen rijzen bij de noodzaak van GGO's in teelten en voedingsproducten,
- dringend nood is aan een gestructureerd maatschappelijk debat naar wenselijkheid van veldproeven en aan een kader waarin dit moet gebeuren,
- een kloof is met het publiek en lokale besturen door een gebrek aan openheid en communicatie;

De Kamer vraagt de Federale Regering daarom:

- een ruim maatschappelijk debat met alle voor- en tegenstanders te organiseren;
- het advies te vragen van de FRDO en de Hoge Gezondheidsraad inzake de ontwikkeling van biotechnologie;
- in afwachting strikte voorwaarden te hanteren bij het toelatingsbeleid inzake veldproeven en GGO-teelten.

Het gaat dan om voorwaarden zoals:

- toelatingsprocedures openbaar maken, zodat gemeentebesturen en omwonenden betrokken worden bij het toelatingsbeleid en actief communiceren rond een voorwaardenbeleid;
- de gemeentebesturen formeel advies vragen en op dit advies gemotiveerd antwoorden;
- transparantie van de besluitvorming in de Bioveiligheidsraad garanderen;

- bij besluitvorming over GGO's ook argumenten van sociale, ecologische en ethische aard in overweging nemen;
- bij deze besluitvorming ook experts aangewezen door NGO's betrekken;
- enkel veldproeven toelaten die kaderen in onderzoek dat een duidelijke maatschappelijke meerwaarde oplevert;
- vanuit een voorzorgsprincipe gebiedsgerichte voorwaarden opleggen aan veldproeven;
- regels vastleggen voor aansprakelijkheid en verplicht verzekeringsstelsel;
- expertise opbouwen inzake controle op proeven en teelten;
- strikt toezien op etiketteringsplicht en traceerbaarheid;

3.3. Vlaanderen

DE AARHUS CONVENTIE

Op het niveau van het Vlaams gewest is een werkgroep opgericht en een studie uitgeschreven om de implementatie van het aspect 'participatie' uit de de Aarhus Conventie op Vlaams niveau te onderzoeken. Er wordt nagegaan in welke wetgeving 'participatie' reeds voorkomt en of het nodig is een decreet over 'participatie' op te stellen.

EU DIRECTIEVEN

INGEPERKT GEBRUIK VAN GGO'S IN LABORATORIA OF PRODUCTIE-EENHEDEN (90/219/EEG, _____
GEWIJZIGD DOOR 98/81/EG): _____

De gewesten hebben de betreffende richtlijn (90/219/EEG, gewijzigd door 98/81/EG) geïmplementeerd. In Vlaanderen regelt VLAREM de omzetting en is het ingeperkt gebruik gekoppeld aan de aanvraag van een

milieuvergunning van het hoogste niveau (klasse 1). Dit impliceert informatie aan het publiek via de procedure van openbaar onderzoek.

Wetenschappelijk advies door de Dienst Bioveiligheid en Biotechnologie en zo nodig door de Bioveiligheidsraad aan de afdeling Milieuvergunningen van AMINAL.

VRIJZETTING VAN GGO'S VOOR EXPERIMENTELE DOELEINDEN OF VELDPROEVEN

(DEEL B VAN DE RICHTLIJN) EN VOOR COMMERCIËLE DOELEINDEN (DEEL C VAN DE RICHTLIJN):

In het huidige samenwerkingsakkoord beheren de Gewesten in samenspraak met de Federale Regering de toelating voor introductie van GGO's in het leefmilieu voor onderzoeks- en ontwikkelingsdoeleinden (veldproeven) (Deel B van de richtlijn).

Commerciële toepassingen (Deel C) zijn een aangelegenheid van de Federale Regering.

Het nieuwe samenwerkingsakkoord en het nieuwe KB die nu ter discussie staan, zullen deze bevoegdheden waarschijnlijk herschikken, vermits landbouw nu gewestelijke materie is geworden. Nochtans blijven productbeleid, voedselveiligheid en dierenwelzijn federale bevoegdheden.

4. PUBLIEKSDEBATTEN

Hierna volgt een overzicht van debatten gevoerd in andere Europese landen op het terrein van GGO's en landbouw en voeding. In dit overzicht zijn de organisator van het debat, het hoofdthema, een aantal centrale vragen en de belangrijkste resultaten opgenomen. Welke impact deze debatten gehad hebben op het beleid, valt in het kader van dit onderzoeksproject niet te beoordelen. Daartoe is afzonderlijk en diepgaander onderzoek vereist.

4.1. Denemarken

CONSENSUSCONFERENTIE, 12 – 15 MAART 1999

→ Organisator: Danish Board of Technology

→ Vragen:

- In welke mate kan de productie van GGO-voedingsgewassen de natuurlijke cyclus beïnvloeden?
- Welke milieugevolgen brengen ontwikkeling en productie van GGO-voedingsgewassen met zich mee?
- Hoe beïnvloedt de consumptie van GGO-voeding het menselijk organisme?
- Hoe kan een monopolistische markt voor GGO-voeding en voor het gebruik van gentechnologie voorkomen worden?
- Hoe verzekeren wij onafhankelijke en competente toelatings- en controleprocedures voor GGO-voeding?
- Hoe verzekeren wij voldoende algemene informatie voor de consumenten?
- Wat dient in Deense en Europese wetgeving te staan over verantwoordelijkheid, controle, inbreuken, sancties, aansprakelijkheid voor schade?
- Wat winnen consumenten bij GGO-voeding?
- Welke waarden en ethische overwegingen dienen de basis te vormen voor onderzoek, ontwikkeling en productie van GGO-voedsel?
- Hoe kunnen ethische overwegingen deel uitmaken van toelatings- en controleprocedures van genetische modificatie van dieren, planten en micro-organismen voor voeding?

→ Resultaten:

- Regels voor risico-evaluatie en controle van tests en productie van GGO's
- Vrees voor monopolisering van de markt voor GGO's
- Vrije toegang voor ontwikkelingslanden tot patenten op gentechnologie
- Verhogen van publieke fondsen voor onderzoek zodat de competentie in de openbare sector op gelijk niveau staat met competentie in de privé-sector
- Gegarandeerde keuze voor consumenten tussen GGO- en GGO-vrije voeding.
- Aansprakelijkheid voor gezondheids- en milieueffecten ligt bij bedrijven
- Voordelen zijn nu nog beperkt, maar kunnen in de toekomst groter worden
- Biodiversiteit van planten en dieren en bescherming van natuurlijke eco-systemen dienen gewaarborgd
- Ethische evaluatie van het toelatingsproces
- Ethische aspecten gelijkwaardig aan technische aspecten bij de beoordeling van testen, productie en verhandeling van GGO-voeding

→ Impact op het beleid: geen informatie

4.2. Groot-Brittannië

PUBLIEK DEBAT, GEPLAND HERFST 2002- HERFST/WINTER 2003

→ Organisator: op vraag van de regering geeft AEBC (Agriculture and Environment Biotechnology Commission) advies over de organisatie van het debat

→ Hoofdthema: voorwaarden voor commercialisering van GMO-gewassen in Groot-Brittannië

→ Impact op het beleid: De overheid wil zich in haar beslissing om GMO-gewassen te commercialiseren zo veel als binnen het Europees wettelijk kader mogelijk is, laten inspireren door de publieke opinie.

4.3. Frankrijk

BURGERCONFERENTIE, 21-22 JUNI 1998

- Organisator: Office Parlementaire d'Evaluation des Choix Scientifiques et Technologiques (op initiatief van Eerste Minister Lionel Jospin)

- Hoofdthema: Genetische modificatie in landbouw en voeding

- Thema's:
 - Gezondheid: Welke zijn de gevolgen van de consumptie van GM-producten op de menselijke gezondheid?
 - Economie: Gegeven de economische aspecten inherent aan informatie over kwaliteit, welk type informatie kunnen consumenten verwachten over GM-producten (labelling, traceerbaarheid?)
 - Milieu: Hoe kunnen wij onszelf verdedigen tegen risico's van ongecontroleerde proliferatie van de kenmerken van GM-producten in het milieu?
 - Juridische aspecten: Hoe zullen wetgevers de hypothetische schadelijke effecten van GM-producten op middellange en lange termijn voorkomen?
 - Politieke aspecten: Gegeven de complexiteit van de betrokken belangen, hoe zal de onvermijdelijke machtsstrijd tussen diverse economische en politieke actoren beslecht worden?

- Impact op het beleid: de voorzitter van het debat heeft het rapport, waarin de politiek relevante informatie en de lijst van aanbevelingen verzameld zijn, overgemaakt aan het parlement. Geen verder informatie over de impact van dit rapport op Franse wetgeving.

PUBLIEK DEBAT, 4-5 FEBRUARI 2002

→ Organisator: een comité samengesteld uit de voorzitters van 'Conseil national de l'alimentation', 'Office parlementaire de l'évaluation des choix technologiques et scientifiques', 'Comité consultatif national d'éthique', 'Commission française du développement durable'

→ Hoofdthema: Genetisch gemodificeerde planten en veldproeven

→ Vragen:

- Wat zijn de voordelen voor de maatschappij op nationaal en internationaal vlak van GGO-onderzoek? Omwille van welke redenen voert men veldproeven uit?
- Hoe de mogelijke voor- en nadelen van GMP's beoordelen, zowel op het sociale, economische, culturele vlak als op gezondheids- en milieu-vlak? Welke consequenties dienen wij eraan te verbinden voor overheidsbeslissingen?
- Hoe de burgerparticipatie en informatie aan het publiek verbeteren en beter rekening houden met de verwachtingen van burgers?

→ Resultaten:

- Behoefte aan een echte burger conferentie eind 2002
- Noodzaak om rekening te houden met publieke risicopercepties
- Nood aan een parlementair debat dat resulteert in een beoordelingskader voor GGO-toepassingen
- Besef dat het debat eigenlijk te laat komt; eigenlijk dienen fundamentele beslissingen genomen te worden na grondige informatieverlening aan en consultatie van burgers
- Duidelijke verwachtingen van het publiek dat de resultaten van publieke debatten terug te vinden zijn in beleidsbeslissingen
- Een aantal beslissingen zijn door en door politiek en niet te reduceren tot wetenschap
- Het functioneren van wetenschappelijke comités kan beter
- Mogelijkheden van experimenten in afgesloten ruimtes dienen beter uitgeput te worden voor men de

overstap maakt naar veldproeven.

- Contaminatie tussen GGP's en conventionele gewassen dient beter beheerst te worden
- Er dient een wettelijk kader voor verzekering tegen risico's van GGO-gewassen gecreëerd te worden
- Veldproeven dienen zowel door een ethische als door een socio-economische commissie beoordeeld te worden

4.4. Nederland

PUBLIEK DEBAT, 14-16 MEI 1993

→ Organisator: Stichting voor Publieksvoorlichting over Wetenschap en Techniek (PWT) en Nederlandse Organisatie voor Technologisch Aspectenonderzoek (NOTA)

→ Hoofdthema: 'Genetische modificatie van dieren, moet dit toegelaten worden?'

→ Resultaten:

- Meerderheid van het panel van burgers heeft een voorkeur om genetische modificatie van dieren op te schorten
- Burgers dienen ook een stem te hebben in de beoordelingscommissie voor genetische modificatie van dieren
- De Minister van Economische Zaken dient een meer kritisch-ethisch sturend beleid te voeren
- Alternatieven voor de genetische modificatie van dieren dienen aangemoedigd te worden
- Debat over genetische modificatie van menselijke wezens dient tijdig opgestart te worden

→ Impact op het beleid: Resultaten van het debat werden overhandigd aan de voorzitter van het Comité voor Wetenschapsbeleid van de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

PUBLIEK DEBAT, JANUARI 2001-JANUARI 2002

→ Organisator: Commissie Biotechnologie en Voedsel (ingesteld door minister Brinkhorst van LNV)

→ Hoofdthema: Eten en Genen

→ Resultaten:

- Gereserveerde houding van het publiek t.a.v. gebruik van gentechologie in voedsel
- Onder stringente voorwaarden mag men doorgaan met toepassing van gentechologie in voedsel
- Nood aan betere methoden om in een vroeg stadium in dialoog te treden met het brede publiek
- Keuzevrijheid van de consument moet optimaal worden gegarandeerd
- Nood aan een systeem om gezondheidseffecten van een product op te volgen nadat het product op de markt gebracht is
- Teelt van transgene gewassen die GGO-vrije teelt onmogelijk maken en de wilde flora en fauna beïnvloeden wordt afgeraden

→ Impact op het beleid: De Kamer heeft vijftien moties aangenomen met het accent op het instellen van GGO-vrije ketens en een bredere ethische toetsing van transgene voeding.

ONLINE DEBAT, 31 OKTOBER- 14 NOVEMBER 2001 (EEN ONDERDEEL VAN HET DEBAT ETEN EN GENEN)

→ Organisator: The European Network University en Biotechnology and Development Monitor

→ Hoofdthema: Perspectieven uit het Zuiden op biotechnologie en voeding

→ Thema's: 'Poor patents', 'Options in food production', 'Rights and Choices', 'Capacity Building'

► besluitvorming

→ Resultaten:

- Terugkerend thema is de vaststelling dat deelnemers beperkte mogelijkheden hebben om hun eigen keuzes te maken wegens gebrekkige toegang tot technologie, onmogelijkheid van verschillende landbouw praktijken om naast elkaar te bestaan, verminderende toegang tot zaad en andere landbouwhulpbronnen, tekort aan financiële en politieke macht.

BESLUIT

In de standpunten van overheden op de verschillende beleidsniveau's en in de regulering ziet men een dubbele evolutie:

Op het vlak van het betrekken van het publiek bij ontwikkelingen in de biotechnologie:

- Evolutie naar een grotere inclusiviteit;
- Evolutie naar een grotere interactiviteit;

Op het vlak van de uitbreiding van het beoordelingskader van biotechnologische toepassingen met meer aspecten (sociaal-economisch, ethiek).

Publieksbetrokkenheid:

Wat betreft de publieksbetrokkenheid is een duidelijke evolutie merkbaar naar meer interactiviteit. Naast een eenzijdige informatie van het publiek door experts, moet ook de stap gezet worden naar consultatie van het publiek over de bekommernissen die daar spelen, en verder naar een dialoog of een debat met het publiek.

Er is ook een evolutie merkbaar naar meer inclusiviteit: terwijl voorheen de gevestigde stakeholders konden meepraten, wordt de kring van betrokken organisaties die kunnen meepraten uitgebreid (het zogenaamde nieuwe middenveld) en wordt ook het ruime publiek beschouwd als relevante partner in het debat.

Het valt op dat over deze evolutie op de verschillende beleidsniveaus een ruime consensus bestaat, zodat deze opties nu ook duidelijk in internationale en nationale wetgeving worden opgenomen. De oprichting in de Bioveiligheidsraad van een werkgroep 'Publieksinformatie' die procedures voor informatie en consultatie moet uitwerken, geeft aan dat men in België reeds werk maakt van implementatie van dit principe.

Beoordelingskader:

Op de verschillende beleidsniveaus evolueert men stilaan naar een consensus dat het relevant is om niet enkel naar de milieu- en gezondheidsrisico's te kijken bij een beoordeling van toepassingen van biotechnologie. Deze technologie heeft zoveel impact op onze dagelijkse leefwereld en op de maatschappij, dat men zeker in verband met deze technologie wat verder moet kijken naar ruimere impacten. De relevantie van een dergelijke beoordeling is ook gebleken in de verschillende publieksdebatten die de voorbije 5 jaar in diverse Europese landen zijn gevoerd.

Dat over de implementatie van een dergelijk beoordelingskader nog heel wat dissensus bestaat, blijkt uit het feit dat over die ruimere evaluatie wel ideeën in visieteksten worden gelanceerd (zie Europese Commissie en OESO), maar dat die ideeën nog weinig hard worden gemaakt in wetten.

Er bestaat nog discussie over twee zaken:

- De enen vinden dat men de inschatting van risico's verbonden aan deze toepassingen strikt gescheiden moet houden van een evaluatie van de andere aspecten (sociaal-economisch, ethisch). Anderen vinden dat de afweging van al die aspecten tegelijk binnen een globaal beoordelingskader tegelijk moet kunnen plaatsvinden.
- Sommigen vinden dat zo'n beoordelingskader globaal (op Europees niveau, op wereldniveau) moet worden ontwikkeld en moet kunnen gelden, om concurrentievervalsing te voorkomen. Anderen hechten sterk aan de regionale en nationale autonomie om zelf de criteria voor die beoordeling te bepalen.

Momenteel laat de nieuwe Europese regulering terzake de mogelijkheid open dat de lidstaten eigen ethische commissies raadplegen om ontwikkelingen en toepassingen ook op andere aspecten dan risico's te beoordelen. .

In België is er op federaal en Vlaams niveau in politieke middelen een consensus over het toepassen van een geïntegreerd beoordelingskader. Ook in de adviezen van de meeste adviesraden gaat men in die richting mee.

Voor de implementatie van een dergelijke beoordeling voorziet men de oprichting van een werkgroep 'Duurzame ontwikkeling' in de Bioveiligheidsraad.

Nochtans is de discussie over beide punten zoals hoger vermeld, ook in België nog gaande. Ze zal waarschijnlijk duidelijker naar voor komen wanneer men effectief zal overgaan tot een ruimere beoordeling van toepassingen en tot meer publieksparticipatie terzake.

DEEL 4: SAMENVATTENDE BESLUITEN

HET MAATSCHAPPELIJK DEBAT OVER
GGO'S IN VLAANDEREN:
VERWACHTINGEN VAN DE ACTOREN

INHOUDSTAFEL

Inleiding

Naar welke thema's zal de belangstelling van burgers uitgaan?

DE EUROBAROMETER

De groep supporters wordt snel kleiner

Nog een belangrijke groep 'onbeslist'

Nut en moraal houden mensen bezig

Relatief meer optimisme en vertrouwen?

ONDERZOEK MET FOCUSGROEPEN

Wat is het draagvlak bij stakeholders om met burgers in debat te gaan?

WELKE MYTHES LEVEN ER BIJ STAKEHOLDERS OVER HOE BURGERS DENKEN?

WAAROM BURGERS BIJ EEN DEBAT OVER GGO'S BETREKKEN EN WELKE INBRENG KUNNEN ZE LEVEREN?

WANNEER IS VOLGENS DE STAKEHOLDERS EEN PUBLIEK DEBAT OVER GGO'S GESLAGD?

Vraagstelling

Beoogd resultaat

Kwaliteit van het proces

Beleidsrelevantie van een publieksforum over GGO's in Vlaanderen

VERGUNNINGENBELEID GGO'S

Een grotere publieksbetrokkenheid

Een breder beoordelingskader

DE PROMOTIE VAN BIOTECHNOLOGIE

Bibliografie

INLEIDING

Ter voorbereiding van een georganiseerd publiek debat in Vlaanderen over genetisch gewijzigd voedsel, heeft het viWTA een trendstudie opgezet waarin volgende vragen aan de orde zijn:

1. Naar welke discussiethema's zal de belangstelling van burgers uitgaan, wanneer ze uitgenodigd worden om aan een publiek debat deel te nemen? Publieksonderzoek in België en Europa naar opinies, houdingen, vragen en argumenten van burgers, geeft een voorlopig antwoord op deze vraag.

2. Welk draagvlak bestaat er bij Vlaamse stakeholders voor een publiek debat over GGO's? Het is belangrijk om reeds bij de voorbereiding van een publiek debat dit draagvlak af te tasten. Aan de stakeholders zal immers gevraagd worden om een rol te spelen in dat debat. En het zijn ook de stakeholders die na afloop van het georganiseerde debat, de discussie met de beleidsmakers zullen verderzetten.

3. Wat kan de beleidsrelevantie zijn van een publiek debat over transgeen voedsel? Op welke soort beleids beslissingen kan een publiek debat in Vlaanderen wegen?

Debatten werken maar als de deelnemers zien dat de uitkomsten meegenomen worden in relevante besluitvormingsprocessen. De verwachtingen zullen op dit punt hoog gespannen zijn, zeker wanneer de initiatiefnemer van het debat een overheid is. De organisatoren zullen hierover duidelijk moeten zijn. Anderzijds kunnen ze ontgoochelingen voorkomen door realistische verwachtingen te scheppen. Een Vlaams beleid terzake moet zich immers inpassen in een Belgisch en Europees beleid. En het geplande Publieksforum is maar één element in een heel overleg- en beslissingstraject.

NAAR WELKE THEMA'S ZAL DE BELANGSTELLING VAN BURGERS UITGAAN?

Uit onderzoek van de publieksperceptie komt men te weten wat mensen bezighoudt in deze kwestie, wat hun houding is, welke vragen ze stellen en argumenten ze aandragen, waarover ze willen praten.

We kunnen daarvoor enerzijds beroep doen op de cijfers van de Eurobarometer 'De Europeanen en moderne biotechnologie', een grootschalige bevraging die om de drie jaar in de landen van de Europese Unie wordt georganiseerd bij een representatieve steekproef van duizend inwoners per land. Eigen aan een dergelijke bevraging is dat men momentopnames maakt van opinies bij individuen.

Daarnaast kan men gebruik maken van de resultaten van kleinschalige groepsdiscussies (met focusgroepen) in diverse Europese landen.

In dergelijke groepsdiscussies worden verschillende perspectieven binnengebracht en argumenten uitgewisseld. Op die manier komt het hele palet aan argumenten boven tafel dat achter opinies en houdingen verscholen zit.

De onderzoekers van dit type onderzoek besluiten dat de argumenten in dergelijke focusgroepen over de grenzen van de Europese landen heen zeer gelijklopend zijn. We kunnen dus veronderstellen dat deze resultaten ook aangeven wat in Vlaanderen burgers bezighoudt en waarover ze willen praten.

DE EUROBAROMETER

Voor volgende bespreking is gebruik gemaakt van de cijfers van de Eurobarometer en van verdere bewerkingen op die cijfers door Gaskell et al. (2001).

Volgende vier vaststellingen springen in het oog voor België :

- de groep supporters wordt snel kleiner;
- er is nog een belangrijke groep 'onbeslisten';
- nut en moraliteit houden mensen bezig;
- er is relatief meer optimisme en vertrouwen;

DE GROEP SUPPORTERS WORDT SNEL KLEINER:

Samen vormen de 'supporters' en de 'opposanten' die groep van respondenten die zich een duidelijke mening hebben gevormd (50% van de respondenten in 1999, de 'weet niet' antwoorden zijn weggelaten).

Beide groepen antwoorden volgens een duidelijke logica:

Supporters vinden de toepassing 'transgeen voedsel' of 'transgene gewassen':

- nuttig
- moreel acceptabel
- aan te moedigen
- niet of weinig risicovol

Opposanten antwoorden het tegendeel.

De groep supporters van het gebruik van biotechnologie in voedsel is tussen 1996 en 1999 sterk afgenomen (met 25%). België bevindt zich nu op het Europees gemiddelde met 47% supporters tegen 53% opposanten. Er komt in de groep van mensen met een duidelijke mening dus een duidelijke polarisering naar voor.

Voor het gebruik van GGO's in gewassen is de groep supporters minder sterk afgenomen (met 16%). Als België naar een Europees gemiddelde zou evolueren, is hier nog een afname van de groep supporters met 10% te verwachten (64% supporters tegen 36% opposanten).

België behoort tot de groep van landen in de EU waar de steun voor toepassingen van GGO's in landbouw en voeding zeer sterk afneemt (samen met Frankrijk, Griekenland, Luxemburg en de UK).

NOG EEN BELANGRIJKE GROEP 'ONBESLISTEN'

Als de vraag luidt: 'zal biotechnologie onze levenswijze de komende 20 jaar verbeteren, verslechteren of er geen effect op hebben', dan is het opmerkelijk dat nog een kwart (25%) van de Belgen in 1999 op deze vraag, een 'weet niet' antwoord geeft (in de EU gemiddeld 26%). Zelfs in landen met een lange traditie van debat over biotechnologie, zoals Nederland, Denemarken, Duitsland, zal nog 20% van de respondenten op deze vraag geen antwoord willen of kunnen geven. De groep 'onbeslisten' is dus vrij aanzienlijk. Dit is een belangrijk gegeven bij de voorbereiding van een publiek debat.

Nog een opmerkelijke vaststelling voor de Belgische situatie. Aan de respondenten is gevraagd of ze wel eens met iemand praten over moderne biotechnologie, of ze de tijd nemen om er een artikel over te lezen of een TV-programma te bekijken, of ze bereid zijn om deel te nemen aan een publieke discussie of hoorzitting over biotechnologie. Hieruit is een groep 'betrokkenen' afgeleid: deze groep respondenten meldt een grotere gedragsmatige betrokkenheid, kent verschillende biotechnologische toepassingen en weet meer over biologie en genetica. Terwijl de groep 'betrokkenen' burgers in deze zin in de EU gemiddeld 25% van de steekproef omvat, is in België slechts 16% van de respondenten betrokken bij het probleem (in 1999). We behoren daarmee tot de landen met de kleinste groep 'betrokkenen', samen met Portugal, Griekenland en Spanje. De hoogste percentages betrokkenen vinden we in Denemarken, Zwitserland, Finland, Zweden en Nederland.

Deze vaststelling is belangrijk omdat uit de verdere bewerking van de cijfers blijkt, dat betrokkenheid helpt om een duidelijke visie te ontwikkelen. ('betrokkenen' zullen minder gemakkelijk 'ik weet niet' antwoorden). Ook dit vormt een aanwijzing voor de mate van 'onbeslistheid' in België.

NUT EN MORAAL HOUDEN MENSEN BEZIG

De groep die GGO's in voedsel en gewassen risicovol vindt, blijft in de landen van de EU gemiddeld stabiel in de periode 1996 tot 1999 (rond 60% voor voedsel, rond 50% voor gewassen). In België neemt die groep nog toe (met 11% en 14%), om zo rond het Europees gemiddelde te komen.

In diezelfde periode verkleint de groep die deze toepassingen moreel aanvaardbaar, nuttig en aan te moedigen vindt. België volgt die Europese trend.

Men zou hieruit kunnen besluiten dat de afname in steun voor deze toepassingen vooral te maken heeft met het feit dat mensen meer kritische vragen gaan stellen bij het nut en de morele aanvaardbaarheid ervan.

Volgende percentages staan voor de groep van respondenten die 'ja' zeggen op de vraag: nuttige toepassing? moreel aanvaardbare toepassing?, aanmoedigen van deze toepassing? risicovolle toepassing?

Gebruik van moderne biotechnologie in de productie van voedsel:

Nuttige toepassing?

	1996	1999	
EU	54%	43%	-11%
België	53%	42%	-11%

Risicovolle toepassing?

	1996	1999	
EU	61%	59%	-2%
België	49%	60%	+11%

Moreel acceptabele toepassing?

	1996	1999	
EU	50%	37%	-13%
België	54%	37%	-17%

Aanmoedigen van deze toepassing?

	1996	1999	
EU	44%	31%	-13%
België	47%	33%	-14%

Planten meer resistent maken tegen insectplagen:**Nuttige toepassing?**

	1996	1999	
EU	69%	55%	-14%
België	71%	57%	-14%

Risicovolle toepassing?

	1996	1999	
EU	48%	49%	+1
België	39%	53%	+14%

Moreel acceptabele toepassing?

	1996	1999	
EU	62%	47%	-15%
België	68%	53%	-15%

Aanmoedigen van deze toepassing?

	1996	1999	
EU	58%	42%	-16%
België	62%	45%	-17%

RELATIEF MEER OPTIMISME EN VERTROUWEN?

In België is men relatief meer optimistisch dan in de meeste andere Europese landen.

De groep 'optimisten' (onze levenswijze zal verbeteren) is in Europa gedaald tot gemiddeld 40% in 1999 (in 1991 nog 50%). België is vijfde in de rij van 17 landen (de 15 EU-lidstaten, Zwitserland en Noorwegen), gerangschikt volgens afnemend optimisme. België bevindt zich dus in het groepje van meest optimistische landen (na Spanje, Zwitserland, Portugal, Nederland).

De cijfers laten vermoeden dat er een verband bestaat tussen vertrouwen in de GGO voedselketen (regulators, producenten, verkoop), risicoperceptie en steun voor GGO voedsel.

Een groot vertrouwen gaat samen met een lage 'dread risk' perceptie. Dread risk houdt in dat men gelooft dat de toepassing kan leiden tot een globale catastrofe als er iets misloopt, fundamenteel onnatuurlijk is, gevaarlijk is voor toekomstige generaties, de natuurlijke orde bedreigt.

Bekijken we de cijfers voor 'vertrouwen' in de industrie die nieuwe producten met GGO's ontwikkelt en in

de regulerende overheid inzake biotechnologie, dan scoort België boven het Europees gemiddelde:

- 30% van de Europeanen geloven dat de industrie die nieuwe GGO producten ontwikkelt, goed werk doet voor de maatschappij, tegen 38% van de Belgen (na Finland (52%), Nederland (50%), Duitsland (39%)).
- 45% van de Europeanen vinden dat hun regeringen goed werk verrichten voor de maatschappij wat de regulering van biotechnologie betreft, tegen 51% van de Belgen (na Nederland (88%), Griekenland en Finland (80%), Oostenrijk (65%), Portugal (53%)).

ONDERZOEK MET FOCUSGROEPEN

In onderzoek met focusgroepen peilt men naar argumenten achter opinies en houdingen. Het valt op dat deelnemers aan focusgroepen zich niet zozeer als voor- of tegenstanders van bepaalde toepassingen profileren. Ze hebben bij een toepassing zowel pro- als contra- argumenten, ze stellen vragen, brengen twijfels en ambivalenties naar voor.

Het is opmerkelijk dat de belangstelling van de deelnemers aan focusgroepen niet zozeer uitgaat naar de technologie en de risico's op zich.

Men praat vooral over de context waarin de beslissingen tot stand komen:

- Hoe wordt er beslist? Is de overheid wel onafhankelijk, competent, kan ze het publiek belang voor ogen houden? Kunnen we ook als burger meepraten, niet alleen als consument?
- Wat zijn de garanties op effectieve risico-controle? Hoe doet de administratie dit, kan ze dat wel aan? Aan welke vereisten moet ze voldoen?
- Doet onze kennis terzake? Omtrent voeding en landbouw bestaat er veel ervaringskennis, kan die ingebracht worden?
- Hoe omgaan met onzekerheden? Misschien beter niet wegstoppen, ontkennen, wel erover praten, ze mee nemen in beslissingen.
- Wie verschaft ons 'goede' informatie? Klopt de informatie die de overheid ons verschaft? Wie stelt de regels op? Wat is de rol van de media en de overheid?

Anderzijds praat men veel over wat onder de noemer 'broosheid van onze culturele identiteit' kan ondergebracht worden:

- Gaat het allemaal niet te snel, wordt het niet te grootschalig? Als we over voedsel praten, moeten we het dan niet wat meer hebben over onze levenswijze en cultuur, onze eet- en landbouwcultuur? Komen die niet in de verdrinking door snelle ingrepen zoals genetische manipulatie en door grootschaligheid?

WAT IS HET DRAAGVLAK BIJ STAKEHOLDERS OM MET BURGERS IN DEBAT TE GAAN?

Om het draagvlak bij stakeholders te bevragen werd een gestructureerd gesprek gevoerd met 18 respondenten, op te delen in volgende groepen:

Technologie-onderzoekers en ontwikkelaars (7):

- producent, bedrijfsfederatie, 3 overheidsinstellingen, 2 academici;

Technologiegebruikers (5):

- supermarktketen, 4 landbouworganisaties;

Technologiecommentatoren (3):

- wetenschapsjournalist, 2 milieuorganisaties;

Technologieregulatoren (3):

- adviesraad, administratie, kabinet;

Er is gepeild naar het draagvlak bij stakeholders voor een georganiseerd debat met burgers, aan de hand van volgende vragen:

- Welke mythes leven bij stakeholders over hoe burgers denken? Er is sprake van mythevorming bij een groep respondenten wanneer hun antwoorden op vragen naar wat er leeft bij de burgers (welke vragen ze stellen, welke bekommernissen ze uiten, welke houding ze aannemen), duidelijk afwijken van wat burgers zelf in de focusgroepen verwoorden.

We denken dat een grotere gevoeligheid voor wat er bij gewone mensen over deze kwestie leeft (dus minder mythevorming), de drempel om met burgers in debat te gaan zal verkleinen.

- Waarom willen stakeholders burgers bij een publiek debat betrekken, en welke inbreng verwachten ze van hen? Hier is gepeild naar de argumenten die stakeholders aanhalen om burgers in een georganiseerd publiek debat te betrekken en naar hun visie op wat burgers daar dan specifiek kunnen inbrengen.
- Wanneer is volgens stakeholders een publiek debat over GGO's geslaagd? Hier is gevraagd naar de verwachtingen van de respondenten omtrent de vraagstelling in het debat, het beoogde resultaat, en de kwaliteit van het proces.

WELKE MYTHES LEVEN ER BIJ STAKEHOLDERS OVER HOE BURGERS DENKEN?

Mythevorming maakt dat stakeholders minder gevoelig zijn voor wat er werkelijk leeft bij de gewone burger. Dat bemoeilijkt de communicatie met die burger.

Volgende mythes kwamen in de gesprekken vooral ter sprake, bij de onderzoekers en ontwikkelaars het meest frequent, bij de regulatoren het minst frequent.

MYTHE	FOCUSGROEPEN
vooral bezorgdheid over eigen gezondheid	wat is het 'nut'?
het is de schuld van recente voedselcrisissen	er worden weinig lessen getrokken voor risicobeheer
alleen GGO's zijn onnatuurlijk	GGO's zijn een logische stap in een lange trend
het publiek wordt misleid door media en NGO's	het publiek wil evenwichtige informatie
mensen willen zekerheid	niet ontkennen van onzekerheid

Mythe 1: 'De bezorgdheid van het publiek is vooral gezondheid. Consumenten gedragen zich egoïstisch.'

Deelnemers aan de focusgroepen vinden dat het publieke discours te zeer gericht is op risico's voor gezondheid. Ook de vraag naar het 'nut' van een toepassing is belangrijk:

- Mensen kijken niet geïsoleerd naar risico's, ze maken een afweging van risico's (voor het milieu en de gezondheid) en voordelen van een specifieke toepassing: wat kunnen we ermee in de dagelijkse praktijk?
- Het gaat niet louter om functionele overwegingen of een beredeneerd nut: bij de aankoop van voedsel spelen gewoonten, levensstijl, cultuur, identiteit.
- Ook meer algemene ethische en socio-economische overwegingen komen ter sprake, zoals monopolievorming, grootschaligheid, te verregaand ingrijpen in de natuur.

Mythe 2: 'Het is allemaal de schuld van recente voedselcrisissen. Zo'n crisis breed uitsmeren in de pers wekt wantrouwen bij de mensen. Ze trekken dat ongenueanceerd door naar GGO's.'

Het wantrouwen van mensen berust op iets anders. Mensen ervaren dat overheden en regulerende instituties te weinig leren uit dergelijke accidenten/crisissen, bijvoorbeeld op het vlak van de nodige competenties, gebrek aan middelen, moeilijkheid om op alles te anticiperen. Daarom verwachten ze dat overheden op dezelfde manier zullen handelen wanneer het risico's van GGO's betreft.

Mythe 3: 'Het publiek ziet die biotechnologische toepassing als onnatuurlijk en ziet niet dat heel onze cultuur doordrongen is van niet in de natuur voorkomende zaken.'

Het publiek verbindt 'onnatuurlijk' ook met andere innovaties in de landbouw (bv. pesticiden, antibiotica in diervoedsel, ..). Men vindt GGO's een volgende logische stap in een lange trend van ingrijpen en manipuleren van de natuur, in een trend naar grootschaligheid, naar smaakloos en uniform voedsel.

Mythe 4: 'Het publiek is slachtoffer van mediagenieke campagnes van drukingsgroepen'.

Mensen merken dat er potentiële belangen verscholen zitten achter de standpunten van de verschillende

stakeholders. Zij houden daar rekening mee wanneer ze zelf een oordeel over deze kwestie vormen. Ze willen vooral dat de diversiteit aan informatiebronnen zorgvuldig wordt bewaakt.

Mythe 5: 'Als reactie op het vreemde en onbekende van gentechnologie gaan mensen in het defensief en willen 100% zekerheid.'

Participanten aan de focusgroepen vragen geen nulrisico. Ze zijn er zich van bewust dat de afweging van risico's en voordelen altijd met onzekerheid zal gepaard gaan. Ze vragen vooral een expliciete erkenning van die onzekerheden door experts en instituties; een ontkenning creëert wantrouwen. Met die onzekerheden moet dan in de besluitvorming rekening worden gehouden.

WAAROM BURGERS BIJ EEN DEBAT OVER GGO'S BETREKKEN EN WELKE INBRENG KUNNEN ZE LEVEREN?

Welk argument voeren stakeholders aan om burgers bij een publiek debat te betrekken? En in welke mate hebben ze een duidelijke visie op wat burgers zouden kunnen inbrengen?

Schematisch volgen de respondenten twee denkpatronen.

Sommigen noemenspontaan als belangrijke reden om burgers bij een publiek debat te betrekken: 'omwille van een beter onderbouwd beleid'. Zij gaan ervan uit dat hoe meer inzichten, kennis, ervaringen en argumenten een overheid aanboort, hoe beter de besluitvorming zal zijn.

Wie dat argument benadrukt (vooral regulatoren en gebruikers) heeft blijkbaar al meer nagedacht over een mogelijke inbreng van burgers en heeft daarover al een duidelijker visie ontwikkeld:

- burgers kunnen de eigen leefwereld, waarden en emoties inbrengen, dat kunnen experts niet;
- enkel burgers kunnen een afweging van nut en risico's maken;
- het is in de eerste plaats aan de burgers om een wenselijke toekomst aan te geven.

argument

BETER ONDERBOUWD BELEID

inbreng burger

LEEFWERELD, WAARDEN EN EMOTIES

AFWEGEN NUT EN RISICO'S

WENSELIJKE TOEKOMST AANGEVEN

regulatoren gebruikers

Andere respondenten (vooral commentatoren, onderzoekers en ontwikkelaars) leggen de nadruk op een moreel argument: we leven nu eenmaal in een democratie en die laat toe dat niet alleen experts maar ook burgers hun zeg hebben over wetenschap en technologie.

Wie eerder dit argument aanvoert, heeft nog weinig visie ontwikkeld op een specifieke inbreng van burgers. Ze staan ook eerder sceptisch ten aanzien van de competentie van burgers om iets zinnigs te kunnen inbrengen (kunnen ze het wel, zijn ze niet te zeer in hun opinie gemanipuleerd, zou men het toch niet beter aan beroepspolitici overlaten).

argument

DEMOCRATIE

inbreng burger

GEEN VISIE

EERDER SCEPTISCH

regulatoren gebruikers

WANNEER IS VOLGENS DE STAKEHOLDERS EEN PUBLIEK DEBAT OVER GGO'S GESLAAGD?

VRAAGSTELLING

Slechts enkele respondenten zouden willen dat de focus van de discussie op de milieu- en gezondheidsrisico's van GGO's en op hun regulering ligt. Maar ook zij zien in dat het debat onvermijdelijk tot meer algemene vragen (bv. monopolisering, grootschaligheid) zal leiden. Dat zijn echter thema's die niet alleen met biotechnologie te maken hebben en in dat geval moet er ook gepraat worden over andere technologieën en sectoren.

De meeste respondenten gaan ervan uit dat:

- Men het probleem zelf opnieuw ter discussie moet stellen: 'het hele landbouwverhaal vertellen': wat is nu eigenlijk het probleem dat men wil aanpakken, wat schort er aan ons huidige landbouwvoedingssysteem?
- Men het probleem in een langere termijn context moet plaatsen: wat voor soort landbouw en voedselproductie willen we in de toekomst, hebben we daarvoor gentechologie nodig?
- Men de focus van het debat op de dagelijkse leefwereld van de burger, consument, landbouwer legt: vertrekken van concrete vragen en problemen die men aan den lijve ondervindt, vertrekken van toepassingen, producten, landbouwpraktijken waarmee mensen vertrouwd zijn en die toetsen aan alternatieven.

BEOOGD RESULTAAT

De meeste respondenten zijn bang om met een publiek debat te zeer aan te sturen op een duidelijk 'ja' of 'neen', 'voor' of 'tegen'. Het gevaar bestaat dat men zo aanstuurt op een gepolariseerde status quo en opnieuw in een patstelling terechtkomt. Regulators willen dit liever niet omdat ze dan scheidsrechter moeten spelen en kiezen tussen twee kampen. De andere stakeholders willen dit liever niet omdat ze zich dan gedwongen voelen om bij zulk resultaat het initiële standpunt nog te verharderen.

Anderzijds wil men wel de garantie dat de conclusies van het debat meegenomen worden in relevante beleidsbeslissingen. Men wil een overheid die in bepaalde beleidsdomeinen knopen doorhakt. Sommigen stellen voor om voor bepaalde beleidsthema's wel duidelijker aan te sturen op een beleidsbeslissing in de richting van 'ja' of 'neen' (bv. wat betreft de invoer van bepaalde voedselproducten, of als men een duidelijk standpunt moet innemen op Europees niveau (bv. over het moratorium). Voor andere beleidsthema's zou men eerder moeten mikken op een beoordelingskader dat aan politici een richting aangeeft (bv. aan de hand waarvan prioriteiten in onderzoeksprogramma's, marktvergunningen regelmatig kunnen worden geëvalueerd).

KWALITEIT VAN HET PROCES

Stakeholders vinden een publiek debat geslaagd als het proces voldoet aan de vereisten van kwaliteit en professionaliteit.

Zij verwachten een rechtvaardig verloop van het debat proces. Dat impliceert:

- dat het debat professioneel gestructureerd is met een specifieke opbouw;
- dat de organisator van het debat zich neutraal opstelt: bij de aanvang moet duidelijk zijn wie de organisator van het debat is, want dit bepaalt de manier waarop de deelnemers de argumenten interpreteren en evalueren;
- de moderator mag zelf geen standpunt innemen en moet iedereen evenveel kans geven om aan het woord te komen;
- belang van media-aandacht en hoog houden van animo van het debat;
- eerlijke representatie; iedereen een gelijke kans geven tot deelname, weinig restricties inbouwen op het vlak van scholing;
- het debat is pas legitiem als het op de verschillende beleidsniveaus wordt gevoerd (lokaal, gewestelijk, nationaal, internationaal).

Zij verwachten een competent proces. Dat impliceert:

- voldoende tijd om dieper op deelthema's in te gaan, om de aangeboden informatie vanuit de eigen gevoelens en kennis te kunnen beoordelen; voldoende tijd tot napraten.
- voldoende informatie aan de burgers geven; lesweekends voor de deelnemers aan het burgerpanel; goed verstaanbare informatie.
- burgers kiezen zelf de experts en organisaties die hen informeren.
- ruimte voor een open proces: het traject en de uitkomst mogen niet op voorhand vastliggen.

Men stelt eisen aan de pluraliteit van het debat:

- Diversiteit en representativiteit van alle organisaties verzekeren. Evenwichtige informatie over alle standpunten aanbieden. Burgers moeten hierin inspraak hebben.
- Diversiteit aan disciplines en standpunten in de wetenschap garanderen. Experts zijn immers niet neutraal, ze nemen standpunten in. Ze kunnen wel streven naar objectiviteit. De rol van wetenschappers is toch vooral te nuanceren en rationele argumenten aan te brengen.

Over een evenwichtige behandeling van verschillende soorten argumenten bestaat onenigheid.

- Enkelen vinden dat wetenschappelijke argumenten moeten doorwegen. Het beoogde debat zou perfect in louter wetenschappelijke termen gevoerd kunnen worden. Nu speelt de normatieve argumentatie (bv. 'men mag niet ingrijpen in de natuur') te zeer. Dat versterkt polarisering. Emotionele argumenten zijn moeilijk te vermijden, en vormen een noodzakelijk kwaad. Maar ze moeten zoveel mogelijk gemeden worden want ze zijn gebaseerd op misvattingen .
- De meesten vinden dat emotionele en normatieve argumenten een eerlijke kans moeten krijgen. Deze technologie heeft immers impact op het dagelijks leven en daar spelen volop waarden en emoties. Maar men erkent dat het nieuw is om dergelijke argumenten in een afweging mee te nemen. Het is meer gangbaar en gemakkelijker om de afweging enkel te baseren op kennisargumenten. Daarom moet men een goede manier vinden om met emotionele argumenten om te gaan, in de zin van dieper graven naar wat er aan verwachtingen achter emoties verscholen zit.

Er bestaat grote bezorgdheid over een representatieve samenstelling van het burgerpanel.

Want die samenstelling bepaalt de uitkomst van de discussie. Daarom volgende vragen en suggesties:

- Vermijden dat men enkel terugvalt op wie zich spontaan aanbiedt (zij hebben meestal reeds een uitgesproken standpunt).
- Anderzijds: nadeel van te werken met een willekeurige steekproef is dat men mensen krijgt die weinig betrokken zijn (weinig kennis, weinig motivatie om tijd te investeren). Nochtans: de deelnemers zullen toch altijd praten vanuit een bepaalde bekommernis (de 'neutrale' burger bestaat niet).
- Kiest men voor individuele mensen of recruteert men via organisaties? Als men voor dit laatste kiest, wel de hele diversiteit bestrijken.
- Werken met doelgroepen (gezondheidssector, scholen, leraren, ..) kan de probleembetrokkenheid bevorderen.
- Streven naar een grote diversiteit aan perspectieven op het probleem en een grote diversiteit wat betreft sociale achtergrond.
- Zien dat je naast het burgerpanel nog een breder publiek bereikt (via TV-debatten, referenda, debat in Vlaams Parlement).
- De vraag blijft: welk gewicht kan je geven aan de resultaten van burgerpanels in zo'n breed debat?

BELEIDSRELEVANTIE VAN EEN PUBLIEKSFORUM OVER GGO'S IN VLAANDEREN

Een mogelijke impact van een publieksforum op beleid kan betrekking hebben op:

- Het vergunningenbeleid inzake GGO's;
- Het promotiebeleid inzake GGO's.

VERGUNNINGENBELEID GGO'S

We stellen twee nieuwe tendensen vast in de wetgeving omtrent het vergunningenbeleid op internationaal en nationaal niveau:

- er is op het vlak van publieksbetrokkenheid bij biotechnologie een evolutie naar een grotere inclusiviteit (meer betrokkenen, ook de burger kan meepraten) en naar een grotere interactiviteit (informatie, consultatie, debat).
- er is op het vlak van de beoordeling en de toelating van biotechnologische toepassingen een evolutie naar een verbreding van het beoordelingskader: naast een risico-evaluatie ook een beoordeling op basis van ethische en sociaal-economische overwegingen.

EEN GROTERE PUBLIEKSBETROKKENHEID

Er is de Conventie van Aarhus (ondertekend door België, nog niet geratificeerd).

Deze Conventie garandeert het publiek en organisaties een systematische participatie aan de besluitvorming over plannen en projecten die een risico vormen voor de menselijke gezondheid en het milieu. Er is momenteel nog discussie tussen NGO's en de Europese Commissie over de vraag of deze Conventie ook van toepassing is op GGO's. De Conventie stipuleert verregaande verplichtingen op het vlak van participatie : in een vroege fase, voldoende tijd uittrekken, betrokkenen actief tot participatie aansporen, interactiviteit, in besluitvorming rekening houden met participatie, beslissing verantwoorden naar het publiek, experimenteren met nieuwe debatmethodes.

Men is in België bezig met het omzetten van de nieuwe Europese Richtlijn (2001/18) in een nieuw koninklijk besluit . In voorliggend ontwerp KB worden nieuwe wettelijke voorzieningen voor publieksparticipatie uitgewerkt:

1. Publieke informatie- en participatieprocedures zullen het onderzoek van de aanvraag tot vergunning voorafgaan;
2. De gemeenten waar veldproeven plaatsvinden of gewassen geteeld worden zullen een sleutelrol krijgen in de interactie met het publiek;
3. De werkgroep ' Publieksinformatie ' in de Bioveiligheidsraad zal adviseren omtrent concrete procedures inzake participatie.

Een publiek debat zou stof kunnen leveren voor de uitwerking van procedures inzake publieksinformatie en consultatie. In een dergelijk debat kan bijvoorbeeld nagedacht worden over vragen zoals: hoe publieksinformatie en burgerparticipatie met betrekking tot veldexperimenten en grootschalige teelt verbeteren, hoe de discussie op het lokale niveau verbinden met de discussies op andere beleidsniveaus, hoe beter rekening houden met de verwachtingen van de burger?

EEN BREDER BEOORDELINGSKADER

Er is het principe om een breder beoordelingskader toe te passen bij de vergunningverlening.

De idee wordt gelanceerd in diverse visieteksten

(White Paper on Food Safety; GM Food: Widening the Debate on Health and Safety, OESO; Naar een strategische visie op biowetenschappen en biotechnologie, EC).

De relevantie van een dergelijke beoordeling is ook gebleken in de verschillende publieksdebatten in de voorbije vijf jaar in diverse Europese landen.

Maar dit principe staat nog ter discussie.

De nieuwe Europese richtlijn (2001/18) schuift de keuze voor een bredere beoordeling door naar de lidstaten: die kunnen eigen ethische commissies raadplegen om ontwikkelingen en toepassingen ook op andere aspecten dan risico's te beoordelen.

In België/Vlaanderen is de discussie in politieke middelen en bij de actoren in de onderzoeks- en productieketen over een breder beoordelingskader nog volop gaande. Het voorliggende ontwerp KB stipuleert dat sociaal-economische effecten en overwegingen van duurzaamheid en ethiek in de besluitvorming kunnen worden opgenomen. Voor het uitwerken van criteria en voor de evaluatie van deze aspecten denkt men aan de oprichting in de Bioveiligheidsraad van een nieuw wetenschappelijk comité 'Duurzame Ontwikkeling'.

Over het principe van een breder beoordelingskader bestaat nog discussie op twee punten:

- Niet iedereen is voorstander van een vergunningsprocedure die gebaseerd is op de inschatting van risico's en op de afweging van bredere sociale, economische en ethische aspecten. Sommigen vinden deze bredere argumenten te wazig en niet goed om te zetten in een eenduidige en ruim gedragen regelgeving.
- welke beleidsniveau's dienen dergelijke criteria te worden ontwikkeld, zonder dat de vrije concurrentie verstoord wordt?

Vraag is of een publieksdebat deze discussie niet met argumenten zou kunnen voeden en elementen zou kunnen aandragen voor een dergelijk beoordelingskader.

DE PROMOTIE VAN BIOTECHNOLOGIE

De besluitvorming over de promotie van biotechnologie en over de vergunning en controle van deze technologie zijn in ons bestuurlijk systeem gescheiden. In de meeste publieksdebatten ligt de focus van de discussie op de controle, op de maatschappelijke voorwaarden voor het gebruik van biotechnologie in landbouw en voeding. De vraag in welke kennis op het gebied van biotechnologie voor landbouw en voedsel dient te worden geïnvesteerd, is in publieksdebatten minder aan de orde.

Een discussie hierover in een Vlaams publieksforum zou nochtans aan de verwachtingen van verschillende stakeholders tegemoetkomen. De groep van onderzoekers en ontwikkelaars heeft nood aan een richting voor haar investeringen in onderzoek en nieuwe producten. Ook andere stakeholders missen een visie op diverse alternatieve technologietrajecten voor een toekomstige landbouw- en voedselproductie.

Een dergelijke discussie in een publieksforum kan invloed hebben op diverse planningsprocessen waar een visie op duurzame ontwikkeling wordt geschetst:

- België: het Federaal Plan inzake Duurzame Ontwikkeling.
- Vlaanderen: Het Vlaams Milieubeleidsplan.

Een dergelijke discussie in een publieksforum kan invloed hebben op adviezen van Adviesraden:

- De Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling heeft reeds verschillende adviezen over onderzoek inzake GGO's voor landbouw en voeding geformuleerd.
- Ook in hun adviezen over GGO's, ontwikkelen de meeste Vlaamse adviesraden een visie op overheidssteun aan onderzoek met betrekking tot GGO's.

Voorts worden in het Vlaams Parlement discussies gewijd aan het biotechnologisch onderzoek in Vlaanderen (bv. opdracht VIB, Vlaamse steun aan biotechnologie bedrijven).

Een publiek debat kan met andere woorden behoeften en prioriteiten aangeven voor onderzoek en ontwikkeling van biotechnologie voor landbouw en voeding.

BIBLIOGRAFIE

ABAS. Ethical Aspects of Agricultural Biotechnology, EFB Task Group on Public Perceptions of Biotechnology, 1999.

Advance copy of working document of the commission services on traceability and labelling of GMOs and products derived from GMOS. ENV/620/2000.

Babusiaux C., Le Deaut J-Y., Sicard D., Testart J. , Rapport à la suite du débat sur les OGM et les essais au champ.

Belgisch Staatsblad. Ontwerp van Koninklijk besluit tot reglementering van de doelbewuste introductie in het leefmilieu evenals van het in de handel brengen van genetisch gemodificeerde organismen of producten die er bevatten, en tot intrekking van het koninklijk besluit van 18 december 1998. 9/9/2002

Belgisch Staatsblad. Samenwerkingsakkoord van 1 februari 1991 tot regeling van de betrokkenheid van de gemeenschappelijke gemeenschapscommissie, de gemeenschappen en de gewesten in de activiteiten inzake wetenschapsbeleid van de Europese Gemeenschappen, evenals in de organisatie van aansluitende activiteiten op binnenlands vlak. 9/2/1991.

Belgisch Staatsblad. Wet houdende instemming met het samenwerkingsakkoord tussen de Federale Staat en de Gewesten betreffende de administratieve en wetenschappelijke coördinatie inzake bioveiligheid. 3/3/1998.

Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers. Moties. Commissie voor het bedrijfsleven, het wetenschapsbeleid, het onderwijs, de nationale wetenschappelijke en culturele instellingen, de middenstand en de landbouw. Doc.0025/036. 14/12/1999.

Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers. Voorstel van resolutie betreffende de verspreiding van genetisch gemodificeerde organismen. Doc50 1815/001. 16/5/2002.

Bock A-K., Lheureux K., Libeau-Dilos M., Nilsagård H., Rodriguez-Cerezo E. Scenarios for co-existence of genetically modified, conventional and organic crops in European agriculture, IPTS, Joint research center , May 2002.

Breyer D., Moens W. Avant-projet de Plan-cadre fédéral de développement durable 2000-2003. Avis et recommandations du SBB: "OGMs et développement durable". Mars 2000.

Brunet S., Genetically Modified Food and the Seven Focus Groups: a Belgian Reflexive Fairy-Tale Trough the Precautionary Principle. University of Liège, 2000.

Brunet S., Les aliments génétiquement modifiés à la lumière de groupes de discussion, Ulg/SPIRAL.

Byrne D., Speech/01/389 "New Technologies in Agriculture" – Biotechnology. Alden Biesen. 18/9/2001

Commission of the European Communities. White paper on food safety. Brussel. 12/1/2000.

Commission of the European Communities. Proposal for a regulation of the European Parliament and of the council laying down the general principles and requirements of food law, establishing the European Food Authority, and laying down procedures in matters of food. Brussel. 8/11/2000.

Committee on Environment Policy (CEP). Draft guidelines on genetically modified organisms. Economic and Social Council, Economic Commission for Europe, CEP/WG.5/AC.3/2002/3. 9/01/2002.

Conference on new biotechnology food and crops: science, safety and society. Bangkok, Thailand. 10-12/7/2001.

Durant J., Bauer M.W., Gaskell G., Biotechnology in the public sphere. Science Museum
E.S.R.C. The politics of GM food. Special briefing no 5 , October 1999.

Eten en genen. Publieksdebat biotechnologie en voedsel. Plan van aanpak.

Eurobarometer 2000 summary report. Press Release, Brussels. 27/4/2000

European Commission. The Europeans and modern biotechnology. Eurobarometer 46.1. 1997.

European Commission, The Europeans and biotechnology. Eurobarometer 52.1. 2000

Public information and public participation in the context of EU directives 90/220 and 2001/18. Leiden. 30/5-31/5/2001/18

Europeans, science and technology. Eurobarometer 55.2. December 2001

Europese Commissie. Naar een strategische visie op biowetenschappen en biotechnologie: consultatiedocument. Brussel. 4/9/2001.

FRDO - Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling. Advies over de omzetting van de EU-biotechnologie-richtlijn in Belgisch recht, 6 februari 2001.

FRDO - Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling. Advies over de invloed van het klonen van planten en dieren op biodiversiteit en duurzame ontwikkeling, 26 maart 1998.

FRDO - Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling. Advies over het internationaal landbouwonderzoek op het gebied van genetisch gewijzigde organismen in het kader van een beleid inzake ontwikkelingssamenwerking, 25 oktober 2001.

FRDO – Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling. Advies over TRIPs en biodiversiteit, 6 februari 2001.

Gaskell G., Bauer M.W., Durant J. Public perceptions of biotechnology in 1996: Eurobarometer 46.1

Gaskell G, Bauwer M.W., (ed.), Biotechnology 1996-2000 the years of controversy, Science Museum, 2001.

Gellynck X., Viaene J. GMO's and consumer acceptance. Department of Agricultural Economics, University of Gent.

Goorden L, Vandenabeele J. Biotechnologie en het debat anno 2002 , STEM, VIB , April 2002

Goorden L, Vandenabeele J. , Publieksparticipatie aan besluitvorming over technologie: burgers en experts uitgedaagd, Ethiek en Maatschappij, RUG, oktober 2002.

Integrale Nota Biotechnologie, Nederlandse Regering, 2000.

Interim Scientific Advisory Forum. Risk communication – essential elements. Brussels. 30/10/2001.

Jensen K.K., Rasmussen B, Borch K., Kappel K. How should ethics be integrated in the approval process of genetically modified crops?

Jensen K.K., Sandoe P., Food Safety and Ethics: The Interplay between Science and Values.

Koninklijke Vlaamse Academie van België voor wetenschappen en kunsten. Werkgroep genetisch gewijzigde organismen. Transgene planten. Sneuveltekst 4/10/2000.

Marris Claire, Wynne Brian, Simmons Peter, Weldon Sue. (December 2001). Public perceptions of agricultural biotechnologies in Europe. Final Report Of the PABE research project. Contract number: FAIR CT98-3844 (DG12-SSMI)

NOTA. Public debate. Genetic Modification of Animals, should it be allowed? 14/5 – 16/1993. The Hague.

Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen. Richtlijn 2001/18/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 maart 2001 – inzake de doelbewuste introductie van genetisch gemodificeerde organismen in het milieu en tot intrekking van Richtlijn 90/220/EEG van de Raad.

Rathenau instituut. Het debat over biotechnologie anno 2000. Beleving, zorg en waarden. Jaarverslag 2000.

Science Technology Industry – STI. Genetically Modified Foods. Widening the Debate on Health and Safety., OECD Edingburgh Conference, 28 februari – 1 maart 2000.

Stichting consument en Biotechnologie. Gentechnologie in 2001. Jaarverslag 2001 C&B.

Terlouw J.C. Publiek debat Biotechnologie en voedsel. Verslag van de Tijdelijke commissie biotechnologie en voedsel,. Den Haag, 9 januari 2002.

The "Citizens Conference" on Genetically Modified Foods. France, 21/6 – 22/6/1998.

The EU-US Biotechnology Consultative Forum, Final Report, December 2000.

The Network University. Southern Voices: An online debate on biotechnology and food. Report. . 31/10 – 14/11/2001.

Tijdelijke Commissie Biotechnologie. Kamerdebat over biotechnologie: over micronut en consumentenplatform. Speciale editie, 22 januari 2002.

Vandenabeele J., Goorden L., Leken en experts uitgedaagd, STEM, VIB, augustus 2001.

Verdurme A., Viaene J. Consumer Perceptions of Food Safety: The Case of Genetically Modified Food. Ghent University, IPTS, nr.65, JRC, june 2002.

Vlaams Parlement. Gedachtewisseling over het jaarverslag 1999 van het Vlaams Instituut voor Biotechnologie (VIB). 3/4/2001.

Vlaams Parlement. Hoorzitting met de heer Philippe Busquin, Europees Commissaris voor Onderzoek over de Europese onderzoekruimte. 30/3/2001.

Wagner W., et al, Nature in Disorder, in Gaskell G., Bauer M., (ed), Biotechnology 1996-2000: the years of controversy, 2001.

Www.aebe.gov.uk Agriculture and Environment Biotechnology Commission. Public Attitudes Sub Group. A debate about the issue of possible commercialisation of Gmcrops in the UK. 26/4/2002.

Www.agalev.be Voorstel van resolutie betreffende de vrijzetting van genetisch gemodificeerde organismen, 30 april 2002

Www.eten en genen.nl. Publiek Debat Biotechnologie en voedsel. Kabinetsstandpunt op Verslag van Commissie biotechnologie en voedsel over publiek debat Eten en Genen.

Www.tekno.dk Final document of the consensus conference on genetically-modified foods.

Wynne B., Uncertain World: GMO's, Food and Public Attitudes in Britain, 1997.

COLOFON

redactie:

L Goorden, S Van Gelder, M Deblonde, J Vandenabeele

STEM-UA i.o.v. viWTA

eindredactie:

Willy Weyns

Wim Peeters

Taaladvies:

Erik Derycke

Lay-out:

Belgian Advertising

Druk:

Drukkerij Michiels

verantwoordelijke uitgever:

Robert Voorhamme, Voorzitter viWTA

Vlaams Parlement

1011 Brussel

viwta@vlaamsparlement.be

www.viwta.be

gedrukt op chloorvrij papier

